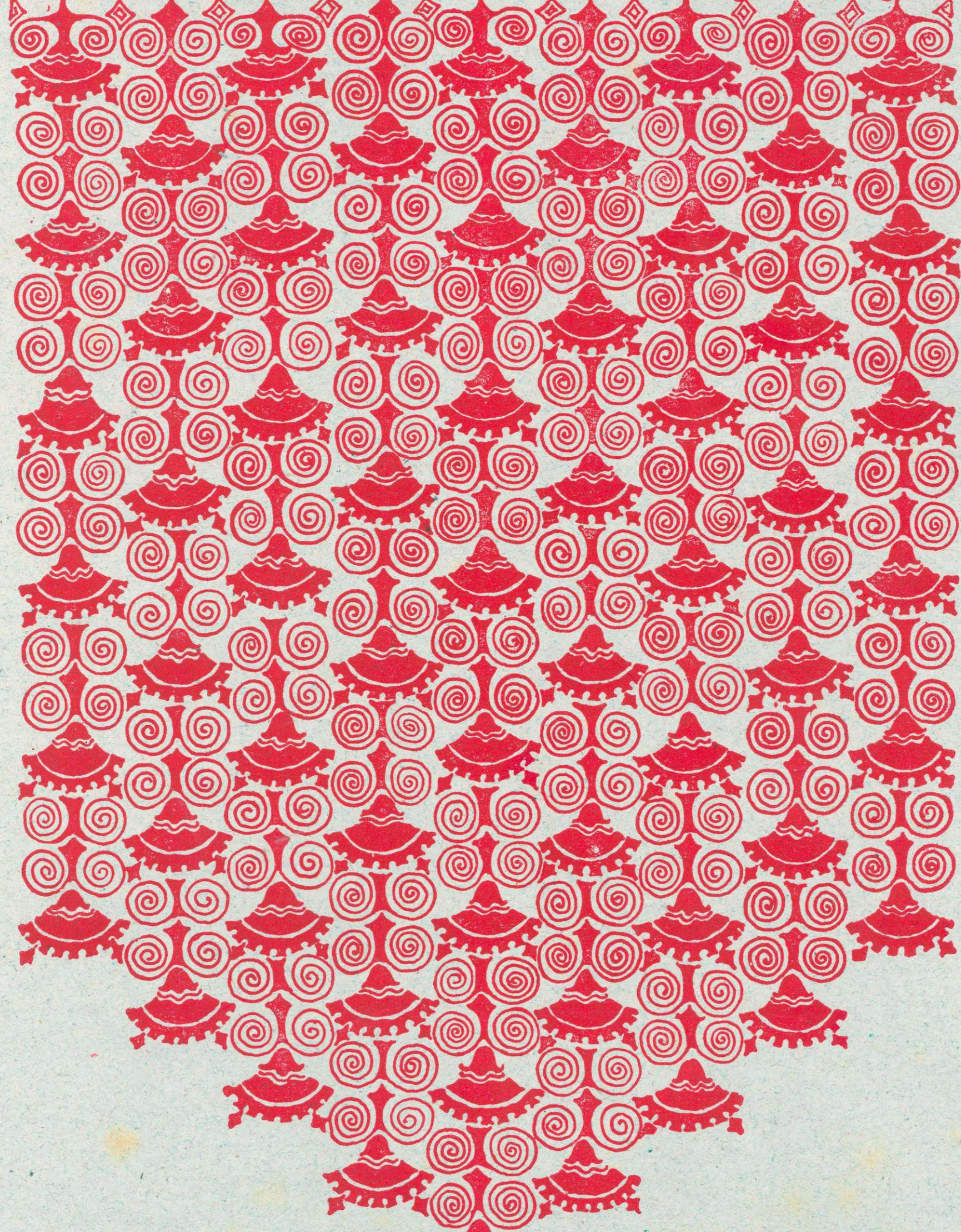

Полуприказ 287, 1921.

Poština plačana v gotovini.

DOMIN SVET

ARH. I. V

IZJAVILJANIA 11920.
XXXIII. SVET. 11-12

Vsebinska št. 11.-12.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. Pesmi: Stano Kosovel: Sveta ura. 264. — Silvin Sardenko: Prelja. 265. — Silvin Sardenko: Skrivnost. 265. — Silvin Sardenko: Kesanje. 266. — Silvin Sardenko: Preklic. 266. — Silvin Sardenko: Čudo. 266. — Anton Podbevšek: Električna žoga. 267.
- II. Drama: Stanko Majcen: Dediči nebeškega kraljestva. (III. dejanje.) 269.
- III. Dr. Ivan Pregelj: Plebanus Joannes. (Konec.) 273. — Franc Jaklič: Nevesta s Korinja. (Konec.) 284. — Ivan Zorec: Pop Ilija. 292. — André Čebokli: Otok živih. 299.

ZNANSTVENI DEL:

- I. Dr. Jos. Debevec: Dr. Fran Detela 261. — Alojzij Res: Rafael. 302. — Dr. V. Rožič: Franc Grafenauer. 306. — V. Steska: Prva slovenska dramatična igra. 308.

II. Zapiski:

Slovstvo: Fr. Levstik: Poezije (R. M.). 310. — S. Jenko: Pesmi (I. Mazovec). 311. — Ivo Trošt: Moja setev (Pregelj). 311. — Engelbert Gangl: Dolina solz (Pregelj). 311. — Damir Feigel: Bacili in bacilke (Pregelj). 311. — Mencej: Kratka srbska slovnica (Mazovec) 312.

Umetnost: Kosta Strajnič: Josip Plečnik (Frst). 312.

Glasba: Kogojev koncert (Dr. Fr. Kimovec). 315.

Na platnicah: Rafael — pesnik (Res). — Rafael na odru (Res).

Slike: 30. Dr. Fr. Detela (portret); 31. Rafael Sanzio: Lastni portret; 32. Rafael Sanzio: Madona z liščkom; 33. Rafael Sanzio: Bolzenska maša; 34. Rafael Sanzio: Neznanka. — Helena Vurnik: Vinjeta »Večerna pesem«. — Dve risbi k »Nestvi s Korinja«, risal Fran Kralj.

„DOM IN SVET“ izhaja vsak drugi mesec 15. dne v dvojnih številkah.

Naročnina letno 60 K, za dijake 50 K.

Urednik: Dr. France Stelè, Ljubljana, Sv. Petra cesta 80.

Upravništvo: Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna.

Založnik in lastnik: Katoliško tiskovno društvo v Ljubljani.

Tiska Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

„Hej-jo! — Juhuhuhu!“

Prelja.

Zame se ne boj!

Prelja h kolovratu sedem,
predem in predem
časih po osem, časih po sedem
jadrnih ur.

Drobne mi niti
z belimi sviti
s prsta teko.
Misli nemirne,
plahe, obzirne
iz duše mi vro.

Zate se bojim.

Ribič greš nad ribe,
vzameš nit in šibe
in črvičev pest.
Včasí sedem,
včasí šest —
dolgih ur te ni domov.

Morebiti
na lokavi niti
katero uloviš,
mene zapustiš.

Silvin Sardenko.

Skrivnost.

Prašaj: kaj je resnica
tvojega duha?
Prašam: kaj je resnica
mojega srca?

Tvoja spne visokost se
v mojo globokost;
dva si bova postala
ena sama skrivnost.

Silvin Sardenko.

Kesanje.

Pojdem na solnce, na solnce pomladno,
da pozabim svoj zimski greh,
da bom čistejša kakor sneg.

Nisem ga, nisem ga, nisem ljubila,
pljunila bi mu v nasladni obraz —
Ali verujete, breze deviške?
Ali se žalostna ločim od vas.

Prejo imeli smo, prejo večerno.
Sleherni k nam je prihajal večer.
Bila sem veša, namesto vretena,
pa je zapredel nesrečno me hčer.

Ali žalujete, bele koprene,
jutranje rose brezmadežni sen?
V dušo je našlo kesanje mi stezo,
ali ne najde več poti mi ven!

Pojdem na solnce, na solnce nebeško.
S tisto toploto, kakor v prejšnjih dneh,
kakor na čednost, sije na greh.

Silvin Sardenko.

Preklic.

Odkar ne gledam v tvoje blede lice,
odkar ne slišim tvojih več besed,
razcvitajo ljubezni se cvetice,
in v meni taja se sovraštva led.

Moj duh se toplo, sestra, te spominja...
Ne, jaz ne! Ti omoži se na dom!
O vrni se! Ti bodi gospodinja!
A jaz, dovoli, zadnja dekla bom.

Na Šmarno goro šla bi po kolenih,
samo da najde moja te bridkost.
Glej, zlato jutro hodi po slemenih!
Svetál spomin na najino mladost.

Sva venčali se z belimi cvetovi,
kraljici dve na tronu mehkih trav,
so klanjali se leskovi grmovi
in sipali so nama cvet v pozdrav.

Ovila z vencem danes sem gomilo.
Kraljica, vstani! Kraljevala boš
na mojem domu z vso kraljevo silo.
Jaz padam v prah pred žezlom tvojih rož...

Silvin Sardenko.

Čudo.

Mati, le zaprite knjigo!
Več ji ne verujem.
Sama v sebi večje čudo
občudujem.

Lani bila sem kot jutro,
speče, v nežnih udih.
Letos, mati, dan se dviga
v mojih grudih.

Vest o čudežnih princesah
več me ne pretresa;
danes, glejte, sama taka
sem princesa.

O lepo je! — Moram, mati,
čudo vam razkriti —:
Biti ljubljena na svetu
in ljubiti!

Silvin Sardenko.

Električna žoga.

(V mesečni noči v družbi čudežnih rajskih ptic, ki so me obkrožale, sedečega v nočni srajci z dolgimi in širokimi rokavi v mojega očeta hiši in pele o meni, morskem svetilniku.)

Štiri razsvetljena okna so v me strmela, ko sem se odpravil iz mesta kakor po tipkah klavirja in sem se oziral v oblačno nebo. In sem si mislil: O, kdaj Ti bom enak, nebeški slikar? Kar zjutraj naslikaš, spreminjaš vsak trenutek, včasih celo naenkrat razkosaš z nožem belo platno, poškropiš ga s curki svoje krvi in pokriješ z viharjem svoje duše. In že sem slišal odgovor, kakor da govori k meni brneč brzojavni drog: Kolikokrat si si že stopil na glavo, ali veš?

Samo na njo ponosno in z bičem v rokah, ki najbrž ne bo nikdar vedela, da sem jo ljubil, sem mislil, na njene bele roke, ki me mogoče objemajo v sanjah, njena alabastrova prsa, iz katerih bi bolan pil kakor iz vrča, njene črne lase, o katerih se mi zdi, da segajo do tal in ki bi me v opojnih nočeh pokrile, da ne bi več videl večnokrožečega solnca, njeno vitko telo, ki bi se žejno naslajalo z mojo krvjo, ki je kakor šampanjec in ki bi ji jo ponudil v zlati čaši. Zasovražil pa sem bolj kakor kdaj blede ljubico, ki hodi za menoj z opotekajočimi nogami, da se vrže suženjsko v prah pred menoj in me prosi z objokanimi očmi za ovel nagel v moji gumbnici. In že sem stal pod gigantskim slavolokom modrijanov od vstvarjenja sveta, ki je še vedno brez strehe in skušal pasti v nje, ki so gledali svojo okolico s plešami na glavah in s čeli kakor bi gledal globokobrazdaste njive. Stal sem ravno na levi strani slavoloka in ko sem se videl kakor otroka, ki sem že metal mlinske kamene proti nebu, sem se počutil silno nesrečnega. Bilo pa je nekaj nenavadnega, ko sem videl, da mi kame-

niti pogledi vseh modrijanov pritrjujejo in me pomilovalno ogledujejo.

Odbil sem se od prvega modrijana na levi strani slavoloka

kakor da sem električna žoga

in

priletel v modrijana na desni strani.

Od tega sem se zopet odbil

in

odletel v modrijana na levi strani

in

odbijal sem se navzgor

vedno v kotu 45°.

In	slavolok
ko	milijonske
sem	množice
bil	bojnih
že	ljudev
precej	iz
visoko	vseh
v	delov
zraku,	sveta,
sem	oboroženih
nenadoma	od
zagledal	nog
korakati	do
skozi	glave.

Šli pa so v presledkih in vlekli so se v neizmerne daljave kakor velikanske sive kače.

Ravno je posijal mesec

in

gledal sem nizke, koščene ljudi,

ki so korakali v trinajststopih,

zemlja je votlo donela pod njih umerjenimi koraki

in

od neba se odbijalo njihovo orjaško bojno petje.

Spremljale so jih številne vojaške godbe in kadar je prenehala ena, je pričela druga.

(Vseh godb pa je bilo več tisoč.)

Na čelu so jim jezdili vojvode na iskrih konjih vrancih

in z golimi meči v rokah.

Nepregledne so bile vrste tovornih avtomobilov,

na katerih so bile naložene strojnice

z municijo
 orjaških
 topov,
 ki so jih vlekli težki konji,
 in ogromnih
 tankov,
 ki so se pomikali kakor velikanske želve.

Veličastno	čolni
sliko	i. t. d.
so izpopolnjevale	In
na	sem
trenskih	se
vozovih	vzpenjal
sedeče	vedno
družine	kvišku
kakor	in
žene,	kvišku
dekleta,	in
otroci	spletal
in starčki,	mrežo,
krdela	rdečo
zrakoplovov,	od
ki so krožila	svoje
v zraku	srčne
kakor	krvi,
velike	jaz
ptice	mrežopletelec,
ujede	in
in na morju	že
vseh	sem
vrst	prišel
bojne	do
ladje,	poslednjega
torpedni	modrijanov.

Rabeljsko se mi je zasmeljal v pozdrav,
 ko sem se začutil popolnoma svobodnega,

nič več se nisem mogel odbijati kakor da sem električna žoga,
 temveč potegnil sem k sebi čudodelno lestvo,
 ki sem si jo spletel s svojo krvjo, svetlikajočo se kakor rubin,
 vrgel jo na nevidno steno v zraku

in

začel plezati po njej,

ki je postala trdna kakor bi bila iz najboljšega pletiva.

(Pod menoj neskončno brezdno in nad menoj brezmejno nebo.)

»Zame ne živi nobena rožica na svetu, nobena dušica, nobena zvezdica,« sem si zatrjeval z brezprimernim peklom v srcu in s slastjo ogledoval britev, s katero sem si hotel prerezati na zapestju bolno utripajoče žile. Takrat sem naenkrat zagledal v daljavi vrsto delavcev z žvižgajočimi in v solncu blestečimi kosami, ki so se vzdigale, padale, dolge in ostre vratove proti meni namenjene in se mi bližale. Sedel sem v visoki travi in za svojim hrbtom sem imel v tla zasajen drog z mrežo za metulje. In ko sem imel ta prizor iz svojega mladostnega življenja v najrazličnejših barvah pred očmi kakor da gledam v spektrum, sem se vprašal: Ali sem dovolj močan, da se mi ne bo zvrtilo v glavi, če se ozrem v mračne dežele, ki so že za mano?

Anton Podbevšek.

Dediči nebeškega kraljestva.

Sanjska igra v treh dejanjih. — Stanko Majcen.

Tretje dejanje.

Vse kakor na koncu prvega dejanja. Rano jutro. Žrjavica na ognjišču je ugasnila. Otroci leže, kakor so ležali na koncu prvega dejanja, in spe. Dana spi na postelji razprostrtih rok, z navzgor obrnjenim obrazom.

Trkanje. Ko se nihče ne odzove, počasi odpre vrata in vstopi K e b a.

Keba (se ozira okrog, gre od otroka do otroka, da se prepriča, ali res vsi spe. Nato pobrska po ognjišču in je čedalje bolj nestrpna. Kašlja in se vsekuje, briše mizo in prestavlja stole, da bi koža zbudila).

Dana (prva odpre oči. Pretegne se, sede na rob postelje in se potoglava nasloni na posteljnjak. Ko ugleda Kebo sredi sobe). Ostani, kjer si! Kaj potuješ po ulici!

Keba. Ali sem ti kaj odnesla?

Dana. Prenašaš... iz hiše v hišo prenašaš kakor blato na čevljih...

Keba. Hu, tak veter!

Dana. Ne verjamem ti več, da si dobra. Čemu... čemu le hodiš?

Keba. Za par krompirčkov bi te prosila, pa si tako — (pokaže »ihtava«). Že tri ure sem pokoncu. Deca vrešče in čivkajo kot mladi vrabci. Vse vprek, vse vame: daj, daj! Jaz pa sem stara in nimam.

Dana (se docela osvesti, pusti Kebo sredi sobe in zbeži na levo).

Keba (se nevoljna okrene).

Med tem se dramijo otroci drug za drugim.

Božo (prebujajoč se z laktom udari ob nekaj trdega). Jov!

Marica (prebujena, že sedi na svojem ležišču). Takle še ne vé, kje je, če se zbudi.

Božo. Jezik! Ni še dan, pa že jezik!

Marica (pokaže na tuja otroka, ki ju je v prvem dejanju pripeljala sestra Ana in ki še trdno spita, držeč se drug drugega).

Božo (vstane in se radoveden približa).

Marica (zbudi še Vuleta, ki tudi pride gledat).

Vsi trije (okoli spečega para).

Marica. Kdo pač sta? Jaz ju ne poznam.

Vule. Ali se ne spominjaš? Snoči smo ju dobili. Dana ju je morala vzeti pod streho.

Marica (pokaže na nekaj svetlega, ki moli spečemu fantiču iz žepa).

Božo. Počakaj! (Oprezno potegne za krajec in privleče iz žepa vojaško čepico s svetlim gumbom.)

Vule. Natanko po moji misli je.

Božo (si posadi čepico na glavo).

Prepir med Božem in Vuletom, kdo jo bo imel.

Keba. Ali bosta —! Komaj sine dan, ste si v laseh.

Med tem je nekdo sunil v speča tujca, ki se potoglava pobereta s tal in se med splošnim smehom radovedno ozirata po sobi.

Božo. Na — ali vama je prav?

Vule. Ali sta doma, kaj?

Fantič zgreši čepico v žepu, jo ugleda na Boževi glavi in zajoče. Dekle za njim.

Keba (mireč med nje). Saj sem rekla: jok za večerjo, jok za zajtrk. Kaj drugega si ne zaslužite.

Dana (pride od leve z Borkom na roki. Posadi ga na slamnico in počene predenj). Zdaj povej, ali si bolan, ali nisi, krmežljavček! — Kako mu senci žare, kako vroč je po prsih... ah! Ali si spal? Še govoriti se mu noče... (Borko se vrže vznak.) Zaspan si... nesem te nazaj. (Odnese otroka na levo.)

Otroci so se med tem umirili. Zdaj sedé okolu Kebe, ki jim nekaj skrivnostnega pripoveduje. Ko se vrne

Dana (in stopi k ognjišču, da bi zakurila).

Keba (živahno pomeni otroke na mnogo obetajoče priprave pod Daninimi rokami, čemur se otroci odzovejo z žarečimi očmi in cmakajočimi jeziki).

Dana (nervozno porivá posodo, stika za drvi, išče vžigalice. Ne da bi se ozrla). Kako je danes pri tebi tam, Keba?

Keba. I, kakor je.

Dana. To ni tako. Natanko moram vedeti. Snoči so trije ležali.

Keba. Saj pravim, da je bolezen...

Dana. No, in —?

Keba. Rdeča bolezen neka...

Dana (nestrpno udari s polenom ob ognjišče). Če te vprašam... ne spi! Če te vprašam na življenje in smrt, ne brodi godlje! Ali so živi, ali so mrtvi?

Keba. Taka si, kot da so te z iglami pikali vso noč.

Dana. Kje se je vzela ta bolezen?

Keba. Saj veš, kaka je deca. Pride ponoči kdo vé odkod, sede, leže, je in spi — da je le streha, da je le na suhem in na toplem in pri ljudeh. Pride in ostane. In ne gre nikamor. Ali jih boš odganjala, begunce?

Dana. Posebe naj gredo.

Keba. Kakopa. Deca je deca. (Otrokom.) Kaj ne, veseli smo, da smo skupaj? Saj nas ni toliko — živih.

Dana. Zdaj povej, kako je z bolniki!

Keba. Na vse zgodaj so jih odpeljali.

Dana. Vendar?

Keba. Voz je prišel ponje, kakor za mrliča.

Dana (vzdihne).

Keba. Kaj pa tudi je tak otrok štirinajst dni? Sreča, če pride do hiše, kjer ravno kuhajo. Ali mu kak vojak dá kruha na poti... Če ga namreč dá, če je tako dober in sam ni lačen... Ej, svet, svet... Zato pa pravim, dokler smo tu in nam takle krompirček topel —

Dana (izpusti vse iz rok in obupna sede na posteljo). Saj ga nimam... saj ga nimam. Kaj mamíš deco in jo pripravljáš — nimam ga. Iz rokava ga ne morem iztresti!

Keba. Snoči še je bil.

Dana. Pojedli smo ga.

Keba. Jeh, jeh...

Tuji fantič. La - ačen!

Dana. Napravila se bom in bom šla. Za kosilo bom morala nekaj dobiti. Mogoče bo tudi za večerjo. Obljubiti seve ne morem ničesar. Tudi vama ne, ki sta prišla šele snoči in sta gotovo zelo lačna...

Vstopi sestra Ana, par korakov za njo vojak z zvezkom.

Sestra Ana (vojaku). One tri črtajte! Sprejeti so v bolnišnico in nas nič ne brigajo. (Ugleda Keba.) Ti mi pa kar izgini! Ne trpim, da laziš iz sobe v sobe in sprelevaš otroke... (Vojaku.) Kje stanuje?

Vojak. Številka 8.

Sestra Ana. Tedaj — prosim vljudno!

Keba (z zločestim pogledom). Saj grem... saj grem... spaka gosposka! (Odide.)

Sestra Ana. Ali ste zdravi, otroci?

Dana (dvomljivo prikimaj).

Sestra Ana. Malo prijaznejša boš morala biti z menoj, Dana. Ko sem snoči pregledovala begunske kvartirje, sem na treh mestih našla škrlatico. In bolezen se širi. Potrebovali me boste... Nadalje ti povem, da bom najbrž prevzela — samostojno — vodstvo begunskega okraja. Prihajala bom vsak dan. Ne želim, da me sprejemate s takimi obrazi... Stanovanja v soseščini sem danes zjutraj preuredila po svojem okusu. Bolnike smo izločili... Dà, dà, mala trmoglavka, vdaj se v novi red. Dobro ti bo... (Vojaku.) Vi nadaljujte seznam, vsak otrok dobi številko. Jaz pa malo pogledam po teh prostorih. Tudi tu bom mnogokaj predruščila. (Z milostnim pogledom povabi Dana, da ji sledi.) Ali še imaš vseh sedem? (Odide na levo, Dana ostane na pragu.)

Otroci se umaknejo pred vojakom, ki je sedel za mizo, razgrnil zvezek in vzel svinčnik v roko.

Božo (Dani, dočim vojak izprašuje). Utaji ga, če moreš! Ne pusti ji, da stika po kamri! Kaj pač išče?

Dana (prisluškne na levo).

Božo. Samo, da ga ne odneso.

Dana. Prosim te, molči.

Vrata se potihoma odpro, v sobo stopi polkovnikova žena. Oblečena je kakor v prvem dejanju.

Polkovnikova žena (Dani). Da me prav razumeš. Prebežala sem. Kordon že stoji in vojak nikogar ne puste čez črto.

Dana (ji z veselim obrazom hiti naproti).

Polkovnikova žena. Ali si vesela mojega obiska? — Tedaj prišla sem, ker sem snoči prenašlo, odšla. Poslovili se nisva snoči... Tudi si se mi menda smejala.

Dana. Nobenega povoda nisem imela, da bi se bila smejala.

Polkovnikova žena. Dà, dà, nobenega povoda nisi imela, da bi se bila smejala. Vendar se mi zdi, da bi se bila lahko... Rada priznam, da bi se bila morala... (Nestrpno vojaku.) Pojdite ven! Kaj delate tu? (Vojak proti vratom. Mileje.) Če ste že zunaj: pod oknom stoji košara, postavite jo v sobo! (Vojak odide.) Prevelika si in preveč razumeš, da bi te ne posilil smeh, ko gledaš, kaj se dogaja... In vendar je vse tako važno, zame in zate važno... (Vojak prinese košaro in jo postavi k ognjišču. Dana radovedna motri košaro.) Tam niso skrivnosti, tam je nekaj povse navadnega. Tudi vsaki drugi ženski bi prišlo na um, zlasti, če ji ničesar ne manjka, kakor meni...

Dana. Ali je zame?

Polkovnikova žena (jo prestreže). Ko odidem. Odhajam namreč že.

V vratih na levi se pojavi sestra Ana. Polkovnikove žene se naravnost ustraši.

Polkovnikova žena (jo vidi, a je noče zapaziti). Odhajam namreč že in me menda več ne bo.

Sestra Ana. Tako nevarno?

Polkovnikova žena. Nič nevarno.

Sestra Ana. In višje vodstvo... Smernice celotnega podjetja... pregled nad vsem?

Polkovnikova žena. Nič takega. Odklanjam vsako priznanje zdaj in Vas le prosim, da z vso vnemo, prav z vso vnemo nadaljujete delo. Pojasnila so nepotrebna.

Sestra Ana. Saj to sem hotela od vsega pričetka.

Polkovnikova žena (z užitkom). In vendar sem prišla. Kraj je okužen, vojak stražijo ulice — niste me pričakovali, zanesli ste se na to, da ne pridem, in vendar sem tu. Ker sem pokroviteljica, ker sem

nadzornica, ker Vam ne zaupam, ker ... ker ... Brigala se bom! Tako, zdaj veste! (Dani.) S temi stvarmi pa nikar ne štedi! Pošljala bom vsak dan toliko, da boš brez skrbi dajala tudi drugim ... Za slovo me še spremi do vrat!

Dana (s polkovnikovo ženo proti vratom).

Polkovnikova žena. Kar je na vrhu — je od Gini. (Odide. Dana dolgo gleda za njo.)

Molk, med katerim se sestri Ani vidno vračata zavest zmaga in dobra volja.

Sestra Ana (vojaku, ki zapisuje otroke). Ali čutite izpremembo? Še govoriti se ne dá ž njo, tako jezna je.

Vojak (smeje se pritrdi).

Sestra Ana. Kar šla je ... Mislim, da smo se je iznebili za vedno.

Vojak (enemu otroku, ki stoje na kupu pred njim). In ti, ali sploh imaš ime?

Sestra Ana. Stojte! Tu notri leži bolan otrok, vsaj sumljiv je. Neprijavljen, kakopa! Da ga ne postavite v seznam! Najbrž ga bomo oddali bolnišnici. (Dani.) Zakaj nisi javila bolezni?

Dana. Zaspan je bil ... nič jedel ni ...

Sestra Ana (ostro). Tudi slutila nisi ničesar?

Dana (ji s polnim obrazom pogleda naravnost v oči).

Sestra Ana (mileje, kot je nameravala, a z rastočim glasom). Ne razumem te prav ... Trmoglava si in se nočeš vdati. Kako dolgo še? Ali naj ti šele razložim, da sem zdaj tu pred - stoj - ni - ca jaz? (Vojaku.) Pokličite zdravnika! Našli ga boste v eni teh hiš ali v ambulanci preko ulice. Skupaj sva danes zjutraj prišla sem. (Vojak odide.) Tu bo poslej sploh vse drugače. Bolnik ne bo ležal v kamri, temveč v sobi, da ga imam pred očmi. Vstajali boste ob petih. Ko pridem, mora biti pospravljeno, tla pometena, soba prezračena ... vsaka stvar na svojem mestu. Slepajo moram najti, če jo potrebujem. In umiti ... umiti morajo biti vsi, da se blešče! In kazni bom uvedla. Zdaj niste več prosti in nimate visokih pokroviteljic več — zdaj ste v tej pesti!

Skozi vrata pogleda voznik, teman, top mož s klobukom na glavi in bičem v roki.

Voznik. Z vozom sem ... Iz te hiše naj odpeljem mrliča.

Sestra Ana. Saj ste jih odpeljali ... rano zjutraj tri.

Voznik. Ampak mrliča! Zjutraj sem vozil bolnike.

Sestra Ana. Tu ... zdaj ... nimamo še nikogar ...

Voznik. Zapisano je.

Sestra Ana. Ali ne znate brati?

Voznik (se otrese). Nak.

Sestra Ana (pogleda pisanje). Na številki 11. Pokažem Vam. (Odideta.)

Božo (Dani). Pobegnimo! Zdaj je čas! Ti vzameš Borka, jaz vse druge — če je zdaj ne popihamo, smo izgubljeni.

Dana (grize ustne).

Božo. Kmalu bo prepozno. Ta ženska se ne šali. Odpeljejo najprej njega in potem drugega za drugim.

Dana. Tukaj ostanem in se ne ganem z mesta.

Božo. Koliko sveta smo prepotovali, spomni se! Ali nismo ubežali patrulji, ki nam je bila že tik za petami? To so bili vojaki. Tudi v kordonu so vojaki. Dva skozi vrata, trije skozi okno — na ulici smo in okoli ogla. In nas ne poznajo več ... ne razločijo več med ljudmi ... Poiščemo si drugo kolibo, lepšo kot to, varnejšo kot to, ki še ni tako na glasu kot ta ... Dana!

Dana. S tega mesta se ne ganem, dokler ne vem vsega. Ne bojim se pa ničesar. In vem ... vem ...

Božo. Kaj veš?

Dana. Ti ne veš ničesar. Jaz pa vem ... vem ...

Vstopita sestra Ana in zdravnik. Zdravnik je oblečen kakor v prvem dejanju. Pod plaščem, ki ga odloži, nosi belo delavno haljo.

Zdravnik. Nevarnost je precejšnja. Prej bi bili morali obvestiti zdravnika ... prej se pobrigati za to predmestje. Otroci niso od včera v tej ulici. In taka množica beguncev se vendar zapazi!

Sestra Ana. Ah, ta uprava! Ali poznate odgovorne ljudi? Mogoče so Vam znane celo izvestne soproge?

Zdravnik. Vse te stopnje oblasti in ugleda, ta stremljenja, uveljaviti svoj ubogi nič na vsak način, ta častihlepja, te male in velike občutljivosti, spletke, stranke in razkoli — to vse je tako neverjetno. Človeka da imamo tu, človeka s srcem in obistmi, ne hodili bi med njimi, med temi otroki, kakor zločinci.

Sestra Ana. Tako sem dejala: Rešim, kar se rešiti dá. Pogumno pogledam nevarnosti v oči in se nič ne oklevam ... Ali upate, da bom uspela?

Zdravnik. Vi? (Oba na levo.)

Otroci jima slede v daljšem presledku. Ko izgineta v kamri, pristopijo po prstih k vhodu, gledajo v kamro in nastavljajo ušesa. Dana se spusti na slamnico in čaka.

Božo (pri vratih — Dani). Slekla ga je.

Dana (zatisne oči).

Božo. Brez besede gre to vse ... še Borko je tih. Ali slišiš, Dana?

Dana (se ne premakne).

Božo. Sestra ga drži, zdravnik posluša. Po prsih, po hrbtu ... (Stopi k Dani.) Ampak naj ga imajo. Rešimo vsaj sebe!

Dana. Ali Borka?

Božo. Za golo življenje gre. Borko je bolan. Če mu ne moreta pomagati sestra in zdravnik, ti mu ne boš. Razumi: za golo življenje nas štirih gre. Bežimo mi!

Dana. Tudi ti ostaneš.

Sestra Ana in zdravnik od leve. Otroci se umaknejo, a jima v razdalji slede do vrat.

Sestra Ana. Pravite, da ni nevarno?

Zdravnik. To je splošna bolezen. Posledice potovanja, stradanja, borbe z najnavadnejšim življenjem — skratka bede, ki vsem tem otrokom gleda iz obrazov. Saj imate oči! Hranite, hranite jih, čez noč se pozdravijo. Škrlatice nima.

Sestra Ana. Ali tudi inficiran ni!

Zdravnik. Tega ne morem ugotoviti. Kako daleč se je bolezen razširila, danes še ne vem. Epidemija raste, o tem ni dvoma. Ta otrok pa je zgolj oslabil tako ... (Odideta.)

Otroci okoli Dane, ki še vedno zatiska oči. »Nič mu ni!« »Ali si slišala, kaj je rekel?« »Zakaj ne poslušaj?« »Dana!«

Dana. Saj sem vedela —! (Plane na levo, otroci za njo. Ko se vrne z Borkom na roki in se otroci od veselja prekopicajo po tleh, jezdiijo stole, plezajo na ognjišče.) Jaz sama sem vedela, da nisi bolan. Vsi so dvomili, obupavali so, e, bežali so že nekateri — jaz pa sem ostala in sem čakala. Negodnik, duša, solnce jasno!

Božo. Vendar je bilo nevarno.

Dana. In kaj bi dejala majka, če bi te bila pustila? Še enkrat bi bila umrla ... tam daleč še enkrat težko smrt.

Božo. Misli smo morali na vse.

Dana. Ali bi bila iz groba vstala in te prišla iskat; tisto strašno, strašno pot.

Sestra Ana (z vojakom skozi vrata). Srečo si imela, dekle. Neprijetne posledice bi bila lahko imela tvoja trma. Zate, zame in za vso okolico. Otroku zdaj še nič ni. Zdravnik ni našel nič sumljivega na njem. Pač pa je naročil, da ga neutegoma pokličeš, če treba. Pred nosom ga imaš ... ne prikrivaj ničesar! (Vojaku.) S prehrano bodo namreč največje težave. Toda to je skrivnost. Otrokom jo prikrivam ... Pustite zdaj vse, morava dalje. (Se odpravljata. Otrokom.) Ali ste zdaj kaj prijaznejši? Ali zdaj veste, kdo je sestra Ana? No ...

Otroci (ji z velikim premagovanjem segajo v roko).

Sestra Ana (Dani). In ti?

Dana (ji trdo gleda v obraz).

Sestra Ana. Tvojih ugank ne bom reševala. Ta stvar bo zame zelo enostavna.

Dana. Zbogom.

Sestra Ana. O, še se vidive! (Odideta.)

Vule (na stolu). »O, še se vidive!«

Keba (previdno odpre vrata). Ali je šla?

Vule. Natanko si videla, da je šla.

Keba. Le kaj bomo jedli, deca? Zopet je dan in vse od kraja je prazno. Še zakuriti ne morem. Dana, ali greš?

Dana. Prav nate sem čakala, lakot.

Božo. Kordon.

Dana. Da se ga bojim?

Božo. Dà, dà, kordon. Vojaki so zastražili ulice. Če nisi poprej marala z menoj, pa zdaj glej, kako in kje boš kaj dobila.

Keba. Sedem želodcev tu, pet želodcev tam.

Božo. In še eden.

Vule. Fija zakoljemo in spečemo.

Dana. Če misliš, da boš sit —

Vule. In če pride Vôzma?

Keba. — In če pride tista noč?

Dana. Kakšna noč?! (Odpre okno.) Saj je dan. Še solnce nam zleze čez strehe. (Pokaže na jerbas.) In ali ni pripravljeno?

Otroci se usujejo na košaro. V trenutku je vse razdevano: moka, jajca, kruh, prav tako hitro je tudi razdeljeno, kar se jesti dá. Vsak s svojim plenom v roki.

Glasovi. Mleko, mleko!

Dana (z rdečim trakom, ki je padel iz ovoja, v levem kotu spredaj). Mleko razdelim jaz!

Marica (pred njo). Kaj bo to?

Dana. Ali nisi slišala? Gini mi je poslala spomin za Fija.

Božo in Vule. Fijo, Fijo, še ti si obdarjen! (Prineseta Fija izpod ognjišča, Dana mu zaveže trak krog vratu.)

Božo. Kako je imeniten!

Dana. Zdaj sediti, da vam postrežem. Za veliko kosilo sediti! (Borko, Fijo, Keba in vsi ostali sedijo zapovrstjo. Dana pri ognjišču prelije mleko.)

Keba (Vuletu). Tak ne goltaj scela ... saj vidiš, kako jemo!

Vule. Še peč diši iz njega. Mislim, da je današnji. Ampak kaj je na dnu košare? Na dno nismo pogledali.

Marica. Riž.

Božo. Ho — ali kaša. Riž gospoda sama rada zoblje.

Vule. Privoščim jim ga.

Keba. Molčimo rajši, da se nam ne zatakne. Kdo je kedaj jedel tak kruh!

Komaj je Keba izustila, plane tuji fantič pod mizo. Za njim tuje dekle in vsi drugi razen Borka. Keba se prestrašena ozre. V oknu se je pojavil V ô z m a.

Dana (pri ognjišču). Ali vam je zavdalo? Še take pojedine —

Vôzma (dolgi korakov stopi v sobo. Oblečen je kakor v prvem dejanju. Vidi samo psa). Tako smo se pogodili: na konec bom to kuže vendarle ugledal. Skrivala si ga dosti dobro, lagala še bolje, ali moje oči... In kakor je imenitno —

Dana. Ni moj.

Vôzma. Tako.

Dana. Gospodi preseda, vlačiti ga semtertja. In ker so zdaj dan za dnem pri meni, so ga pustili tu.

Vôzma. Gospa Ana?

Dana. Gospod načelnik.

Vôzma (pozdravi po vojaško in se odkašlja).

Dana. Na traku celo nosi ime, da bi se ne izgubil. Gini...

Vôzma (s pogledom na mizo). Odkar tako živite, seveda ne marate več za moje pečenke! Gnusno, kaj? A povem vam, da pride čas...

Dana (mu stisne kos kruha v roko). Na, pa molči! Kaj pride? Saj nič več priti ne more!

Vôzma. Jaz — da sem kedaj odjedal kruh otrokom, samim lačnim — da sem kedaj hodil v goste? Tako potrebnega me nikoli srečala ne boš, da bi se dotaknil te jedi! (Odločno položi kruh na mizo nazaj, zmaje z glavo in odide. Z glavo maje še tedaj, ko odhaja po dvorišču mimo okna.)

Otroci zopet sedejo. Dana urno postavi skledo mleka na mizo in razdeli žlice. Nato si ulovi psa, se ž njim vznak vrže na posteljo in bukne v smeh.

Dana. Tako si ostal cel še ti! Kajpak, sedem jih je bilo, sedem jih mora ostati. In sedmega imam najrajši. Nima človeških oči, ne more povedati, kar bi rad, vendar je ves... ves... moj. (Zamaknjenò.) Moj... moj...

Družina molče zajema jed. Skozi okno prisije solnce in se ustavi prav nad glavami.

Plebanus Joannes.

Bratom, ki jih še ni doma. — Dr. Ivan Pregelj.

(Konec.)

IX.

Na predvečer sedemnajste nedelje po binkoštih je bral vikar Janez: »Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate et mansuetudine cum patientia supportante invicem in charitate solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. Unum corpus et unus spiritus sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae. Unus Dominus, una fides, unum baptisma. Unus Deus et Pater omnium, qui est super omnes et per omnia et in omnibus nobis...«

Po tednih silne duševne napetosti, bolne nestrpnosti in »strašne sence hudičeve, ki je duh žalostni in blodni«, je bil vikar to uro našel nekaj tiste sladke sreče, ki ga je prej leto za letom obiskovala vsako soboto po delopustu, ko je razmišljal besedo svojega apostola in iskal domačega izraza za svete skrivnosti. Ta radost svetlega duhovniškega občutja je bila vzrastla vikarju iz zadnje noči, iz sanj, ki jih je videl, kakor da žive:

Poklical je z razpela Križani, ki mu je bil sam vzobličil obraz, in je rekel: »Vikar Jevane! Hlapec

moj!« — »Kaj hočeš, Gospod?« — »Ali vidiš?« — »Ne vidim, Gospod.« — »Ali slišiš?« — »Ne slišim, Gospod.« — »Ali tudi veš ne?« — »Ne vem, Gospod!« — »Siromak si, hlapec moj, Jevane! Mar ni vse, kakor je bilo od začetka sklenjeno? Mar ni vse, kakor mora biti? Zakaj iščeš od leske, da bi dala oreh in od slive, da bi rodila grozd?« — »Gospod,« je prosil vikar. »Težek sem v umu in trd.« — »Trd,« je govoril Gospod. »Nisi razumel, da je zrastel hrast in je prav tisti les, kot v semenu in prav tisti sok kakor v želodu. Vsi so en les! Otroci! Vsi so rojeni!« — »O moj Bog, to je res,« je razumel vikar, »vsi smo meso, vsi smo iz mater.« — »Ali ne bo vsaka mati ljubila svojega otroka? Ali ne bo še tista, ki ga je z gnojno bradavico dojila? Ali ga ne bo, in če je črn in strupen?« — »Gospod,« je klical vikar, »grešil sem! Nisem mislil na otroke, na matere.« — »Vsi so otroci,« je govoril Čudežni, »bili so otroci in bodo, če prej ne, tisto uro v smrti. Jaz pa sem jim več ko oče in mati. Povej jim, naj se ljubijo! Ali si doumel?«

Ta hip je vikar Janez doumel nekako motno zmisel svojega videnja in je razgrnil evangelij in

je bral o postavi, ki je največja, ena, edina nedoumna iz vekov v veke. Takrat je vikar sklenil roke, da bi molil, in je jecljal kakor v skrajni nestrpnosti in čudni slutnji:

»Samo jutri še ... samo še jutri je čas ... Nisem jim govoril besede, ki je vse ... Nisem je slišal doslej ... A jutri jo bom razodel ... razodel ... razodel ...«

Vstal je v sveže jesensko jutro in je šel v ritmu čudnega gesla: »Vsem odpustiti, vse odpustiti, vse ljubiti, vsi so otroci. To je resnica, to je luč.« Vstopil je v cerkev svetega Urha. In je videl: »Glej, bogve, da čakajo, da vedo, kako je to danes čudesen dan in svet trenutek, da je meso beseda postala. Čakajo, vnaprej vedo: To zadnjo uro si šele spregovoril, potolažil, to zadnjo in strašno uro, hlapec zamudni, Jevane.«

Obrnil se je izpred oltarja po ljudeh, da bi govoril, in je videl človeka v cerkvi, ki ga ni poznal. Pogledal je odločneje in je spoznal naddijakonovega tajnika Bernardina de Puppisa. Nato je molil in začel propovedovati:

»Kakor meja na Kolovratu smo zrastli: gaber in pritlika, jelša in macesen, veliki in mali, drev, ki gre v višino, in drev, ki gre v širjavo. Pa smo vsi les in smrt bo žela nas vse, kakor srp, ki žanje. Tam je malo, nezrelo mladičje in sivo, trhlo rogovilje. Otroci smo in starci. A smo vsi en les, eno meso in rastemo solncu in Bogu. Otroci, ki so nedolžni in mrjo, so dozoreli že mali in brez pokore. Mi, ki smo rastli, smo zoreli počasi in bomo dozoreli v grehu in solzah. Ena je smrt! Pred smrtjo pa je spoznanje, je sreča malih otrok, ki se smrti ne boje. Bodimo, kar smo bili, bodimo otroci!«

Misel mu je utonila in je videl, da je hotel povedati drugače in ne zna in ne ve. Plalo mu je v duši, a ni našlo izraza. Iskal je zbežan v obrazi in ni našel. Iskal je na tujčevem licu in ni videl. Hotel je učiti, pa je začel kazati samega sebe, ljut, divji:

»Ne trdim, da sem moder. Tepec sem, oblastno sem vam govoril, učil sem vas, pa sam nič ne vem. Solnce sem vam hotel kazati, pa sem označjal le lojenko, ki se dimi. Kristusa sem risal, pa mi ga je hudič maličil pod roko v spako.«

Spet je videl, da govori drugam, in se je pogljal za nekakim nevidnim, nezavedno spoznanim rešilnim in je kričnil:

»Ljubezen mater obudite v sebi! Otrok ji je otisnil bradavico na prsih in se ji je gnojila. Pa mati ni odstavila otroka! Ljubezen božjo smo križali, a nas ni zavržla. In smrt stoji zunaj, in danes je zadnji dan!«

Zmeden je šel in je pristopil. Po maši, ko je ostal sam v cerkvi, je stopil naddijakonov tajnik k njemu, se mu poklonil in mu podal naddijakonovo pismo. Vikar je razgrnil list in zašepetal vdano:

»Suspensatus a divinis, a beneficio!«

»Dokler ne boš pokoren in ne prideš v Čedad,« je tolmačil tajnik ...

* * *

Vikar Janez je slišal vso noč šum na trgu, ropotanje voz, nekakšno nalaganje blaga, nemirne klice. Ko je zaspal že pozno, je spal v jutro. Vstal je naglo, se opravil za pot in šel v »sobo sveta«. Vzel je petnajst lir in še nekaj drobiža in odšel iz Tolmina. Mimogrede je stopil k cerkvi svetega Urha in je našel vrata zaprta. Kako je to z Matevžkom, je pomislil; zaspal je jutro. Odkdaj se je polenil? Vikar je pomolil pred cerkvenimi vrati in ko je molil, mu je hotela vzrasti jeza:

»Glej, če je to pravica! Kaj si neki storil takega, da ti je poslal suspensionem! Si li slabši kakor so drugi, ali si narobe učil? Za udarec Menezeisu v obraz? Ali ga ni zaslužil? In če ga ni, in če je pravica, zakaj nisi poslal še njemu, gospod de Caballis, ali pa ti, gospod Falcidius, „nožar“, popkar čedajski!«

Še bolj bridko mu je bilo, ko mu je šinila misel skozi glavo, da je naddijakon dodal kazni še posebno povelje, naj cerkev v fari ostane zaprta, in si Matevžek ni upal priti zvonit.

S silo je udušil vikar odpor v sebi in je molil:

»Naj bo, moj Gospod! Za pokoro, za zveličanje ubogih duš, za srečo sirote Katrice in galjota mojega Petra! Naj bo za zadoščenje ta žrtev, ko ne smem v lastno cerkev, naj bo za usmiljenje, ki si ga imel z menoj in me ni tvoja strela ubila, ko sem divjal proti šibki ženski! In tudi zato, da niso ljudje izvedeli in me kamenjali in očetje in matere, ki imajo hčere zrele za moža!«

Vstal je z mrzlega cerkvenega praga in šel na pot. Prešel je »belo vodo« po nerodni brvi, ki so jo bili zgradili v roboti Volčani in Tolminci. Na volčanski strani je opazil oboroženo stražo in je ugibal, čemu stoji tam. Mirno in tih je prešel mimo in zavil po cesti na Kobarid. Hodil je zmerno hojo in je razmišljal neprisiljeno, neposredno od predmeta do predmeta, kakor jih je srečaval in videl: pastirja sivega doli ob Soči, kako je zleknil sam vase, glas živinskih zvoncev doli nekod iz Mrzlega vrha, dimečo se kopo na mali ravnici nad cesto, strahotno božje znamenje v skali nad seboj.

Oživiljal je telesno, ko je zaslutil jedrost svojih mišic na trdi cesti, vonj lapuha, vonj mokrega prahu, divje melise in šentjanževih rož. Včasih mu je legla čez lice drobna svetla nit, pajčevina, zasejana v negotovo in vlačna od nočne megle. Vse in vsakršno jesensko doživetje je srečaval, le človeka božjega, potnega na cesti ni srečal. Tišina je zdajpazdaj zajela ovinek pred njim, nato je zopet vzešel v ključe, v šum vode pod cesto in v plahutajoče zamahovanje jeke v stenah in mejah nad cesto; jeka se je vedno zopet razlila kakor iz troblje, ko je zavil v zajedo stranske doline čez težke kamenite mostiče. Tako je hodil in vsebolj je tonul v vzdušju popotnega razpoloženja in narave, ki je rastla ob njem v strašni, nemi velikosti. Vtisi, ki so mu bili v teku let ugasnili, so se oglašali znova, vesela moč je rastla v njem. Zdaj zopet je začutil z vedrim iznenajenjem, da je majhen, neznamenit nič: kakor mrčesek leze po beli črti. Gori pod Krnom v čereh je človek, gleda doli in se čudi, da se ne pregane naprej drobna stvar na cesti.

»Kako smo majhni,« je čustvoval. »Nič nismo, a tako redkokdaj to vemo. Mi smo v svetu in ne svet okoli nas. Vedno gledamo sebe, zato je tolikrat vse majhno v nas! Moj Bog, kako vse drugače more biti Tebi, ki si vse! Vse vidiš, vse veš, si ves in vedno in povsod.«

In še je mislil:

»Je in je bil in bo? Tu pa sem, hodim dva dni in me ne bo. Hodil je moj oče in ga ni, njegov oče in ga ni, njegov ded in praded in jih ni.«

Videl je skale vsajene kakor v vek, sive in strašne stene in je vneto občutil življenje ceste in vseh potnih sto, dvesto let nazaj: hodil je oče na sejme v Videm in Šinigalijo, tovoril je stari oče. Kje so? Ali so kdaj pomislili, da bo hodil isto pot njihov sin in vnuk? Šli so! Skale pa stoje, cesta stoji, voda v bregeh stoji, še trgi žive iz rodu v rod, še korita za živino ob cesti od očeta v sine... Prešel je mimo senika, ki mu je bil znan. Obešenega človeka so bili nekdanj našli v njem in od tedaj straši. Petnajstleten je moral vikar nekdanj tu mimo.

V mehki žalosti je občutil vikar davno pozabljeno grozo in se je nehote še ozrl na senik. Proti poldnevu je zavil po dolini na vzhod, navzdol proti Čedadu. Trudnost mu je začela vezati udne sklepe. Sedel je v solnce ob cesti in počival. Mehka dre mavica mu je legla na oči; ni sanjal, ni spal, le v sladki nemoči je živel nekam daleč in davno.

Prebudilo se je čudovito v telesu; kaj je bilo? Sok veselja, moči, vere, brezkončne svobode? V

srcu je vzrastlo in iz krvi je zahotelo v večnost, v brezkončen objem. Ustnice so se stisnile v bolečini in slasti: ljubim, ljubim, ljubim!

Vikar se je vrgel iz prečudnega občutja in spomina na tisto uro, ko se je bil zbudil mož v njem, ki je rojen, da bo živel v sinovih in vnukih; še je otrok, ki je telesno dozorel, in že je mož, ki še prav nič ne ve in ni izpregledal še in ni videl, da je mož na svetu in da je možu na svetu žena. Vikar je jezno in krčevito stresel z glavo in zamrmral:

»Še mi je hudič v krvi! Nisem okusil, zato trpim!«

Šel je svojo pot, a čutil ni več prejšnje svežosti. Pešal je. Prešel je bil mimo strgane hiše in je sedel na hlod ob cesti in je gledal po polju na zapadno stran. Tam je stalo sarko polje. Mlad mož je lomil zrele stroke. Mlada žena z dvignjenim predpasnikom je stala zraven, možu naproti. Mož je polagal strok za strokom v njeno krilo. Slika je prevzela vikarja in je pazil slednjo njiju kretnjo in je videl, da je mož sunil v šali proti njenim nedrijam; izpustila je, kar je držala, in udarila vedro nazaj. Tedaj sta si drug drugemu položila roke na rame in njiju obraza sta se zbližala. Vesel smeh je jeknil k vikarju. On pa je vstal nemiren raz hlod in šel dalje. In ko je šel mimo onih dveh, se je hotel siloma obrniti v stran in ni mogel; videl je, da je možki v zadregi. Žena pa je pozdravila veselo. Odzdravil je resno. V hitri hoji je našel ravnovesje v svoji duši in je mogel mirneje domisliti:

»To je zdravje, to je mladost; pa mož in žena sta si. In če si nista, ljubi Bog, saj je pisal celó moj dobri padrone, da ne grešijo z namenom žaliti Boga. On jima bo sodil, ne jaz! Nista obljubila de vištva! Jaz sem ga obljubil!«

Stisnilo mu je grlo in je čutil:

»Jaz sem umazan in ne onadva. Stokrat sem umazan! Stokrat zapeljan po hudiču! Kadar sem jih okliceval, kadar sem jih poročal, še takrat, ko se hodijo očiščevati!«

Nato je vedel:

»Pa se čudim, če so nadlôge nad menoj! Ali naj bo blagoslov? Nad duhovnim brez poklica, nad posvečenim, ki mu hudič blodi kri? O moj Bog! Kolika sreča biti čist! Pa kdo je? Kdo more biti? Otroci in svetniki, pa ne tolminski vikar, kjer mu matere pred nosom dojijo in grabiče v senožetih za grmom bolhe love.«

Žalost in robata trpkost mu je polnila dušo; ne da bi bil popolnoma jasno doumel, kaj prosi, je prosil:

»Prestrašnega mi je treba! Truda, lakote in zapuščenosti iz ure v uro. Na kos kruha bi mislil in pred ostudnim bi se stresal v temi. Tedaj bi molčal zlodej v meni z mesenostjo in telesom babjim, ki ne vtone v mraku.«

Bližina mesta ga je vzdramila. Glas zvonov je tolkel na zapadu iz razžarjenih stolpov, ki so se topili v zarji večernega neba, nekake strašne, vesele svetlobe, ki je ni bil več vaju, odkar je bil odšel na Tolminsko, kjer je to luč vezalo zeleno pogorje Kolovrata, Ježe in benečanskih Rezijanov. Vikar je pospešil korak, a je obenem začutil večjo trudnost in razboljene ude. Ko je stopil med prve hiše, se je začudil zapuščenosti bivališč in težkim, zoprnim duhovom, ki so polnili ozračje. Videla je psa na verigi. Divji, pobesnel je bil. Jesti mu ne dajo, je mislil vikar; lakota mora biti v deželi. Šel je naprej in je pogledal skozi širokoodprta vrata na dvorišče zanemarjenega doma. Tedaj se je zganil na kupu slame sredi dvorišča razcapan, gnusnočnojen človek z vdrtimi očmi in sršečo brado in je vzkliknil:

»Duhovnik božji, pomagaj!«

»Ne morem,« je odvrnil vikar.

Onemu se je spačilo lice in je dvignil roko:

»Nočeš! Bojiš se, približati se mi. Pa saj ji ne uideš, ne uideš, ne uideš.«

»Mortalega grande,« je pomislil vikar, vzdignil roko in blagoslovil onega...

Pol ure pozneje se je zglašil pri naddijakonu. Ko je šel po Čedaču, je bil domislil: Sedili mi bodo, kakor Kristus slovesno. Vseeno je, ali se zglašim nocoj. Preden se zbera naddijakon, Falcidij, cancelarius in še trije drugi in preden doženejo, kako me bodo izpraševali, vse po predpisih, vse po postavi jure Placiti... Cepoliji v suknji... O, Ti moj Bog! Pa je morda le boljše, če vstopim takoj, in bom vstopil, Bog mi pomagaj, in prikrajšaj poravnavo.

In se je zglašil in mu je odprl klerik, ki je imel usta in nos zavezana v nekako kislo zaudarjajočo ruto.

»Joannes, plebanus Tulmini, suspensus,« se je predstavil vikar in oni je prikimal in šel.

»Joannes, plebanus Tulmini?« je vprašal nenadoma od nekod vikarju znan glas in vikar je iskal v veži, kjer je stal. Šele čez hip je zagledal zamreženo lino na levi v steni in za oknom Falcidijev obraz prav tako ovit v ruto, kakor je videl vikar prej klerika.

»Kuge se boje,« je pomislil, »sem radoveden, kako me bo zasliševal.« Poklonil se je proti oknu in stopil naprej.

»Stoj, kjer si,« je rekel oni za oknom. Vikar je obstal. Falcidij je začel izpraševati, vikar je odgovarjal. Vse se mu je zdelo čudno smešno, da se mu ni niti ljubilo odgovarjati spodobno, slovesno. Skoro kramljaje je govoril, da ni prišel na povelje, ker ni mogel, da so bili zadržki, ki ni, da bi jih povedal, da tudi ne ve, čemu bi bil tako nujno zaslužil sodbo in kazen. Falcidij za oknom je postajal nestrpen, nevoljen. Videla je utrujeni, od daljne poti nenaravno zardeli vikarjev obraz in je bil prepričan, da vikar ni popolnoma trezen. Razgrel se je in je živahno tolmačil vikarju njegovo krivdo in opravičenost strogosti. Vikar je molče poslušal. Oni je dogovoril in rekel kratko:

»Pojdi!«

Sedaj se je vikar zavedel odločnejše važnosti trenutka in je vprašal:

»Prečastiti, ali sem odvezan?«

»Nisi!« je vzkliknil kanonik.

Vikarja je streslo in je vprašal hripavo, odločno in uporno:

»Kako to?«

»Odvežemo te, ko boš pokoren in ponižen,« je odvrnil sodnik.

»Prečastiti,« je tedaj vzrastel vikar. »To ni po postavi! Odstavili ste me brez trikratnega opomina, pa tudi ne vem še dobro, kaj sem kriv. Lagal je Josephus. Non sum levis notae! Pritožim se!«

»Glej, kako si ponižen!« je odvrnil skoro zlobno Falcidij. »Reum Te clamavi et non actor-em!«

Vikarju je postalo tesno: Ne bo me odvezal! Krivičen je, še želel bi, da bi bil zares grešil; a kaj naj storim? Ali smem oditi tako? Ali naj se vrnem kakor Turek? Kdo bo maševal pri svetem Urhu, kdo obhajal, kdo tolažil? Moj Bog, morda je tudi na Tolminskem že kuga! Brez mene mrjejo in me kolnejo, kakor prej oni revež na slami...

»Prečastiti,« je začel govoriti. »Če bi hotel, lepo bi dokazal, da sem pokoren in da sem zvest. Vabili so me v tabor, ki je proti gospodom kanonikom, a jaz sem vabila zavrnil. Bog je priča, da ne lažem! Tudi sem pokorno prišel, ko ste me pozvali pod kaznijo suspensionis. Zdaj pa sem bil zmeden. Nisem pričakoval, da me boste na ta način sodili...«

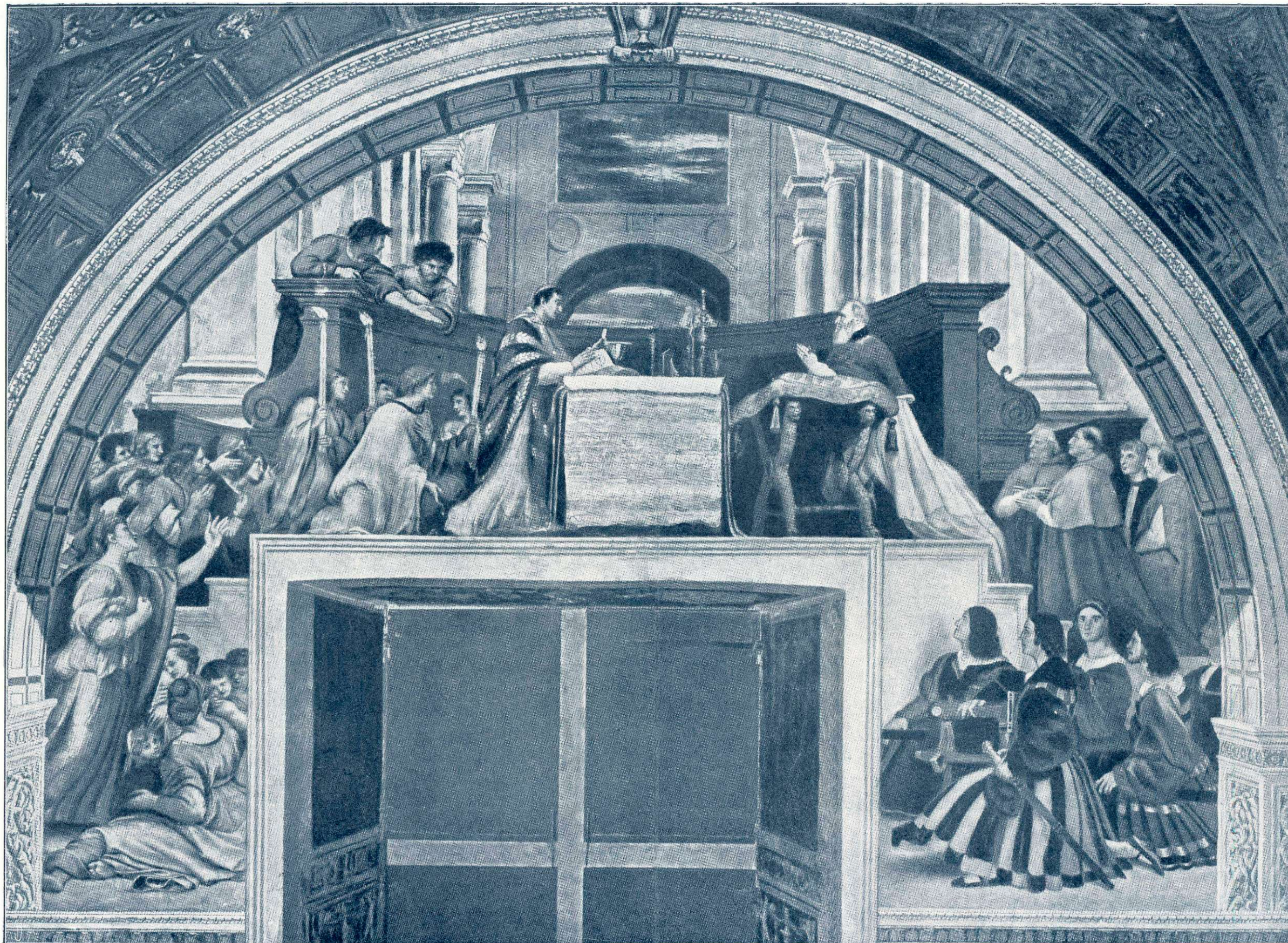
»In kako naj te sodimo, kako?« je vprašal Falcidij naglo in živahno.

»Pred zborom,« je odvrnil vikar.

»Vso moč imam,« je odvrnil Falcidij, »pri razmerah, ki so, in v stiskah. Ne zahtevaj zbora! Vrnili bi se neodvezani.«

Sl. 32. Rafael Sanzio: Madona z liščkom.

Sl. 33. Rafael Sanzio: Bolzenska maša.

»Gospod,« je tedaj dejal odkritosrčno vikar, »ponižen sem in poslušen. Prosim pomiloščenja!«

»Brez kazni, misliš?«

»Tako, a ne brez kazni,« je zopet vzrastel mož v vikarju; »ne zaradi beneficija, zaradi duš, ki me nimajo.«

Kanonik je nekaj hipov molčal, nato je rekel slovesno:

»Absolvo te suspensionis a divinis.«

»Hvala,« je jeknil vikar in se obrnil, da bi šel.

»Čakaj,« je zaklical kanonik. Vikar je obstal.

»Telesno dobro ti vrnemo, ko boš zaslužil. Nalagamo pa ti, da osebno obžaluješ pri gospodu Jožefu v Volčah in ga prosiš odpuščanja. Ali si pokoren?«

»Sem,« je odvrnil vikar in pristavil v duhu: »Za pokoro, za zveličanje in srečo nesrečne Katarice in galjota mojega Petra.«

»Potem ti še zaukažemo,« je dodal kanonik, »da vplačaš sto lir v blagajno cerkve S. M. D. v Čedadu, takoj ali pa v štirih letnih obrokih od danes.«

Vikar se je zmedel in je rekel negotovo:

»Tako, ne morem, prečastni.«

Oni je prikimal in dostavil vljudno:

»Verujem! Kolikor pa moreš, položi v pušico pri vratih za uboge žrtve strašne bolezni.«

»Bom,« je odvrnil vikar.

»S tem ti vračamo še beneficij,« je zaključil Falcidij in potegnil križ za blagoslov. Vikar je pokleknil na eno koleno. Vstal je in šel. Pred vrati je segel po denar in polagal liro za liro v pušico in je štel: za napuh, za lakomnost, za nečistost... Ko je doštel, je štel še enkrat: za ponižnost, za skromnost in usmiljenost, za mir dušni pred nesramnostjo... Držal je zadnjo liro in jo ogledoval; nato jo je potisnil za drugimi:

»Za siroto Katarino!«...

* * *

Prenočil je na stopnicah neke cerkve kakor v davnih dneh nekda v Florenci tisto noč po smrti brata Džerolama... V prvem svitu je šel v cerkev in je maševal in ker ni bilo ne cerkvenika ne klerika, je sam prižgal sveče, se oblekel in pristopil. In duša se mu je odpočila, odtajala, kakor v južni noči zemlja po zmrzali in zimi. In sredi med sveto daritvijo ga je obšla misel:

»Kako je vendar vse to čudno! Prav na najglobljem dnu srca leži Sveto in je skrito. Nikoli, nikoli nam ne more biti tako očito, kakor bi radi. Kako je to žalostno in veselo! Žalostno, ker je vse tako

človeško na svetu in vse povrh, kakor klobuk na močniku; veselo, ker je vsaj v dnu živo, vedno, noč in dan še v tesnobi sosedstva hudičevega, žalostnega duha. Omne humanum! A v dnu je Bog, nezatajen, živ in svet. Nikoli, morda še nikoli niso ne moji ne jaz grešili iz volje proti Bogu! Cepali smo, a smo iz volje mesa: vikar Jevane Potrebujež, sorodnik moj Peter, devica Katarina in morilec „degradatus“ Peter...«

In ko se je zahvaljeval za prejeto dobroto, je molil in čustvoval:

»In če boš dal preizkušnjo, še enkrat zahvaljen, Gospod, in če boš telo dal tvorom in gnoju v rop, kakor si Joba Husita, še dvakrat zahvaljen, in če boš v smrtni uri plašil dušo, da bo tem vselejša pogledala v Tvoj obraz po boju, zahvaljen vekomaj!«...

* * *

Prešel je mimo dvorišča, kjer je prejšnji dan videl kugavega človeka, in ni vedel, kdaj. Prešel je zapuščene predmestne kraje in hišo, kjer je ležal besni pes na verigi, in se je ozrl po njem in je videl, da je poginil. Prešel je ravno polje in čutil toploto solнца prijetno v hrbtu, zakaj bil je šibek in lačen. Nato je vstopil v dolino in se je oddahnil, kakor da je že doma. Šel je mimo turščinega polja. Prav tako kakor prejšnji dan je ležalo v solncu in le popotnik ga je gledal od druge strani in ga je komaj prepoznal. V prvi koči je vstopil, da bi poprosil za požirek vode in skorjo kruha, če bi ga dali. Vstopil je v sajasto vzdušje in pozdravil; dvoje strašno izpremenjenih lic mu je zaječalo nasproti: žene lice in lice moža, ki ju je videl nedavno v zdravju in sli telesne poltenosti. Zdaj je bila nesrečnima nabrekla koža, podplula gnusno in se razpustila. Dve uri je ostal v koči in je videl, kako sta umrla v mukah in strahu. Omahnil je v dan, ki se je nagibal v večer. Pretresla ga je bila smrt prvih kužnih, ki ju je videl umreti. In tedaj ga je obšla tesnoba brez kraja, brez konca, in kakor da mu lastno dete umira na Tolminskem, je zastokal:

»Katrice, otrok! Kuga, kuga!« —

Bila je že noč, ko je šel po dolini navzdol proti Tolminu. Moči so ga zapuščale, že ni več razmišljal, že je čutil samo še težo telesa in strašno trdo cesto, ki je kakor rezala v pete, v kolena, v boke, v križ in hrbtenico. Od daleč, izza ovinka mu je sinila luč naproti, in ko je bil blizu, je videl: siv ovčar je sedel pred onim pol razpalim strahotnim senikom in kuril in pekel repo v žerjavici. Vikar ni mogel naprej. Pristopil je in sedel molče

k starcu. Starec je pravtako molče segel v žerjavico, izvlekel smojko in jo ponudil potnemu:

»Če se ti ne graja!«

Vikar je vzel in je jedel in kakor v zahvalo je rekel:

»Grem v Tolmin, pa sem pozan.«

»Tam-le lahko spiš,« je odvrnil ovčar. »Eden je že legel notri,« je nadaljeval in držal roko stegnjeno proti seniku. »Mimo je prišel, še s pol očesom je gledal. Pa je tam v lesu otrnil neroda negoda in se mu je oko polilo po licu kakor gnojen polž.«

»Ali je umrl?« je vprašal vikar.

»Morda še ni ves mrzel,« je odvrnil ovčar. »Pa za kugo ni umrl, poznam bolezni. Škoda človeka, ki tako zgñije pri živem telesu iz bab in strupa beneškega.«

Vikar ni odgovoril. Stisnilo se mu je srce in zagabilo se mu je čudnozoprno, a bil je pretruden, da bi bil mogel s kretnjo pritrditi ali z besedo odgovoriti. Ovčar pa je golčal, kakor sam zase:

»Devetdeset let sem star, pa trideset let sem vdovec. Takrat še nismo poznali te kuge, ki gre po mladih ljudeh. Pravijo, da jo je zasejal hudič.«

»Kako?« je zaječal vikar.

»Kako neki! Sparil se je z lepo babo, pa je našla tam, kjer je najbolj nečedna.«

Vikar je oživel in dejal nevoljno:

»To so čenče. Če je bil hudič, bi jaz vedel, ker sem duhovnik.«

Ovčar je mirno prikimal in je mrmral uverjen in trdovraten:

»Čenče niso! Saj vsi vedó, da ni grd in risast. Gladek je in lep. Samo požvižgal jim bo, pa jih bo imel devet. Take so babe!«

»V nas samih je hudič,« je odvrnil resno vikar in od trudnosti, ki mu je legla na oči, že ni več vedel, kaj govori.

»Bog in hudič, reci, če si res duhovni človek,« je rezko dejal ovčar in ponudil vikarju drugo smojko. In ko je vikar vzel in jedel, je ovčar nadaljeval prav vedro in živahno:

»Zato se pa tepeta, kadar se duša loči, angel in rogelj. Saj sem sam slišal, ko mi je žena umrla, da je cvilil v kotu, ko ga je krotil krilatec. Pa kakor bič sem slišal in je udarjalo kakor po irhovini. Ali ne veruješ?«

»Verujem,« je odvrnil vikar vljudno.

»Lej,« je oživel ovčar. »Saj sem vedel, da mi je Bog povedal, ko si šel mimo: daj mu repo, da ostane pri tebi! Pa si ostal. Pa še duhovnik si Gotovo boš vedel, če te bom vprašal. Ali boš?«

»Prašaj,« je odgovoril vikar.

»Sedlani in Ložani smo v pravdah,« je rekel ovčar. »Že šestdeset let se prerekamo zaradi paše na Miji. Lej, pa je bil rajni Čeboklijev Tone. Rada sva se imela, ti rečem. Pa pri tistih pašah je, kakor da niso od Boga. Sam prepír.«

Odkašljal se je in dejal oprezujoče:

»Za pašnik smo se stepli. Pa prav Čeboklijev Tone je dobil po glavi.«

Vikar je vzkliknil:

»Ali si ga ubil?«

»Ne,« je zasopel globoko ovčar. »Še dvajset let je živel po tistem. Samo hudič je potem prste vmes vtaknil. Ali spiš?«

»Ne spim.«

»Hudič, sem rekel,« je govoril ovčar in glas mu je sahnil, »pa ti molčiš! Ne veš nič. Ali si gluhi? Povej, kako je to! Ali je od Boga, da Tone ni bil več pri čisti pameti?«

Vikarja je vrglo iz dremavice in je zastrmel v ovčarja. In ovčar je strmel v vikarja, jezno, s podplutimi očmi. Težko je zahropel vikar:

»Saj nisi hotel!«

»Ne!« se je oddahnil ovčar.

»Jaz tudi ne!« je vzdihnil vikar in vstal sunkoma.

Ovčar je kimal z glavo.

»V Tolmin greš, si rekel?« je vprašal s čudnim nasmehom. »Lahko še poseliš.«

»Zbogom!« je dejal vikar in se obrnil na pot.

»Čakaj,« je zaklical ovčar za njim, »oni, ki je tam poginil, mi je dal pisanje. V Tolmin greš. Boš že prebral, komu velja, kadar boš zjutraj pri svitu prišel. Stori mu to, kakor sem mu jaz, da je mogel mirno umreti.«

Vikar je vzel pismo, ki je bilo zavito v svilen rutico, in je spravil. Potem je segel po drobiž, ki ga je imel, in ga nasul pred ovčarja:

»Za smojko!«

»Kamor si vrgel, bo ležalo,« je zamrmral ovčar. Vikar se mu je nasmehnil, prikimal in šel. Ovčar se je sklonil po novce in je govoril:

»Zares je duhovnik, še smojke ne mara zastonj.«

In čez hip je pogledal žalostno po cesti za odhajajočim in je rekel:

»Šestdeset let strahu sem užil. Prvi si mi prav povedal. Bog ti daj srečo, ker si rešil mojo dušo.«

Stari ovčar je začel polglasno moliti ob pojemočem ognju in glava mu je nihala trudna, vedno bolj počasi in se je končno umirila na trudnih dlaneh. Takrat se je zbudilo visoko pod čermi in v mejah pod kolovratskim grebenom, seglo niže in niže in razpihalo žerjavico. Ovčar se je premražen

zavedel in odšel v senik, da počije v zatišju v družbi človeka, ki je bil tam umrl in ga ni poznal...

Veter je suval vse odločneje in gnal poznega potnika vikarja Janeza proti Volčam in Tolminu, odkoder je rastel prvi, daljni dan.

* * *

Vikar je prišel v Tolmin in stopil v svoj dom. Našel je vrata odprta, dasi je bilo še zelo zgodaj. Vstopil je v »sobo sveta«. Tedaj je zašumelo žensko krilo za njim in se je ozrl in se odmaknil za korak:

»Katrice?«

»Sem,« je odgovorila mehko, kakor v zadregi.

»Magdalena je umrla, pa sem jaz prišla.«

»Na kugi?« je vprašal.

»Ne vem,« je rekla.

»In si prišla?«

»Če smem ostati in streči!«

»Smeš, smeš, smeš,« je klical vikar živo. In vsa trudnost ga je minila in se je razživil, kakor mladenič. »Hej, Katrice, Matevžka pokliči! Zvonit naj gre in maševal bom. Hiti, teci, reci, da sem doma!«

»Gospod stric,« je odvrnila žalostna in kakor da ji je hudo, ker ne more biti poslušna, »Matevžek je tudi umrl.«

»Revež!« je vzdihnil vikar.

»On je bil prvi mrlič v Tolminu,« je pripomnila. In sramežljivo je dodala:

»Pa je umrl lahko in sem mu stregla.«

Vikar je zastrmel vanjo in zašepetal vneto:

»Sancta!«

Potem je šel in je sam odprl cerkev sv. Urha, sam zvonil, se sam oblekel, sam prižgal luči, sam pristopil, sam prenašal knjigo, molil in odgovarjal. In vse je bila ena sama zahvalna molitev za čudež, za Katrico, ki se je vrnila in je videla, videla, videla...

Ko pa se je vračal v Tolmin, je otipal tujčevo pisanje pri sebi in je razgrnil svileno ruto in je bral v znanih pismenih svoje lastno ime:

»Vikar Janez Potrebujež.«

S tresočo roko je razgrnil ovoj in je bral. In ko je dobral, je list zganil, zavil v svileno ruto in ga spravil. Nato je govoril sam pri sebi, žalostno, toplo:

»S položesom je prišel mimo. Pa je otrnil v leso in se mu je oko polilo po licu kakor gnojen polž.«

Dvignil je pest proti zapadu.

Nato pa je dejal mirno: »Prekleta zemlja Cepolijev! Jaz sem ti ušel. Zato si mi Petra ubila!«

»Pa saj zdaj je prestal, prestal, prestal...«

V vežo pred vikarja je nenadoma omahnil človek z neumnosmešnim licem pijanca. Vikar se je zagledal osupel v to lice, katero je trenutno komaj spoznal.

»Dijakon Peter!« je rekel začuden, iznenajen.

Pijani je razširil roke kakor v objem in klical:

»Prijatelj Janez! Duša moje duše, še te vidim.

Daj, da te poljubim, duša moja, daj prijatelju!...«

Vikar je odstopil, da bi se ubranil objemu pijanega, in je rekel resno:

»Dijakon Peter, kakor muha si pijan.«

»Kaj deš?« je zategnil oni užaljeno; »kakor muha? To si grdo rekel, prijatelj, strašno grdo. Kakor muha! Kdo, praviš, je pijan? Jaz? Jaz?«

Neumna dobrovoljnost v dijakonovem licu je bila ugasnila. Oči so mu sinile hudobno in začele zlobno mežikati. Stal je pred vikarjem široko razkoračen in nihal s telesom naprej in buljil topoporno v vikarjevo lice. Vikarju je bila pošla vsa dobra volja; stud mu je legel ob ustnice. Pijani je videl in se užgal v prečudni nagoni strasti, ki je spala v njem, nepoznana, tiha, ukročena zver. Vikar je mislil: Glej ga, tak je torej! Saj bi se ga res bal, nasilneža! Tak je! Zdaj verjamem, da je ubil človeka. Pijače se je nalil, pa je vzel nož in je storil. Nesrečni človek!

Pijani je stopil okorno za korak bliže in je vprašal zahrbtno, zabavljivo, oblastno:

»Ali si moj prijatelj ali nisi? Naravnost govôri! Ali me spoštuješ ali me zametuješ?«

»Kadar se naspiš, pridi in vprašaj!« je odvrnil vikar in mu okrenil hrbet.

Nato je začutil, da mu je pijani od zadaj položil roke na rame in mu zagrebel prste v suknjo. Vikar se je ljuto obrnil. Vonj pijače mu je puhnil v lice, da ga je v oči zaščemelo in se mu je zagnusilo. Z desnico je zgrabil pijanemu v nedra in ga sunil od sebe. Pijanec se je lovil in padel nerodno kakor vreča. Vikar je mirno gledal, ko se je pobiral raz kameniti tlak in stal trdnejši ko prej in govoril s spremenjenim, piskajočim glasom:

»Ti me suješ! Ti, moj prijatelj! Suješ, suješ...«

»Norčavi človek,« je vzkipek vikar. »Ven iz moje hiše. Pa pri priči!«

»Počakaj, prijatelj, počakaj,« je jecljal pijani in mežikal grozotno. Ustnice so se mu bile stisnile, temne rdeče lise so mu bile legle na lice. Izraz blazne mirnosti je vel iz velega, mrzlega čela. Za korak je omahnil nazaj, ujel ravnovesje in planil nato čudno okreten naprej proti vikarju.

Desnico je nerodno tiščal zadaj zase. Vikar je bil prekrižal roke in zagrizel zobe v ustnice. Ko je oni planil, se je umaknil na stran, zgrabil jekleno pijanca za roke od zadaj, ga dvignil za ped s tlaka in ga treščil predse, da je votlo jeknila vsa veža. Rdeč otročji popkar je zarožljaj po kamenu. Pijani je zaškripal z zobmi. Pena mu je legla na ustnice. Vikar ga je pritisnil s prsi navzdol, vjel njegove roke na hrbet za mezince, segel z levico po pas in ga razvezal. Oni se je pognal vstran, da je vikar zdrknil trdo na kolena. Pijani pa je bil neroden in pravo dete. Z eno roko ga je vikar stisnil krepkeje k tlaku in mu vjel roke v pas in zadrnil. Nato je vstal.

»Pre—kleti,« se je penil oni. Ostudnejšega lica vikar še ni videl. Nevede, kako in kdaj, se je sklonil in začel tolči s plosko roko po tem licu, po ušesih. Pijanec je hlatal kakor pes po roki, ki ga je tepla.

»Tako, tako, še tako,« je vzklikal vikar. »Ti obrusim gobec, izbijem zobe, okrešem uha, žival ostudna, prasè nemarno, hudič obsedeni!«

Tepel je krčevito, hitro, kakor iz sebe. Oni je bil zamižal in je odprl usta in zavpil presunljivo.

Vikar se je zavedel. Dvignil je glavo in pogledal okoli. Oni je zavpil v drugo. Tedaj mu je vikar iztrgal z naglim sunkom srajco na prsih in mu potisnil krpo med zobe. Nato ga je prijel odločno za tilnik in ga vlekel po tlaku in ga vrgel v »sobo sveta«.

Potan in tresoč se je šel v kuhinjo in je videl, da je prazna, in se je oddahnil. Nato je šel gori pred vrata Katričine sobe in je slišal njen mehki, tožeči glas. Pela je z besedo, ki je ni razumela:

»Meum est propositum in taberna mori.«

Vikar je rahlo odprl vrata in je videl: Tam je sedela sama vasa zleknjena ob oknu. Njeno lice in njeno bujno materinsko oprsje se je izrazito rezalo na svetlem ozadju. Nič ni slišala. Strmela je z veselim nečimernem iznenajenjem v malo zrcalce, ki ga ji je bil podaril za god.

Vikar je prav tako tiho zaprl vrata, kakor jih je bil odprl, in odšel. Šepetal je vesel:

»Nič ni videla, nič ni slišala.«

Stopil je nazaj v vežo in ostrmel. Tu, kjer je pred nekaj hipi omahoval pijani dijakon, je stal zdaj drug človek. Pa prav podobno je omahoval in se lovil in se smešil v nerodni zadregi. To lice pa je bilo strašno blede, spremenjeno kakor v smrtni sragi in vonj, ki je vel od človeka, je bil vonj smrti, kuge in trohnobe. Vikar je prepoznal človeka in zaklical:

»Gospod Tomaž!«

Tomaž Skočir, vikarjev obhodnik in kaplan pri cerkvi svetega Mavra nad Mostom, je zlezal kakor voščena podoba sam vase in je zajčal:

»Moje ure so štete!«

Vikar ga je prestregel v roke in ga nesel kakor otroka in ga položil na svojo lastno posteljo in mu začel streči kakor je vedel in znal...

* * *

»Gnusna, umazana bolezen,« je tožil kaplan Tomaž.

»Ali hudo boli?« je vprašal vikar.

»Iz telesa lije brez konca,« je zatarnal bolnik in obraz se mu je spačil; mlaskal je z žejnimi ustnicami. Vikar je segel po zadnjo posodo vina, ki jo je bil našel v svoji kleti, zmešal vino z vodo in dal piti bolnemu. Temu se je lice spet razvezalo in je rekel:

»Krči so! Če bi teh ne bilo!«

Nato je pripovedoval mirno in le zdajpazdaj je prestal in so se mu oči plaho razširile kakor otroku, ki vidi nekaj groznega.

Že šest dni mrjejo; nekateri trpijo strašno, drugi umirajo hitro, začudeni kako in kdaj. Mrjo najmočnejši, zdravi se zgrudijo v hipu, ležijo, tulijo, podivjajo. Slabotni kljubujejo, vidijo mrtve in so se navadili. Otroci ne mrjo. Tri porodnice so v fari, a so zdrave. To je znamenje, da je kazen božja nad ljudmi in je prizanešeno nedolžnim.

Motno je jeknila v vikarjevi duši žalostna pesem. Trpkotrudno se je oglasilo v njem kakor razodetje iz neznano daleč:

»Nikarte, nikarte, riba,
riba faronika,
zavoljo otrok nedolžnih,
zavoljo porodnih ženâ.«

Bolnik pa je pripovedoval, da so bogati toliminski plemiči bežali v baške in bohinjske hribe, da so se glavarski preselili na Kozlov rob. V Formentinijevo klet so vrata odprta, a ni nikogar, da bi vstopil in pil. Nato je začel Tomaž bloditi in je kakor štel:

»Dolje, Zatomin, Žabče, Ravne, Ljubinj, Poljubinj, Prapetno, Modrejce, Most, Modrej...«

In zopet čez nekaj hipov je potožil:

»Pa kje so še Kozaršče, Čiginj, Ušnik, Sela, Volče. O moj Bog, saj nisem ptič!«

Ko se je rahlo ovedel, je vprašal vikar:

»Kako je z Volčami? Ali je Josephus bežal?«

Kaplan se je bridko nasmehnil in je rekel:

»Do Tolmina... Tu se je zgrudil in Formentiniji so se ognili z vozom in ga pustili sredi ceste.«

»Ali je umrl?« je prašal s trepetajočim glasom vikar.

»Pokopal sem ga pri Svetem Urhu,« je odvrnil kaplan in utihnil.

Vikar se je zagledal krčevito predse in je mrmral: »Torej je Bog tako odločil in se ne bom poniževal po ukazu.« Bilo mu je težko in lahko obenem pri srcu in je doumel čudno naglo in drugače ko dozdej: »Josephus de Menezeis! Sin meljušnik iz očeta meljušnika na Dvoru! Ti si me zares sovražil. Ti si se me bal. Slutil si, da vem, kaj je bilo s teboj! Ali sem bil kdaj preveč odkrit in si uganil in nisi mogel pozabiti? Šema. Nisem čenčav! Glej, zdaj si tam in veš. Še tvoji lastni krvi in tebi očetu sem zatajil, kar sem izvedel od lovače nesrečne, ki je hodila na Dvor po kruh. Ti pa si sovražil in tepel, da ne bi udaril jaz. Bog ti odpusti! Bog ti daj mir, ki ga nisi imel, ker je bil hudič tvoj svetovalec in si hodil v žalosti...«

Nato se je vnel vikar v prečudni bojazni za njo, ki jo je bil zatajil pokojnemu, in je molil:

»Prizanesi ji, Gospod, z gnusno boleznijo. Nima človeka, ki bi ji stregel. In jaz sem trpel po njej, jo ljubim kakor hčer, a se bojim njenega telesa. Ne bom ji stregel, nikoli!«

Kaplan se je dramil in je prosil pijače in ie pil. Vikar pa je bil premislil: Glej, rekel je Tomaž, da je odprta Formentinijeva klet. Šel bom in bom natočil.

Kaplan je blodil in govoril, kakor da se hvali in hvali še enega: »Dvanajst vasi, pa samo dva človeka; ali so to mačje solze? Pa sva moža midva, kaj, prijatelj! Ne prisodil bi ti. Tvoje roke so otroške, pa tvoje moči so levje. Ne ležeš, ne ješ, nosiš, umivaš, koplješ grob. Ne pretegni se mi. Kaj? Tudi zdraviti znaš, signor Pietro?«

Vikar je posluhnil in je vprašal:

»Gospod Tomaž, o kom govoriš?«

»Našel sem ga na Modrejcih, na Ravneh, v Doljah, v Čiginju, povsod,« je odgovarjal bolnik in se je smejal prečudno:

»Pere kakor dekla, teše krste, grob skoplje v uri, ogenj zaneti, dojenca previje, še podojil bi ga —«

Vikar je vprašal in priznal:

»O dijakonu Petru govoriš!«

»O dijakonu? Ali je dijakon?« je vprašal kaplan in vikar ni odgovoril. Zavrelo mu je vroče v obraz in oči in je videl kakor na dlani: dijakon Peter, nesrečni človek! Šest dni ni spal, ni jedel, ni sedel, ni počil. Pa tako nežnih rok je. Bog ve,

ali je v vse telo tak? In pride in je vhod v Formentinijevo klet odprt in omahne vanjo. In vidi, da je vino tam, in čuti, da je žejen in da bo zdaj zdaj legel, ker se je do smrti utrudil; pa leže pod sod, da bi pil in hlastne preveč; vstane in ga sam hudič vrže v mojo vežo moji neprijazni besedi naproti. Pa je lahko vzrastla hudoba v njegovi krvi in sem ga po krivici stepel in zvezal in leži doli, kakor da ni človek, in spi in hvala Bogu, vsaj nič vedel ne bo, kaj je bilo in kako!

Vikar je naglo vstal in šel doli v »sobo sveta«. Našel je pijanega spati in mu je razvezal pas raz roke. Vrat za seboj ni več zaprl, da bi oni mogel iti, kadar se bo zbudil. Zunaj v veži pa je pobral vikar popkar z rdečim držajem; tedaj je ugasnil v njem strahotni vtis od prej in je mrmral:

»S tem le, amice Petre? Še ušes bi ti ne mogel načeti. A igrati znaš dobro, prismojeni meljušnik. Samo pijanca ne igray nič več!« ...

Vikar se je vrnil k svojemu kaplanu in je našel Katrico pri njem. Stopil je k njej in dejal tiho:

»Katrice, tu ni tvoj opravek.«

»Ali mu ne smem streči?« je vprašala boječe.

»Smeš že,« je odvrnil hripavo vikar; nekaj mu je bilo stisnilo grlo.

»Ali pa ne veš tega, da gre bolezen tudi po strežnikih?«

Katrice se je veselo nasmehnila in rekla otroško uverjena:

»Jaz ne bom zbolela.«

»Kako to veš?« je vprašal začuden vikar.

»Vem!« je odvrnila otroškoverno.

Vikar se je vznemiril in se obrnil vstran.

»Še je zmedena, še je kalna! Bog meni greh odpusti!« —

Kaplan Tomaž je umrl ponoči. Vikar je bil zaspal za nekaj hipov, se prebudil in je videl:

Ob mrliču je sedela Katrice mirna in vedra in je držala zrcalce pred seboj in je šepetala kakor otroci:

»Še se bom kamenčkala, dokler bo čisto svetlo zrcalce...«

* * *

Prvi človek, katerega je srečal vikar tisto jutro potem, je bil dijakon Peter. Težek kotel vode je bil nalovil pri koritu sredi trga in je šel v bližnjo hišo. Ko je ugledal vikarja, je zaklical:

»Štirje otroci so v hiši sami. Moram jim skuhati, pa hitim, da mi kateri v ogenj ne pade.«

»Gospodinjš,« se je nasmehnil vikar in pristavil:

»Potem bi te jaz rabil. Gospodu Tomažu je treba groba.«

»Tako,« je odvrnil dijakon. Vikar je stopil v hišo za njim in je videl, da je spreten in da ljubi. Videl je, kako je hkrati umival, kuhal, česal in oblačil; in otroci so bili zdravi in so se gnetli okoli njega, kakor da so njegovi. Samo najstarejši je bil videti nevoljen in je stikal po kotéh in iskal. Potem je stopil odločno pred skrbnika in rekel:

»Stric, popkar nazaj! Ti si ga vzel.«

»Zares,« je odvrnil dijakon in iskal in ni našel. Vikar je izvlekel nož in je vprašal:

»Morda je ta!«

»Popkar,« je zapel otrok.

Dijakon Peter je osupnil in sklonil glavo. Kotel je prekipel in ga oparil.

»Nerodni človek,« je vzkipel vikar, »zgorel boš.« Oni drugi se je trpko nasmehnil in dejal latinsko:

»V tvoji hiši sem spal. Reci, ali sem sanjal ali je bilo res. Strahovito si me okrcal po licu in ušesih.«

»Sanjal si,« je odgovoril vikar. »Toda pijan si bil kot muha.« In je pristavil:

»Maševat grem, pojdi in mi streži!«

Dijakon je vstal in je šel; ko se je vrnil, je bil opravičen pred Bogom in človekom, katerega je bil pijan napadel z nožem...

* * *

Jedla sta iz enega lonca in kakor težaka sta gledala, da zajmeta vsak čim več, in sta se zabavala:

»Kakor volk žreš!«

»Nimaš dna.«

»Z lopato ješ!«

»Dve žlici bi rad, kaj ne?« —

Nato sta se dvignila s hloda na cesti. V Volčah sta bila. Pogledala sta za gospodinjo, ki jima je kuhala in nosila kosilo iz Tolmina. Ni je bilo videti.

»Tam je menda vstopila,« je pokazal dijakon z roko proti nizki bajti. Šla sta tja. Dijakon je pristopil k oknu in pogledal notri; nato je položil prst na ustnice. Vikar se je približal in je videl:

Notri je bila skromna postelja in je ležala bolna mati na njej. Morda je bila pravkar zaspala, morda umrla. A ob postelji je sedela Katrica in je dojila tuje matere dete in je sladko tipala po mlečnem licu in pela svetlo uspavanko:

»Meum est propositum in taberna mori...«

»Sancta!« je vzdihnil vikar in oči so se mu zameglile.

Šla sta naprej za svojim težkim delom do večera, pozno v noč. Videla sta rane, gnoj, blato in kri, smrt in obup in stoteri smrad. A njiju srce je pelo kakor v psalmu:

»Nič ni bolj svetega, kakor žena, ki je rodila!«

»Nič večjega ni, kakor je njena ljubezen.«

»Po materah šele smo vsi bratje.«

»Po materah ena družina!«

»Videl sem mater dojeti tuje dete!«

»Videl sem in sem jokal.«

»Videl sem skrb očetov. Kje je?«

»Ljubezen mater je presegla pravico moža.«

»Zakaj jo imenujejo slabo? ker je ženska?«

»Zakaj jo ponižujejo?«

»Otroci, ki gledajo Gospoda, ljubijo mater.«

»Najsvetejši ljubijo najčistejšo.«

»Mati, Tvoje ime je sveto —«

»Tvoje ime je sladko v veke — — —«

* * *

Dijakon je zlezal iz groba, ki ga je bil dokopal, in se je zleknil truden na prst ob jami. Srebrna slana je pokrila zemljo, medel dan je gledal izza Jalovnika. Tiha, žalostna meglica je rastla iz razvodja nad Dvor, črna jata se je gnala čez Tolmin na volčansko polje. Trudni grobar je mrmral:

»Izkopal sem grob! Legel bom vanj in spal...«

Vikar Janez je hitel od Tolmina doli, da bi zvonil, pristopil, maševal in daroval Gospodu za vesele sanje kratke ure: angel življenja je bil prešel nad dolinami in je govoril odroke in velike besede in je bolezen sahnila, kakor voda ob povodnji. In zdaj je vikar došel in je videl grobarja ležati ob grobu in je zaklical:

»Peter, ali živiš?«

»Še malo,« je odvrnil oni trudno.

»Vstani,« je rekel vikar, »in če je tvoja ura prišla, z molitvijo jo bom zadržal, dokler ne zakličem: pojdi, maša je končana!«

Grobar se je dvignil in duhovnik mu je segel z desnico pod pazduho in ga podpiral. Vstopila sta v cerkev in vikar je daroval Gospodu in se obhajal. Potem je vstal, vzel polovico kruha in ga dal strežniku. Obrnil se je nazaj proti oltarju in je slišal prositi:

»Daj mi, daj! Samo enkrat naj pijem kelih Gospodov.«

»Zapravi si ga,« je odvrnil vikar.

»Samo enkrat —,« je ponovil bolnik.

Tedaj je vikarju zadrhtela duša in je videl: Žena je nad tuje matere dete zgrnila prsi! Ali manj ljubi Gospod in ne bo dovolil piti od svoje

Krvi človeku, ki je mnogo trpel in ljubil do konca? Palico sem mu dal in veselja ne! »Naj sem, naj sem kakor žena, ki je dobro storila!«

Obrnil se je in je obhajal tovariša svojih zadnjih poti, vse groze, vse žalosti...

Potem pa je obšla njega samega prečudna trudnost. Bolečina se mu je oglasila v udih in je molil veliko besedo o besedi, ki je meso postala in je čutil: »Oči imam in ne vidim, ušesa imam in ne slišim, stojim in ne vem, kako. Gospod, moj Jezus, zadnjikrat sem ti daroval! Gospod moj, Jezus, hlapca nevrednega ne zavrzi v veke!« ...

* * *

Vzbudil se je iz bolečine in sence in je videl, da leži na svoji postelji in da je mrak in tiho v sobi. Tudi v njem je bilo tiho in je kakor tonil v motno brezprostorje, ki se je nad njim zgrinjalo v krvavo meglo. Ni bilo bolečine, samo silna plahost, podobna prečudni žeji, silna utrujenost, podobna brezkončni želji po neznanem. Ni vedel, da govori in da se sliši, in je slišal, kakor da govori nekdo drugi, ko je sam prosil:

»Mleka, mleka!« —

Zopet je tonil v škrlatni megli, trepetal iz osrčja ven v neprijetni vznemirjenosti, bil strašno majhen in raztegnjen v neskončnost, ves igra samega sebe, moč iz nemoči: ni ga bilo, bila je le še beseda, ki jo je čutil, videl, hotel, ljubil:

»Mleka!« —

Nekak truden in žalosten glas mu je odgovoril:

»Ni mleka, stric, ni mleka.«

Videl je iz svoje dalje nekako sladko bitje s plašnimi in od nespanja vnetimi očmi, in videl je prečudno zadrego na tem sladkem bitju, ki se je sklanjalo iz neskončnosti k njemu. In zdaj je slišal jasno, vsakdanje:

»A če bi smela! O moj Bog, saj sem malo došla, stric!«

In je videl v grozi in slasti, da je bila žena sramežljivo odpela obleko nad svojimi dojnimi udi in so sinili polni, mehki in topli: strašna ljubezen ženskega telesa. In je čutil, da se je nagnilo zdravo telo nadenj in je dahn timer vonj nepoznane polti. Njegova moška in trpka narava je jeknila v brezmočnem upor:

»Svinja!«

Nato je slika ugasnila, a vstala nenadoma znova, sijajna, večna. Tam je klečala žena, skrivnostna razumu in srcu. Z obema rokama in krčevito je bila raztrgala obleko na svojih deviških

prsih. Njene oči so prosile k Sinu, njena usta so govorila Sodniku, ki je prihajal:

»Poglej, moj ljubi sin, telo, ki te je nosilo, in prsi, ki so te dojile! Bodi usmiljen, kakor si obljubil!«

»To je zadnje in je sodba,« je umoval vikar in zaprl oči kakor v sen. Ko je zopet pogledal, je veroval, da je onstran sodbe in smrti v brezglasju in brezbolesti.

»Gospod Jezus,« je zaklical vedro. »Tvoj hlapec Jevane je prišel, pa ne ve, kako bo odslej ž njim. Ali sem obhodnik ali vikar?«

Človeški klic veselja ga je vzdramil iz domneve v pravo spoznanje in je videl, da ni umrl, da se je prebudil v človeško življenje; da je soba, kakor je bila, in postelja, kakor je bila, da je ženska v sobi in se igra z zrcalcem in je veselo zaklicala, ko je spregovoril. Vse osrčje se mu je vnelo v dotedaj nepoznani slasti in je rekel:

»Katrice, moja ljuba hčerka!«

»Stric!« je odvrnila tiho in se sramovala.

»Katrice,« je ponovil in jo prijel za roko. »Živim!«

»Živite!« je odvrnila.

»In ti mi boš stregla in boš ostala pri meni?«

»Do smrti, stric!«

»Do moje ali pa tvoje!« —

Vikar je dvignil rosno oko skozi okno, kjer je vstajal novi, sveži dan, in se je z neizgovorjeno besedo zahvalil svojemu Bogu, da ga je bil ozdravil od hudiča, ki mu je ležal v krvi in mu jo blodil...

* * *

Potem je še doživel prvo pravdno poravnavo med glavarjem Eckghom in naddijakonom Falcidijem. Sklenila sta jo pred številno komisijo goriškega podglavarja Jeronima pl. Attimisa, Konrada pl. Orzona, Gašperja de Lantierisa, Bernardo de Rabatta, Otomarja Neunhauserja, Franca d'Eckha in Antona Papeža v šestem letu po »veliki bolezni« dne 8. aprila 1538. Pogodili so se:

»Agentes singulis annis teneantur demittere Blada eorum minuta ex Decimis et aliter quomodo libet esigenda usque ad diem Ss. Hilarii et Tatiani ut si eo interim Subditi Capitanatus illius Bladis illis indiguerint, eam mediante debita mercede sive potius pretio de die in diem currenti ea consequi valeant et debeant, quo festo pacto mox dicti agentes abducere valeant et abducant dicta Blada minuta quoque malint. De Bladis autem grossioribus similiter concordarunt, quod agentes pro dicto Capitulo possint illa ad libitum et quoque tempore volunt abducere, cum hoc tamen,

quodsi Capitanus illa, vel de illis habere voluerit pro intertentione Castri Tulmini, eidem agentes teneantur dare.«

»Dokler bo držalo!« je tedaj menil vikar Janez in je res doživel v letu 1541 nov spor zaradi večjega mernika, ki so ga hoteli uvesti čedajski »agentes«. Glavar pa je odločno zahteval:

»Ut pisinale et pallota reducantur in pristinum modum!«

Nove pravde nista preživela ne glavar Bonaventura d' Eckgh, ne naddijakon Tomaž Falcidius.

Njiju dva pa je preživel za nekaj mesecev vikar Janez Potrebujež.

Novi čedajski naddijakon Bernardin de Puppis je našel o priliki, ko so mu naznanili vikarjevo smrt, v čedajskih zapiskih o kaznovanih tolminskih vikarjih opazko Falcidijeve roke:

»Joannes, plebanus Tulmini. Svoj človek, uporen in ponižen, zvest in svojeglav. Ne vem, ali je hotel služiti dvema gospodoma ali nobenemu.«

Novi naddijakon je pripisal pravičnejše:

»Služil je svojemu!«

Nevesta s Korinja.

Fr. Jaklič.

6. „Le sem, le sem, hišni oče preljubi ...“

Noč od »župnega večera« do poročnega dneva je Drobiževa Micka kaj slabo prespala. Zaradi pripravljanja je šla kasno v svoj brlog in še potem ni mogla zaspati trdno, da bi popolnoma pozabila »ta svet«. Zadnja noč na Korinju na deviški postelji! Včeraj je bila še otrok, a jutri bo že žena. Ni še dolgo od tedaj, ko je z drugimi kozarji smukala po grmovju za kozami in živino, uganjala »svinjko« in podirala »kozy« kakor vsaka druga tovarišica in tovariš, potem jo je izpodrastel brat in je prevzel njeno mesto, a ona je pomagala materi na njivi in doma in ob nedeljah je že lahko postala med dekleti pred cerkvijo in se ozirala po ljudeh; nato pa je kar naenkrat prišel Peter, katerega ni prav nič poznala in pričakovala, in jo je vprašal, ako hoče iti z njim, najprvo pred oltar in potem doli v Polje. In ko je videla, da so oče zadovoljni in mati zares ne branijo, je pa vzela tolar in od takrat ima Petra vedno pred očmi in v srcu. Rada ima brate in sestrice, rada ima očeta in mater, a Petra ima skoraj še rajši. Peter! Peter! Sinoči je odpeljal njeno balo s posteljo in zibeljo in jutri pride še po njo. Velki godci bodo godli, ko bo jemala na Korinju slovo. Nekako tesno ji je postalo okrog srca ob takem spominjanju. V kamrici jo čaka poročna obleka: črno volneno krilo in rokavci iz mušlina, špencar je lepo nabran in po prsih ima nanizane kolavdrice in čizmi so pripravljeni in venček za na glavo. O, kako bi se rada ogledala v vodi, kakšna je, a kaj, ko je luža zamrznjena. Rezika ji bo morala povedati, kakšna je. Pa pri Žingarju se bo pogledala v zrcalu na steni, a kaj, ko je tako majhno, da se komaj glava razprostire v njem, Micka bi se bila pa tako rada videla, kakšna je spredaj in zadaj, kako se ji prilega krilo in če imajo rokavci dovolj zgibov. Spominjala se je vseh navodil, ki jih je dobila od očeta in

matere. In tudi ni pozabila, kaj ji je naročila stara mati Andrejkatovka, ko je rekla:

»K poroki ne smeš iti z najmanjšim sovraštvom v srcu, ker sicer boš jezna vse življenje in boš živela v kregu in prepiru.«

In ko je izpraševala vest, je videla, da ne sovraži nikogar, samo tisto žensko bi črtila, ki je bila Petra tako grdo obrekla, ko bi jo poznala. Gredoč k poroki se ne bo ozrla nikamor in nikogar ne bo pogledala, naj se še tako nastavljajo ljudje, in samo pred se bo gledala, kakor jo je učila stara mati:

»Ti moraš imeti oči samo za enega!«

»Moj Peter!«

Dolgo ni sanjala, zakaj preden so peli petelini »beli dan«, je že oživela Drobiževa hiša, da se pripravi za veliki dan.

Med pripravami za odhod ji je stara mati še naročala:

»Ko bosta klečala s Petrom tako pred oltarjem in poslušala nauke, ki jih bodo vama dali gospod izpred oltarja in bosta čakala, da vaju povežejo s štolo in blagoslovijo prstane, takrat, Micka, poklekni tako, da boš dobila nekoliko kožuha pod se ali količkaj druge obleke, ali pa vsaj tišči se ga, prav tišči ženina takrat, ker potem te bo rad imel in strahovala ga boš lažje. Nasmijati se takrat kakemu drugemu, pa te sam Bog obvaruj!«

Micka se je začela takoj opravljati. Ker ji je stara mati rekla, da pred poroko ne sme plesati in nič mesa jesti, ako hoče imeti srečo pri živini, je sklenila: »Nič ne bom plesala, da bo več sreče, in tudi mesa ne bom pokusila. Tako-le! Zaradi snedenosti, zaradi par grižljajev mesa naj bi koze zvrjavale, krave ostajale jalove in še kaj hujšega, da bi ji potem vest in pa ljudje očitali: Lej, snedena si bila, sedaj pa imaš! Ne boš! En dan se bo že brez mesa prestalo, zavrtela se bom pa po poroki, kolikor bo Peter hotel. Sedaj pa že ne!«

Antončkova, ki je bila prišla, da bo pomagala nevesti in tovarišici se obleči, da bo napravila še

kak šiv ali kakšnega spustila, ako se pokaže potreba, ji je najprej uredila glavo. Splela ji je kite v štiri pramena, da se bodo lepo položile vrh glave, da se bo venec bolj prilegel, in ji je dejala murčke v ušesa. Potem se je oblačila polagoma, Antončkova je pa vse pogladila in popravila, da je bila prav oblečena.

»Take pa že še ni bilo na Korinju,« je dejala Antončkova, ko je bila napravljena in so jo vsi ogledovali.

Med tem so prihajali svatje, v dvovprežnih saneh kajpada, ker niso hoteli ostati za Poljci, ki se bodo prisankali na Krko in gori na Korinju in se bodo držali mogočno kakor kakšni od »rihte«, ko pride rubit ali k cenitvi. Tako bahati znajo tudi Krajincanje, kadar je treba. In ako tudi doma nimajo konj niti sank, se pa dobé na posodo kje tam doli v ravnini ob Krki, kjer imajo tudi Korinjeci prijatelje, ki za »boglonaj« in plačilo tudi kaj dobrega storé.

Kuharica je postregla svatom z vrelin vinom. Potem, ko so se nekoliko ogreli, jim je prinesla pečenke in naposled kave, da niso šli tešč k poroki in bodo potem lahko pili, ko bodo šli v »oštarijo«. Nevesta ni šla k mizi, da bi se ogrela z vinom, ker je ni zeblo, a mesa ni smela okusiti, samo kavo s kruhom je použila, potem je pa prinesla židano ruto, ki jo je bila kupila za starejšino. Vzela je stričev klobuk in je ovila okrog oglavja ruto, lepo na široko, da so se videle vse pise na ruti. S tovarišico sta pripeli svatom šopke, moškim na kamizole, ženskam na špencarje. Dekleta, ki so bila najeta, da pomagajo kuharici, so pripela šopke voznikom, s katerimi bodo plesala, in pa godcu, katerega je bil pripeljal seboj Koštrunček z Grintovca, češ, da bodo vedeli, da gre na svatbo, ne pa na pogrebščino.

Tako se je približal čas, ko se je bilo treba vzdigniti in iti z nevesto doli na Krko.

»Sedaj pa pojdi sprijet sosedo, da te bodo imeli v dobrem imenu!« je velela stara mati nevesti. »Pa da ne pozabiš! Nobene reči ne smeš prijeti z levico, ko se odpravljáš k poroki, da ne bodo otroci levični.«

Nevesta je šla s tovarišico po vsej vasi od hiše do hiše. Povsod so jo pričakovali, vedoč, da jih pride sprijet, kakor jih je še vsaka, ki je nosila na Korinju poročni venec.

Ali gre rada tja v Polje? Ali ji je kaj težko iti s Korinja? Kako ji pristoja poročna obleka!

»Pa mi vse odpustite, ako sem vas razžalila! Pa molite zame, ako se mi kaj pripeti in boste izvedeli, da mi je zvon odpel! Tudi jaz ne bom nobenega pozabila.«

Inako ji je postalo, ko je tako sprijemala sosedo in prijatelje, tovarišice in tovariše, vrstnike njene, da se ni mogla ubraniti solz.

»O, o, korajžna bodi! Ne bo ti dolgčas tam doli. Na dober grunt greš, da ti ne bo manjkalo ne kaše ne zabele. V imenu božjem pojdi, pa ne bo nič hudega! Pa našemu patronu, sv. Juriju, se priporoči, da boš ložje zmagovala.«

In še mnogo lepih voščil in naukov je slišala od priletnih vaščanov. Fantje so ji trdo stiskali

desnico, dekleta so pa motrila njeno obleko, venec na glavi ter murčke v ušesih ter ugibale, kaj pomeni njen blede obraz in solze v očeh.

Samo Ciganov Fronc ji ni dal roke in ji ni privoščil lepe besede. Tisti Fronc, ki je tako rad poganjal koze in zavračal živino namesto Micke, ko je še pasla, in je tudi še sedaj rad hodil k Drobiževim v vas, kadar ni bilo treba gnati koz.

»Froncek! Midva ostaneva še vedno prijatelja,« je spregovorila Micka in stopila proti njemu, prožeča mu roko.

»Nikoli več! Nikoli več!« se je utrgalo Froncu. Dvignil je pesti proti nji. »Ti si baba! Ti si...! Zakaj pa mene nisi vzela?«

Udaril bi jo bil, ako bi se mu ne bila okretno umaknila. Micki se je zasmilil, da je mirila Froncovega očeta, ki je stopil proti sinu, grozeč mu: »Kaj noriš? Ti, štramec, ti! Kaj mu roji po glavi! Tako te bom!«

»Jaz ji bom že dal!«

Tako grozeč je smuknil Fronc pred očetom skozi vrata in je šel v hlev, katerega je siloma zaloputnil, da se je zazibala vsa stavba.

»Micka, nikar mu ne zameri, saj ne vé, kaj pravi,« ga je izgovarjala mati, ko je sprijemala nevesto.

»Recite mu, da mu nič ne zamerim, pa da ne sme biti nič hud nâme in mi ne sme želeti hudega!«

Ko sta šli iz hiše, je bilo slišati iz hleva neko tuljenje, kakor bi kak junec tulil, pa je bilo skoraj človeškemu glasu podobno.

»Lej, kako te je rad imel!« je dejala tovarišica nevesti. »Zakaj greš tako daleč?«

»Jaz nisem vedela, da mu kaj takega roji po glavi. Revež!«

Ko sta se vrnili nevesta in tovarišica, so bili svatje že odzajutrkovali in so se odpravljali.

»Sedaj se pa vzdignimo, da bomo prej na Krki kakor ženinovi,« je dejal starejšina.

Micka se je poslovila še od domačih po vrsti; mati jo je poškopila z blagoslovljeno vodo, oče jo je pa prekrizal, a stara mati ji je naročila: »Pa ne pozabi, kar sem ti naročila: Prav moli na cerkvenem pragu in po cerkvi gredoč. Ko boš dajala vbogajme, dajaj bel denar. Črn denar dati Bog varuj, da ne bodo otroci črni, ki bi ti jih Bog dal!«

»Vse bom naredila, kar ste me naučili.«

Koštrunček, ki je imel godca na saneh, je prvi pognal, potem Andrejkatov ujček in za njim starejšina, a na zadnjih saneh je sedela nevesta s tovarišico ali, kakor pravijo, jerbakovko. Vozniki so ukali, godec je ubiral harmoniko, Koštrunček in Andrejka sta prožila pištole, da so si žene tiščale ušesa in so se konji plašili, da so jih vozniki komaj obdržali na vojkah. Hej, kako je to šlo! Sneg se je prašil za sanmi in žvenket zvoncev se je mešal s harmoniko in ukanjem ter streljanjem. In vse to je neštetokrat odmevalo od gozda in loke.

»Kakor na divji jagi!« so rekli Korinjeci, »Polici jih ne bodo posekali!«

Nevesta se je še nekolikokrat ozrla, dokler se ni skrila domača hiša in vas, a potem so se ji posušila lica. Zrak ji je obribal lica, da so zaplamtela. Otožnost je zapustila njeno srce, ki je za-

igralo svatovskega veselja. Mislila je na Petra in hrepenela po njem.

V premišljevanju jo je zmotila Rezika, ki jo je vprašala, ako ima ključ v žepu, ker je namreč slišala od matere, da nevesta gredoč k poroki ne sme imeti nikakih ključev pri sebi, ker sicer ne drži nobena zapora v hiši, kamor gre, ter imajo tatovi potem lahko delo.

Pa na to jo je bila že stara mati opozorila in je pustila ključ od skrinje doma in ga bo vzela potem, ko se bo odpeljala z ženinom.

Po gozdu so vozili bolj polagoma in tudi bolj potihoma; šele potem, ko so se začeli spuščati nizdol po ridah v dolino, so postali živahnejši in na Krko so prisankali ukajoč in streljajoč.

Žingarca je stala na pragu, ko so se ustavili pred gostilno, in jih je živahno pozdravljala:

»Lej jih! Lej jih! Kako košatijo ti Korinjcii!«

»Zakaj bi pa ne? Saj imamo tudi nevesto po tem,« se je odrezal starejšina. »Pa tudi mi nismo kakšni povaljenci.«

»Nihče vam ne more kaj očitati. Nevesto imate pa res kerlsko! Kdo bi si mislil, da je s Korinja. Pa jo dajete iz fare?«

»Ker ni v fari nobenega, ki bi se ji smel primeriti. Krčanje ste preveč lahki za rože iz grmovja.«

»O, ti!«

Tako je bilo brž nekaj nagajivega prerekanja in veselega smeha.

Nevesta in tovarišica sta vstopili v hišo, da sta se ogledali v zrcalu in pogladili obleko in lase, kar je bilo prišlo v nered med potom.

Takrat so se pa zaslišali godci od poljske strani. Drobiževi svatje so se vstopili v red, da gredo v cerkev in počakajo ondi ženina s svati. Primerili so tako, da so šli ravno v cerkev, ko so ženinovi prihajali ukajoč in streljajoč ter z godbo. Svatje so odšli v cerkev, a nevesta je pokleknila na cerkvenem pragu, kjer jih je že toliko klečalo pred njo in jih bo tudi najbrž za njo, da je počakala ondi ženina.

Tedaj je začela moliti. Iz globočine srca je prihajala iskrena molitev. Naročili so ji bili, naj prosi zlasti za tri reči, in sicer, da ne bi otroci umirali brez svetega krsta, za hišni mir in za božji blagoslov vsega potrebnega v hiši. Dejali so ji: kar boš prosila takrat, pa boš uslišana. O, da bi ničesar ne pozabila! Zato je tako iskreno molila, da je niso prav nič motili velki godci pred Žingarjevo gostilno, zmotili je niso svatje, ki so prišli mimo nje v cerkev; šele potem se je ozrla, ko je pokleknil Peter k nji, da tudi on že na cerkvenem pragu izroči svoje prošnje in želje. Potem sta šla počasi za svati, spotoma vpletajoč v molitev vedno nove želje in nove prošnje. Poklonila sta se še pred oltarjem sv. Ane in potem šla h glavnemu oltarju, kjer sta pokleknila na stopnjico. Za njima ob obhajilni mizi so pa stali svatje, na desni moški, na levi ženske. Pri možeh prvi na levi tovariš, na desni pri ženskah pa tovarišica. Ženske so bile v belih pečah, svatje pa v svatovskih kapah, pokriti tudi v cerkvi, katerih cofi so padali na hrbet do »roč« na kožuhih. Samo tovariš in ženin sta bila gologlava in brez kožuhov.

Tedaj je prišel gospod iz zakristije, je šel pred oltar in je začel, obrnjen k ženinu in nevesti: »Vidva, ljuba ženin in nevesta!...«

Ko je vprašal gospod Petra, ako hoče pričujočo nevesto Marijo vzeti za ženo, se je Micka spomnila, da ni prav pokleknila, da nima ničesar pod koleni in da se ga niti ne tišči, kakor bi bilo treba. Toda preden je mogla napako popraviti, je morala odgovoriti na vprašanje, ako hoče tukaj pričujočega ženina Petra za svojega pravega moža vzeti.

»Ja!«

Glasno je odgovorila, a razburjeno. Mislila si je:

»Naj bo, kakor hoče! Stara mati me niso videli, povedala jim pa tudi ne bom, da sem pozabila!«

Nevesta ni opazila, kako so se sunile in spogledale ženske v pečah.

In ko sta si segla v roke in je gospod s štolo povil njuni roki in ju je blagoslovil, je le pogledala Petra, češ:

»Sedaj sva pa zvezana.«

Nataknila sta si še blagoslovljena prstana.

Ko je prišel mežnar pobrat darove, so rožljale cvancgarce na krožniku. Nato so šli v klopi; nevesta s tovarišico in ženin s tovarišem in sveta maša se je pričela.

Med tem so si velki godci pri Žingarju privezovali duše, a harmonikar je vlekel svoj meh in vozniki so plesali, da si ugrejejo premrle noge. Ko so velki godci izvedeli, da je maša minila, so šli na trg pred cerkvijo. Začeli so s cesarsko pesmijo — saj so bili stari vojaki, a potem so prišle na vrsto Naprej zastava Slave, Hej Slovani i. dr. Vsa Krka je prišla poslušat. Med tem, ko so šle priče v farovž se podkrižat, so svatje ostali v cerkvi, da se seznanijo in ogledajo. Svatje so imeli bele kožuhe odpete, da so kazali žametaste telovnike z debelimi srebrnimi gumbi, črno jerhovino na stegnih in široke škornje z nazaj zaleknjenimi golenicami. In vroče jim je bilo tudi v kožuhih iz ovčine. Kadili so iz vivčkov. Samo ženin in tovariš nista imela kožuhov, ki niso za mlade ljudi, kadila sta pa cigare, ki jih je bil prinesel Korenček iz Ljubljane. Ženske so bile spustile ogrinjalke na roke, da je postala obleka bolj očitna in postava bolj kazna. Nevesta je bila obdarila berače, ki so bili prišli prežat, s srebrnimi groši, jerbasovka jim je pa razdelila »šajdesen«; dajala ga je tudi otrokom, ki so bili prišli iz vasi.

Ko sta bila prišla oba starejšini iz farovža, kjer sta dala, kakor sta rekla, »križe od sebe« in mimogrede povabila oba gospoda k Žingarju na župo in požirek vina, so zaigrali godci marš in svatje so v parih korakali v »oštarijo«, kjer so ostali še dalj kakor do sredi popoldneva.

Dovolj je bilo »župe« in mesa in starejšini nista pustila praznih majolik na mizi. Mladina je plesala in ukala, svatje so pa pri odprtih oknih vabili pit znance, ki so prihajali mimo, ali so jim pa podajali kozarce »skozi« okna.

»Na-te! Pijte, da boste ložje srečo nagovorili!«

»Dobro ste sparili. Pa naj kmalu drka zibelj! Z božjo pomočjo srečno vozita do konca!«

»Amen! Še en kozarec!«

»Pa naj bo, da bom pomnil, kdaj je šla nevesta s Korinja v Polje!«

* * *

Žlogančkova Mica je postajala nestrpna. Mrak se je že delal, jedi so bile pripravljene, svatov pa ni bilo še od nikoder.

»Pošast! Vse bo prekuhano in prestando, potem me bodo pa ti Krajinčanje obrekovali, da kuhati ne znam,« je bentila in trdo postavljala lonce po ognjišču. »Ja! Gospodom se že kuha, ker pridejo o pravem času domov, a ti ne vedo, koliko je ura. Pa saj ne vedo, kaj je dobro!«

Večkrat je pogledala v majoliko, da se je potolažila.

»O, kako je kislo! Menda je iz oparnic!«

Drobiževka je pogledovala mater in je nekam z nevoljo hodila natakati.

»O, kar daj ji, da ne bo rentižila!«

Majhno pred nočjo pa so privihrali z nevesto.

»O, pošast! Kaj ste že prišli? Kje imate pa godca, da ste tako po tihem prilomastili,« se je kuharica nekam jezila napram starejšini.

»Godec je pa umrl! Kar Koštrunčka vprašaj!« jo je zavrnil starejšina.

»Zaspal je pri Žingarju pri peči,« se je izgovarjal Koštrunček. »Kar nisem ga mogel zbuditi!«

»Seveda ne, ker se je krota potajil,« je povedal starejšina. »Sram ga je bilo pred velikimi godci, je pa meh pod glavo potisnil, se v peč obrnil in zaspal.«

»Mrkaj!«

Konje so bili komaj dobro postavili v hlev in niso bili še vsega povedali, kako so se imeli v oštariji, pa se oglasiyo godci z ženinom pred vasjo. Korinjska mladina je drla skupaj, pri Drobiževih so pa zapirali vežna vrata.

»Le skrijta se!« je velel starejšina nevesti in tovarišici.

»Odprite!«

Od zunaj je nekdo močno potrkal na vrata.

»Kdo je? Neznanim ljudem se ne odpre. Hodite dalje!« se je razkoračil starejšina v veži.

»Pošteni ljudje smo! Nič ne krademo. Spustite nas notri!«

»Nimate ničesar iskati pri nas!«

»Naša nevesta je pri vas. Kje je naša nevesta?«

»Vi ste tatovi! Vi bi radi ugrabili nevesto.«

»O! O! Mi imamo pravico do nje. Imamo pismo!«

»Pokažite pismo, ako je pisano tako, da ga znamo prebrati!«

Tedaj so odpahnili vrata in jih nekoliko priprli. Nekdo je pomolil kos papirja v vežo.

»Ta nima pečata! Vi ste sleparji! Neveste vam ne damo. Naprej pojdite!« so vpili v veži vse vprek in papir je priletel iz veže.

Zunanji so se začeli upirati v vrata, da bi jih popolnoma odprli, a znotranji so jih tiščali.

Tedaj je pa zviškoma padel v vežo ženin. Godci so mu bili naslonili lestvo k postrešnemu oknu in tako je prišel skozi ispo v vežo. Kar skočil je med nevestine svate.

»O, ta je pa že pravi! Ta je pa naš! Temu jo pa še brez vsega pisanja damo,« so začeli vzklikati v veži in so mu pokazali kamrico, kamor se je bila skrila nevesta.

Odprli so na iztežaj vežna vrata, da so lahko prihajali ženinovi svatje. Iz kamre je pripeljal ženin nevesto. Lovrenček je takoj skočil k Beletovi Reziki, ko se je prikazala za nevesto iz kamre, in so šli v »hišo«, kakor pravimo, kjer se je kadila na mizi juha in so stale polne majolike, je bil kruh narezan in so bili šarklji položeni na mizo; v šarkljih so bili pa zapičeni rdeči banderci iz papirja.

»Le notri! Le notri! Bomo mlatili,« je klical Matevžkov Jožek svate. »Kar sedite, pa bomo udarili.«

Ko so tako motovilili po hiši, ne vedoč, kako bi se prav usedli, je pa Jožek dejal: »Ako ne veste, kako bi se usedli, bomo pa tako naredili kakor Ribničanje: vsak poleg svoje!«

»O, tako pa ne! Mi se bomo po naše razvrstili,« se je oglasil nevestin starejšina.

»Bome, da!« so mu pritrdili vsi.

»Ženin v kot! Nevesta na njegovo desnico, na levico pa ženinov starejšina!« je komandiral Matevžkov Jožek. »Sedaj pa lepo po vrsti: nevestin starejšina in drugi svatje. Ti, Koštrunček, boš skrajnik pri moških. Nevesti na desno naj se vsede tovariš, k njemu tovarišica, zraven naj se vsede družica našega starejšine, k nji družica nevestinega starejšine in tako naprej.

Še preden je bil godec svate posadil, se je napolnila peč z otroki, ki so prišli na prežo, a na klopi so sedeli berači in beračice.

Takoj pri vratih je bila miza za voznike in dekleta, ki so stregle, na strani ob velki mizi pa miza za godce.

»S svetim križem bomo začeli,« je dejal Jožek, se je prekrižal in je začel glasno moliti očenaš in še angeljevo češčenje in potem je nadaljeval:

»Preden začnemo, bomo v jabolko pobrali.«

Namignil je hišni materi, ki je čakala s krožnikom med vratmi. Dala mu je cinast krožnik in bel prtiček. Krožnik je položil pred nevesto in ga pogrnil s prtičkom.

»Vi, dragi svatje,« je nadaljeval dalje, »odprite mošnjičke in odvežite pasove, pa darujte obilo! Mnogo bomo potrebovali na našem potu, Javhar je čez Suhi potok nove mostnice položil in nikogar ne pusti čez most, ako ne plača colnine. Zagoričanje so pri luži cesto s količki podprli in bi jo precej razdrli in ženina in nevesto v lužo spustili, ako bi se ne odkupili, in še marsikaj bo treba s tolarji v red dejati.«

Začel je peti: »Lejsem, lejsem, hišni oče preljubi! Vas bom prosila tudi, da bi mi cerengo skladali...«

Vsa hiša razen neveste je udarila za njim. Godci so nastavili trobila ter so peli do konca: »Ne bom nikoli vas pozabila, Boga za vas bom prosila.«

Oče je šel k mizi in je vsul nekaj srebrnjakov na krožnik, pevci so pa ponovili drugo polovico kitice.

Za očetom je prišla na vrsto mati. Tedaj so se pa nevesti udrle solze in je kar na glas zaihtela, mati ji je pa pomagala.

Za materjo so prišli na vrsto »bratje preljubi«, ki so čakali s cvancgarcami v rokah, kdaj jih pokličejo, potem pa nevestini »svatje preljubi«, pričeni s starejšinom in za njimi ženinovi svatje. Svatje so se bili že v oštariji dogovorili po koliko bodo dali v jabolko. Kakor je bil običaj, so morali nevestini svatje še enkrat toliko vreči na krožnik kakor ženinovi.

Ko je zadnji svat, družica Koštrunčkova in tudi prava žena njegova, vrgla na krožnik svoje cvancgarce, je potegnil nevestin starejšina krožnik pred se in je glasno preštel denar.

»Strijček, le pošteno!« ga je opominjal Jožek in je stopil kolikor je bilo mogoče k njemu. »Da bom na prste videl. Veste, desetina je naša.«

Ko je bilo sešteto, je dal starejšina del nabranega denarja Jožku, ker je bila navada, da dobé del nabranega godci, a drugo je dal na krožniku nevesti in jo pozval, da vzame in spravi, kar so ji svatje zložili za pot.

Micka je pogledala Petra in je pomaknila krožnik predenj.

»O, le sama spravi! Je tvoje!«

»Pa tudi tvoje!«

Ženin je spravil denar, a nekaj je pustil na krožniku za kuharico.

»Oče starejšina, sedaj pa le začnite vladati!« je velel Jožek.

Nevestin starejšina je vstal, začel zajemati iz velike skleda in je razdeljeval juho, začeni pri ženinu in nevesti.

Juha je bila že dovolj hladna, da je ni bilo treba pihati.

Po juhi, ko so čakali na drugo rihto, je pa vstal starejšina, Beletov stric, in je govoril ženinu in nevesti prvo zdravico. Začel je z Adamom, kateri je vesel poskakoval, ko mu je v raju sam Bog Oče nebeški pripeljal družico, prišel čez Kano galilejsko, kjer je sam Bog Sin nebeški bil med svati, na Korinj, ko se je naš hišni oče ženil in je bil hišno mater poročil, kjer smo tudi danes veseli, ko praznujemo poroko naših dveh mladih. Pozval je, da vsi primejo kozarce in izpijejo na čast in slavo naših dveh, želeč jima: zdravja in sreče ter otrok kopico.

Trčil je z ženinom in nevesto, ki sta trkala zapored z vsemi svati, godci so pa zaigrali tisto znano:

»Strink, strink, saj ga je še več!
Morbiti danes lejtü, ne bomo
več na svejtu — prepevali.«

Vsa »hiša« je stojé pela. Blažič je pritiskal svoj bombardon, da so šklepetala okna. In ker so ženske bolj polagoma pile, so pesem ponavljali toliko časa, da je tudi nevesta izpraznila kozarec.

Med tem so bile strežnice prinesle mesa in prikuh ter porazdelile po mizah, kakor je Jožek veleval. Starejšina je razrezal meso, potegnivši prej nekolikokrat nož ob vilice, in ga je razdelil.

Drugo zdravico je napil ženinov starejšina hišnemu očetu in materi. Vsa hiša je trkala in pila,

vsii so peli in godci so godli, da so se potresala okna, dotlej, dokler niso bili prazni kozarci.

Tako so se vrstile jedi in zdravice, rožljanje žlic in vilic ter piskanje klarineta in drugih instrumentov. Kadar so pa bili daljši presledki med jedmi, so pa začeli igrati godci okrogle in poskočne. Vozniki so vstajali in plesali z dekleti, katera ravno niso bila zaposlena. Tovariš je pripeljal tovarišico izza mize in tako so polagoma drug za drugim vstajali in vodili svoje družice na ples. Ko je vino storilo svoje, so tudi starejši nastopili in se sukali po udarcih godbe. Hej, kako so opletali cofi svatovskih kap in so vihrale peče! S petami so bili ob tla, da se je peč, na kateri sem prežal takrat, kar potresala. Vozniki so se umaknili svatom v vežo, kjer so imeli še več prostora. Takrat pa, ko je vstal ženin in je prijel za roko nevesto ter sta se ravnala na ples, so se drugi odmaknili, da naredo prostor, vstopili so se ob strani in gledali, kako sta plesala polko. Da ni bilo kake zamere, je ženin potem plesal s tovarišico in z vsemi drugimi, kakor je tudi nevesta plesala z vsemi svati.

Ko bi ne bil papir tako drag, bi vam še na dolgo in široko popisal, kako se je godilo takrat, ker sem bil takrat zraven, kakor sem vam že prej povedal, in sicer na prostoru, raz kateri sem najbolje videl po vsej hiši, kaj se je godilo; vsled srečnega naključja sem bil namreč prišel na peč, in sicer na vogal. Jaz vem, da so mi še danes nevoščljivi moji tovariši od tistega dne, ako se še spominjajo. Ležal sem na trebuhu, glavo sem podpiral z rokami ter sem zijal po hiši. Dasi sem imel pod seboj dilo, vendar sem se tako grel v trebuh, da me še danes speče po vsem trebuhu, ako se spomnim tistega dne in vroče peči. Okrog mene so se gnetli drugi, vsaj dva sta pa visela vrh mene. Vroče pa ni bilo samo na peči, ampak tudi svatje so se potili.

Najbolj smo pa bili veseli, kadar je godec Jožek delil ostanke. Takrat je bilo vselej obilo smeha, marsikdo je zastonj zinil, zastonj stegnil roko; godec je sam pojedel ali pa dal drugemu.

Največ je imel opraviiti z Volaško Župko, ki je sedela med berači. Ker ni zamudila nobenega ženitovanja, jo je Jožek tudi poznal in ravnal ž njo kakor s staro znanko.

»Župka! Ná, klobasico!« ji je dejal in ji je pomolil kos pred usta. Župka je zinila, a namesto klobasice ji je porinil kost, ki jo je imel skrito v roki, v prazne čeljusti. Župka je začela vpiti, mi pa v smeh.

Pa od tistega večera tudi jaz Jožka nisem prav mogel. Ajdov krompirček je imel v skledi in je stopil k peči ravno pred me, tako da sem dejal: »Sedaj bo pa meni kaj pridelil. Le pripravi se, Francelj!« Jožek je vzel s prsti krompirček iz skleda in je dejal: »Kateri bo najbolj zinil, tisti ga bo dobil. Takole zinite!« Zazijal je, da sem videl njegov mali jeziček. Ker je nepremično gledal mene, sem bil popolnoma prepričan, da mi krompirček ne odide. Ko je komandiral, sem zinil, da so me zbolele čeljusti v sklepih, videl sem, da je krompirček zletel po zraku, toda je padel v nje-

govo žrelo; zastonj sem bil hlopnil po njem. Vsi so se mi škodoželjno smejali. Jožek je pa še nagajivo vprašal: »Fantek, ali je bil kaj dober ajdov krompirček?« Pogladi se je zadovoljno po trebuhu. Nato so se mi pa še bolj posmehovali.

Tako je čas hitro mineval. Ura je stala, bodisi da jo je kdo nalašč ustavil, ali ji je pa bilo prevroče. Ne vem obkorej je bilo, ko se je razlegnilo številno ukanje pod oknom.

»Fantje so prišli ,plozat',« je rekel nekdo in takrat se je zaslišalo močno petje. Besede pa nisem nobene razložil.

»Plozajo',« so se pogovarjali svatje in so vstajali, godci so se vstopili v vežo in so vrezali tisto, ki so jo fantje ,plozali', ter so čakali, da se svatje uvrste. Nevesti in tovarišici so dali v eno roko gorečo svečo, v drugo pa velik krožnik, na katerem je bilo nagromadeno različno pečenje. Hišna mati je vzela hleb kruha, žena nevestinega starejšine pa šarkelj, ženin in svatje so pa nesli polne majolike vina.

»Koliko zahtevate za čast, ki ste jo napravili ženinu in nevesti ter nam svatom?« je vprašal ženinov starejšina fante, ki so izpeli.

»Lodrico vina smo zaslužili in dvajset cvancgarc,« je povedal kolovodja fantov.

Precej se je oglasilo nekaj svatov, da je preveč.

Fantje so odgovarjali, da je ženin dobil lepo doto in najgoršo dekle na Korinju, da lahko plača. In pa, da je taka navada.

Naredili so bili za deset cvancgarc.

Med tem so fantje nagovarjali srečo ženinu in nevesti ter ju sprijemali. Peter se je pogovarjal s fanti kakor star znanec, tovariš je pa bil z Dolarjevimi že znan od vojakov, Lovrenček je delil fantom cigare.

Ženin je dal kolovodji na roko deset cvancgarc, potem so pa šli vsi skupaj v Špelakovo hišo, ki je bila v vasi najbolj prostorna. Godci so gredoč svirali, fantje pa ukali.

Svatje so položili na mizo, kar so bili prinesli seboj, ter so ponudili fantom, ki so pa komaj čakali, da so zasvirali godci polko, da so začeli plesati. Največ sta pretrpeli tovarišica in nevesta. Ta je z vsakim korinjskim fantom nekoliko plesala za slovo.

Tisti čas, ko so se svatje mudili pri fantih, so pa pri Drobiževih pomeli hišo in jo prezračili ter mizo na novo pogrnili ter obložili z raznovrstnim pečenjem in pecivom. Ko so svatje posedli k mizi, se je pojedina nadaljevala. Vmes so pa peli in pili, plesali in se zabavali.

Šaljiv in zabaven je bil najbolj Matevžkov Jožek. Vso hišo je spravil v dobro voljo. Plesati sta pa znala najbolj Koštrunček in njegova žena. Ta dva se nista držala, kakor drugi pari, da bi se ves čas gledala, o ne! Kadar sta plesala ta dva, so vsi drugi odstopili in jih gledali. Lepo sta se prišla, nekaj časa plesala tako kakor drugi, potem sta se pa spustila in plesala vsak zâse, pa sta zopet skupaj prišla, pa se zopet jezno obrnila vsak v svoj kraj in, če se ne motim, sta si celo fige kazala, pa sta se zopet vjela za roke, pa ga je ona samo za

prst prijela in se vrtela pod njegovo roko kakor irtovček. Kar gledali smo. Volaška Župka je pri peči kar poskakovala in dvakrat zavpila: »Štajariš! Štajariš!« Koštrunček se je večkrat oplazil po zadnjih oplatih, da smo se kar smejali. Ko sta nehala plesati, se je pa vzdignil ženinov starejšina in mu napil zdravico, katero so vsi peli in godci igrali. Koštrunček si je s čela pot brisal in ona tudi. Ker so ju bili tako počastili, je Koštrunčkovka še nekaj naredila. Dela je pečo z glave, stopila k Jožku in mu nekaj povedala na uho. Ta je mignil nekaj godcem, ki so zaigrali. Koštrunčkovka je stopila sredi hiše, z rokami dala znamenje, da naj se razmaknejo, priklonila se je nevesti in ženinu in je začela plesati sama. Roke je upirala v bok. Ko je drugič priplesala okrog, ji je pa njen mož podal majoliko, katero je bil prej starejšina do roba napolnil z vinom. Ona jo je vzela in si jo je postavila med plesom na glavo in jo spustila. Kar strmeli smo, in nekateri so vzklikali začudeni, ko je z majoliko na glavi plesala in se zibala gori in doli po hiši. Niti kapljice vina ni pljusnilo iz majolike. Ko se ji je zdelo dovolj, je pa namignila njemu in Koštrunček je ročno pograbil med plesom majoliko in jo postavil namizo.

»Hej, jo! Juhuhu!«

Nekateri so ploskali z dlanmi. Godci so kar neko drugo vižo udarili in Koštrunček je prijel ženo in še drugi so se spoprijeli in vrteli.

Mene je že zaspanec lomil, tako da nisem vsega opazil, kar se je godilo v hiši, ko me je zdramilo veliko vpitje. Ko sem se zopet razgledal in sem videl, da več ne sanjam, sem videl, da so neki našemljeni ljudje prignali velikega črnega kozla v hišo, ki se je kar zaletaval v ljudi. Imeli so ga na povodcu iz srobot in so ga komaj udržali, da ni podiral ljudi. Kozla so postavili na prodaj, ker je rejen, da bo imel masti za dve keblci ter stegna taka kakor vol in bo juha lepo dišala.

Svatje so se branili kozla, češ, da imajo druge pečenke dovolj. Ko se je pa kuharica oglasila med vratmi, da bo mesa še nocoj zmanjkalo, ako ne gredo spat, so pa naredili kupčijo. Svatje so vrgli nekaj šestic starejšini in ta je izročil denar tistemu, ki je držal povodec. Nato so šeme zbežale. Šele tedaj sem opazil, da ima kozel človeške noge. Ko je pa začel kozel zopet trkati, so začeli godci mahati po njem, češ, da ga morajo precej pobiti. In ne vem kako je bilo: kar naenkrat so imeli godci samo kosmati kozlovski meh, drugega pa ni bilo nič.

Kaj se je godilo tiste noči še pri Drobiževih, ne vem. Zbudil sem se na domači peči že potem, ko je že zdavnaj svetilo solnce na vas.

Pred poldnem je postalo zopet živahno. Velki godci so hodili po vasi in svirali.

Ker pri Drobiževih ni bilo dovolj prostora, so se bili svatje porazdelili ponoči po hišah, da so se malo prespali in odpočili. Vsaka hiša jih je rada prenočila in je bila še ponosna, ker se je čutila počeščeno. Sedaj so svatje vstajali in godci so jih sprevaljali zopet k Drobiževim, seveda vsak par posebej. Ženske niso imele več peč na glavah. Tako se je do opoldne Drobiževa hiša zopet na-

polnila in gostija se je nadaljevala. Prežavcev seveda tudi ni manjkalo. Izprva je bilo nekako vse trudno in zaspano, pa je kmalu postalo veselo in živahno. Vrstila se je zdravica za zdravico, plesali so polko, pa bolcar in štajariš. Ako je pa za trenutek ponehala godba, je pa Kostrunček zakrožil:

»Prifurali so furmani
en sodček sladkega vinca.«

In vsi so vrezali za njim ter trkali in pili. Tudi potem so udarili, ko je zapel:

»Sem se oženil, se kesam
za ta preljubi ledik stan.
Sem se oženil, se kesam,
se jokam noč in dan.«

Godcu Jošku jih tudi ni nikoli zmanjkalo. Vedno je vedel kaj zabavnega povedati.

Napósléd se je opazilo, da več tako ne ponujajo jedi, da strežnice, ki so prinašale na mizo in imele opravka zunaj, postavajo in komaj čakajo, da jih kdo potegne na ples. Tudi kuharica je večkrat prišla pogledat v hišo tako, da jo je starejšina opazil in poklical k mizi ter ji ponudil piti. V takem trenutku jo je zasačil Jožek, skočil k nji in jo začel pretepati. Svatje so jo branili in ga kregali, zakaj jo preteplje.

»Zakaj bi je pa ne, saj je moja žena. Kuhat naj gre, da ne bomo lačni!«

Starejšina je povedal, da imajo že dovolj, pa tudi Mica ni molčala:

»Kar znam skuhati, sem že vse naredila. Na gredah sta še samo dve jarčki in petelinček, ki ga pa hišna mati ne pustijo zaklati, češ: En petelinček pa mora biti pri hiši. Drugega pa ni več pri rokah.«

Pa Jožek se ni dal pomiriti in je mahal po nji in vpil: »Kaj ne veš, kje spijo sosedove kokoši in na kateri polici imajo sosedovi maslo.«

Komaj so mu jo ubranili. Ko so ga potolažili, jo je pa pobožal in začel praviti, kako je dobra žena, kaj vse zna skuhati, da sta pa revna, ker je doma otrok za celo rešto, katerim nimata kaj dati pod zobe in so še nači, ker jih nimata s čim obleči. Priporočil je svojo ženo svatom, da naj ji kaj zlože za na pot, ako so bili zadovoljni z jedili, ki jim jih je ona pripravila.

»Tako se še nismo nikjer imeli,« so potrdili svatje soglasno in ko so postavili na mizo prazen lonec, so metali vanj cvancgarce. Starejšina je pokrnil lonec s skledo in je »pokrito rihto« izročil hišni materi »za kuharico in njene pomočnice«.

Potem so prišli godci na vrsto. Jožek je šel ven in se je vrnil z velikim jerbasom peciva. S tovariši je prodajal pecivo svatom. Jemali so samo srebrn denar.

Strežnice so prinesle na mizo žolce in kuhanega sadja. V majoliki pa hruškove vode. To je pomenilo, da bo konec gostovanja. Vse se je nekam odpravljalo. Ženske so povezovale »šajdesen« v cule. Godci so pa kajpada igrali in tudi plesali so še. Ženina in neveste že dalj časa ni bilo za mizo. Kostrunček je pokušal hruševko in jo ponujal ženskam, rekoč: »To pa ni zame. S tem nas bodo pognali, ako nimajo boljšega.«

Zunaj so zažvengljali zvončki, razlegnilo se je ukanje, začutilo se je drsanje sani in zopet ukanje. V hišo je pa stopil voznik z bičem v roki, kakor bi prišel povedat, da je voz naprežen, in je zaklical:

»Ženin in nevesta sta se odpeljala!«

»Pa brez nas?« so se začudili godci, so vstali in bili pripravljeni takoj odhajati.

Vstali so tudi ženinovi svatje in se poslovili od nevestinih svatov.

Pri Drobiževih so ostali še, samo nevestini svatje. Kostrunček je dobil zopet svojega godca, ki je delal še nekoliko hrupa, ako je hotel kdo plesati. Pri žolci in hruševki pa ni bilo nobene prave živahnosti več, zato so se polagoma odpravili tudi nevestini svatje. Zadnji se je odpeljal Kostrunček z godcem:

»Ju - ju - ju - hu - hu! ...«

7. „Jaz te sprimem z vinom in pogačo ...“

Košičkovi so imeli vse pripravljeno za sprejem neveste in svatov. Najraje bi bili videli, da bi skoraj prišli. Hodili so gledat, ako se že peljejo po brdu nizdol, in so vlekli na ušesa, ako se godci že slišijo.

»Dolgo jih ni,« so jadikovale ženske.

»O, pred nočjo jih že ne bo. Kar jaz pomnim, ni še nobeden pripeljal v našo vas neveste podnevu. Naš je tudi ne bo: ni pajek!« je tolažil stari.

Bila je že trda noč, ko je prišla Marjančka povedat, da se slišijo godci.

Tedaj se je že svetilo od Zagorice. Fantje, Petrovi prijatelji, so zažgali slamnate sveče, ki so jih bili postavili od Zagorice do doma, da razsvetle pot ženinu in nevesti. Vozniki so vozili počasi, da so gledali plamtenje ognjev, ki so razsvetljevali noč in ki imajo v temi poseben čar. Svatje so se čudili:

»O, o! Glejte jih! Glejte, te Podgoričane, kaj so se spomnili! Kako je lepo!«

Ženin je bil ginjen, ker so mu tovariši izkazali toliko pozornosti, a nevesta je bila vsa vzradoščena, da je vzklikala:

»O, kako je lepo! Kako je lepo! Kako te imajo radi!«

Oprijela se ga je pod pazduho in se je stiskala k njemu, kakor bi se bala zanj, da bi ji ga ne vzeli. Kako ga je vzljubila! Sedaj bo vedno pri njem.

»Peter, ali bomo že kmalu doma?«

Privil jo je k sebi in ji pogledal v oči, ki so se svetile ob svitu ognja.

»Micka, vrh tega klanca boš videla razsvetljena okna naše hiše.«

»Trudna sem.«

Niti opazila nista, kako so jih prevozili godci in svatje. Bližajoč se vasi, so godci igrali, svatje pa ukali in prožili pištole, da je zvedela vsa vas in vsa dolina, da je Košiček pripeljal nevesto.

Košičkova hiša je bila vsa v svetlobi. V hiši so gorele sveče in v veži so svetili z lučjo, a zunaj

so prenašali svetilke z lojevkami, pred vasjo so dogorevali še kupi slame in razsvetljevali temo. Mladi vaški svet se je drenjal pred hišo in ogledoval svate.

»Kakšna je nevesta?«

Sedaj so jo pa videli. Voznik je ustavil pred vežo. Ženin je stopil raz sani in je pomagal nevesti doli. Prijel jo je za roko, da bi jo peljal v vežo, toda pred pragom se je začela obotavljati in ozirati, kakor bi iskala pomoči. Izmaknila je Petru roko.

Takrat je pa starejšina pomignil tovarišu; prišla sta se za roko, a z drugo sta prišla nevesto, jo izpodnesla in prenesla kakor na stolu čez prag v vežo.

Tako je bila nevesta obvarovana zlega in nesreče, ker Bog vé, kaj je položeno in nastavljeno pod pragom.

V veži so jo pa čakali domači: oče in mati, teta Mana in Marjančka. Sprijela je očeta, teto in svakinjo, a mati jo je prišla za roko in jo je peljala v hišo. Trikrat jo je vodila okrog mize, ki je bila zaraditega precej odmaknjena, a potem je rekla mati, kazaje na mizo, kjer je stala majolika z vinom in krožnik s pogačo in pecivom:

»Jaz te sprimem z vinom in pogačo, ti pa mene sprimi z dobro srečo!«

Pritisnila jo je k sebi na prsi, nato je pa sedla k mizi in je povabila nevesto k sebi. Mati je natočila vina in ji ponudila piti: »Lej, tako vino bomo pili, ko bomo seno grabili.« Potem ji je dala bele pogače: »Tako pogačo bomo jeli, ko bomo pšenico želi.« Potem ji je še dala maslenega pečenja: »Tako bomo pa jeli, ko bomo v prosu pleli.«

Nevesta je odpila in odgriznila pogače in pečenja in tudi mati je pila in pokušala.

»Sedaj si naša!«

Poklicali sta še očeta in teto ter Marjančko, da so tudi pili in pokusili ter spregovorili z nevesto nekaj prisrčnih besedi.

Teta je potegnila Petra k mizi in mu rekla:

»Povej ji, da sva bila midva vedno prijatelja. Jaz sem te rada imela.«

Nevesta je teto Mano hvaležno pogledala ter dahnila:

»Boste pa še mene imeli!«

Ko se je to vršilo v hiši, so pred hišo godci trobentali z vsemi močmi in na vse strani, da so povsod slišali od fare do Kompolj in daleč naokoli, da bodo vsi vedeli, da je Košiček z nevesto s Korinja doma.

Ko so svatje slekli kožuhe in so ženske odložile ogrinjalke, so seli k mizi in večerjali. Med večerjo so zapeli podgoriški fantje »fantu v slovo«. Ker je bilo v hiši še prostora, so jih povabili noter in jih pogostili. Godci so godli, mladi svet je pa plesal. Med svati pa ni bilo prave živahnosti, Koštrunčka je manjkalo in njegovih tovarišev s Korinja in trudni so bili in dremotni.

»Pojdimo k počitku, saj je jutri še en dan,« je opomnil starejšina in vsi so mu potrdili. »Prav praviš, le pojdimo!«

Micka je pogledala Petra.

Tedaj je pa rekla starejšinovka tovarišici: »Pojdi jima posteljo postlat, pojdi! Zrahljaj jo, da bosta sladko spala!«

»O, saj je že postlana,« se je oglasila Marjančka. »Samo kovter je treba odgrniti.«

Ženske so se sunile in nasmehnile.

Tovarišica Rezika, kateri so bili doma naročili, kaj mora narediti, je navzlic Marjančkini opombi vstala in šla v štibelec. Marjančka je šla za njo, da bi ji pomagala, ako bi bilo kaj treba, dasi je bila prepričana, da je vse prav narejeno.

Marjančki se je zdelo inako, ko je videla, da je tovarišica razdrla vso posteljo in prepehaval plevnico. Solze so se ji udrle. Zbežala je iz štibelca in je poiskala teto.

»Zakaj ihtiš?« je vprašala Mana začudena.

»Teta! Pomislite! Postelje ne znam postlati. Videli ste, kako sem štibelec lepo pripravila in posteljo prešekljala, pa je prišla tovarišica in je vso razdrla in sedaj iznova postilja. Kar sram me je, ker me imajo za tako nerodno, da še postlati ne znam.«

Teta Mana se je nasmehnila.

»Mančka! Solze kar obriši, pa mene poslušaj!«

Povedala ji je, da je navada, da napravi nevestina tovarišica novoporočencema posteljo za prvo noč.

Marjančka si je obrisala solze, toda veselje se ji ni povrnilo. Prišlo je nekaj med njo in brata ter njegovo ženo. Nič več se ni ozrla v štibelec. Navzlic godbi in plesu je ostala otožna.

»Kaj ne bo več bratu pri srcu?«

»Postelja je pripravljena,« je povedala tovarišica ženinu in nevesti.

Vsi so vstali in starejšina jih je pozval, da izpraznijo še slednji kozarec. Trčil je z ženinom in nevesto: »Naj postelja bo mehka in mirna vest!«

Starejšinovka je snela nevesti venec raz glavo in ga je izročila tovarišici v varstvo, starejšina je pa vzel venec ženinu s klobuka.

Potem sta šla in z njima so šli svatje do štibelčnih vrat. Ženin jih je odprl in šel za nevesto v štibelec. Ozrla sta se še enkrat po svojih svatih in drugih prijateljih, a nato so se zaprla vrata v štibelec.

Starejšina je zapel in vsa hiša je pela:

»Oj vivat, oj vivat naš zakonski par,
spremili smo njega pred žegnan oltar,
oj vivat, kot prej
ostanemo mi,
oj vivat, tudi zdaj za naprej.«

Petje so spremljali godci in med tem, ko so se svatje razhajali, so godci še vedno godli mehke in sanjave melodije, ubrane nalašč za tak trenutek, tako da je starejšina dejal: »Kar stojé bi spal.«

Na vasi so pa fantje še dolgo odpevali:

»Poslušajte, fantje, ta žalostni glas:
dva naša tovarša se ločta od nas.
Sta vzela slovo od našega stanu,
mi fantje od njih pa ravno taku.«

Pop Ilija.

Ivan Zorec.

Prišli smo v prav pust, gorat kraj siromašne Hercegovine blizu morja. Kamorkoli se je človek ozrl, povsod je bilo samo kamenje, gola krš. Ali če sem splezal na strmo višino nad vasjo, sem zagledal v skoraj dosegljivi bližini, takorekoč kar pod nogami neizmerno veličast silnega morja. Najlepše je bilo ob solnčnem zatonu, — lepota, ki je ne bom pozabil nikoli.

Tjačor sem planil, če sem le utegnil. Ko sem se vračal, je navadno že mrak počepal v stisnjene doline. Borne vasice so se skrivale v kotna zatišja ali pa so se obešale kakor lastavičja gnezda ob strma in obronkasta pobočja razjedenih gorá. V dolinici na desno, malo nad vasjo, pa je sijala s svojim belim pročeljem majhna, skromna cerkvica.

Že prihodnjo nedeljo sem prekobalil hrib in sem padel med vernike pred cerkvijo. Zdelo se mi je, da so se me ustrašili. Na vseh obrazih je visela senca sovraštva in nejevolje, v nemirnih očeh so se skrivali, slabo skrivali togotni bliski, ki so me srdito prebadali, ko sem počasi hodil po malem pokopališču okoli cerkve.

Ali lahko tako imenujem to skromno, golo in siromašno zgradbico brez vsakršnega sloga in okusa? ... Naše tihe cerkvene podružnice so prave katedrale! Znotraj je bilo še žalostnejše: gole stene, preprost oltar, ne klopi, ne orgelj, ne lepih slik. —

Zunaj se je bilo zbralo že dosti ljudi in še so prihajali. Moški so si segali v roke in se pozdravljali: Kako ti je, brat? Kaj je s tvojim zdravjem? ... Hvala; živi se. Kako je s teboj? — Ženske so se poljubljale na usta in na lica, gostobesedno se pozdravljale in krotko smehljale ter glasno čudile druga drugi in dobri sreči, da se spet vidijo, čeprav so se morda pozdravljale prav pred kratkim.

V veliki gruči kmetov je stal pop, komaj tridesetleten mož, in je polglasno govoril ž njimi. Posamezni izmed mož so se ozirali po meni in me srepo merili. Pozneje sem zvedel, da so me imeli za onega častnika, ki je bil dobil nalogo, da polovi vojaške ubežnike, skrivajoče se najbrž v onih gorah. Drugače pa nisem občutil kakih žaljivosti ali kaj podobnega.

Medtem je napočil čas. Pop se je nekaj časa oziral po cerkovniku, nazadnje pa je kar sam stopil in potegnil za vrv. V odprtem, ozkem in ploščnatem, kakor kak hišni dimnik velikem zvoniku je šibko in hripavo jeknilo neznatno zvončè, edino in tako osamelo, da ga še vojna ni mogla sneti ... Kolikšno je bilo, da se ne zlažem kar na tešče? Mislím, da tisti moj od dežja in pretepanja ves pobešeni in razveženi klobuk iz velblodje dlake, ki sem ga imel, ko sem še bosopetil za kravami, ni bil takole kaj dosti manjši od tega ponižnega piskrca.

Verniki so se vsuli v cerkev. Za njimi sem jo pomaknil tudi jaz. Na desni so stali moški, na levi ženske in so se klanjali in hiteli prekriževati. Izza oltarja se je slišal polglasen prepír. Pop je kregal cerkovnika.

Med službo božjo, ki jo Srbi nakratko imenujejo tudi služba, liturgija, jutrenje ali večernje, sem se čudil njihovi veliki naravni pobožnosti in res prav vzornemu vedenju. Zijal, pomižikovanj ali celo dremavcev tu ni bilo, — najmanj pa tistega priskutnega hinavstva, ki se tolikrat vidi po naših cerkvah.

Po maši se je pop obrnil in je propovedoval o pravičnosti božji; njegove besede so vse merile na vojne razmere. Iz blesteče in gladke propovedi sta veli velika tolažba in trdna vera v boljše čase. Njegova lepa, preprosta in prepričevalna blagovest se je prijemala celo mene. Kajti v hudih časih človek žeja po tolažbi in miru. Posebno všeč pa mi je bil nagovor propovedi: Bratje!

Ko je pop prišel iz cerkve, sem stal tako, da bi moral iti mimo mene; pa se je nekako obotavljal. Zato sem stopil sam predenj.

Kmetje so sklenili velik krog okoli naju.

»Apostola mu njegovega: — saj je naš človek!« so šepetali, ko so slišali, da govorim njihovo blagoglasno materinščino.

»Pa si dejal, da je — Švaba!« je šepetal drugi in se veselil njegove zmote.

»Jaz —? Nikoli! Ti sam si —!«

In njihovi trdi obrazi so se naenkrat ublažili, vsa prejšnja sovražnost je zginila, iz sevajočih oči je strmelo veselo začudenje.

Pop Ilija je bil silno vljuden in me je kljub ugovorom hotel spremiti vsaj do vrha.

Počasi sva torej lezla navkreber in se pogovarjala.

»Dà, komaj dobrih par sto duš imam; ali ozemlje cerkvene občine je precej obširno.«

»Duš res ni veliko.«

»O, prej jih je bilo več. Zdaj so mlajši moški vsi v vojni; otroci, ženske in starci pa mrjo, strašno mrjo.«

»Kako: — mrjo?«

»Od lakote in razširjenih kužnih bolezni.«

»To je strašno, to je strašno!«

»Dà, strašno posebno zato, ker se nam zdi, da nihče ne misli na nas!«

Glas mu je drhtel, in redka, zanikrna bradica se mu je za spoznanje tresla.

Za nama je prisopihala še mlada ženska.

»Kam pa drviš, Joka?« se je nasmehnil pop.

»Zdrav bodi in živ, pope! — Ali so otroci in popadija¹ zdravi?« je hitela in poljubljala njegovo roko.

¹ Popadija = popova žena. — Pis.

Sl. 34. Rafael Sanzio: Neznanka.

»Hvala. Vsi so zdravi, Joka moja!«

»Torej popadija še ni porodila?«

»Ne; še ne.«

»Bog ti daj zdrave otroke! — Moj otrok, glej, je hudo bolan. Kaj naj storim, dobri moj pope?«

»Upaj, da bo dobro! Popoldne pridem pogledat.«

»Pridi, gospodar moj, prosim te!« je zardela in mu poljubila roko.

»Pridem. No, pojdi z Bogom!« —

»Torej ste tudi zdravnik, kakor vidim?« sem se čudil, ko sva spet kobilala po razrvani strmi kozji stezi proti visokemu vrhu.

»Dà, po naključju,« se je smejal. »Nekoč sem izpral in dobro obvezal rano nekemu možu, ki se je nevarno urezal; in zdaj vsi mislijo, da sem se učil tudi zdravilstva. Škoda, da se nisem. Tu bi moral biti pop tudi zdravnik.«

»Posebno sedaj, ko je zdravnikov malo in so daleč.«

Nad nama sta krožila dva velikanska jastreba. Vozila sta se kakor dve visoki vojaški letali in se rjavo lesketala v bogatem solncu.

»Pope...! Slišiš... pope...!« je klicala Joka, ki je bila že na drugi rebri.

Pop je nadaljeval roki ob usta in je zavpil:

»Tukaj...!«

»Pop Lazo te obišče jutri. Tako mi je naročil. Pozabila sem prej.«

»Dobro, Joka...« je odtrbil.

Na vrhu sva postala in sva se molče zagledala. Najine oči so se kopale v nedogledni ravni sinjini. Nad njo so se tresli in lomili gosti solnčni žarki. Ob čeri so bili in se penili valovi v visoki plimi. — Vštric mene je stal pop. Z levico se je opiral ob močno palico, z desnico si je senčil ščemeče oči, ki so begale po strahotni neskončnosti veličastnega morja. Bradica se mu je spet bolešno tresla, trpka resnost mu je ostro ošilila drugače pravilne, mehke obrazne poteze. Kakor bi hotel ubežati hudi, težki misli ali zatajiti in premagati veliko, hrepenečo željo in strast, se je naglo obrnil. In v tistem hipu je zasevala z njegovega lica mirna blaženost, je dihnila in se domače nasmehnila široka ljubezen.

»O ti moja sirotna zemlja, ti veliko morje bridkosti in uboštva...!«

Obe roki je stegnil predse, kakor bi blagoslavljal, in je široko gledal po sivih pečinah in stisnjenih dolinah, in njegove ovlažene oči niso mogle dohledati konca sivemu kamenitemu morju in strašni revščini, ki se je topo skrivala v puste globeli. Nad žalostno pokrajino je dušeče pritiskala tiha sopara, trepetajoča v tanki, komaj vidni sivomodri meglici nad daljnimi grebeni nazobčenih gorá. Njegov obraz se je užigal in je gorel v živi in čisti rdečici. V dopetno svečeniško haljo se mu je lovil komaj občuten vetrič, ki naju je prihitel pozdravit bogve odkod. —

Čez par dni me je pop obiskal. Videlo se mu je, da ni vaje takih dolžnosti in prisiljenih obiskov, a držal se je moško in slovesno, kakor človek, ki opravlja nujno in neizogibno delo. Govoril je mirno in premišljeno, počasi in jedrnato.

V zadregi sem iskal, kako bi domače razpletel pogovor.

»Gopod župnik, zadnjič Vam nisem mogel povedati, kako vseč mi je bila Vaša propoved. V teh časih so take besede pravi blagoslov.«

Na obrazu so mu igrali živci, kakor bi ga obsevali luč in senca. S svojimi živimi očmi me je prebadal in obtipaval, da mi je bilo že skoraj neprijetno.«

»Ali ste jo prav razumeli?« je dejal naposled prav počasi. V naglasu in izgovoru sta bila še dvom in nezaupanje.

»Tako, kakor ste jo sami mislili. Med vojno takih besedi in na takem kraju še nisem slišal.«

»O, prosim...« se je vljudno branil.

»Odkrito Vam povem, da sem Vaših misli in še mnogo več... O, tudi za nas se mora predramiti pravica, da napoči velika zora našega velikega dne!«

»Boga mi živega —, torej Vi verujete...?«

»Trdno kakor v svojo smrt, samo ne vem, kako dolgo bo še trajala naša preskušnja.«

Mirno in skoraj nepremično me je gledal. Po vsem obrazu se mu je razlivala neka posebna svetloba. Naenkrat pa je skočil na noge in je skoraj zavpil, — ali njegov hripavi glas se mu je zalomil v razklenjeni radosti:

»Tako dolgo bo še trajala naša grozna preskušnja, dokler ne zaslužimo, po čemer že hrepenimo vsa dolga stoletja...! In takrat bo sodni dan, naš prvi sodni dan! Zakaj s trpljenjem in v ljubezni podedovana zemlja naše širne Golgate se bo radostno zganila v dočakanem odrešenju... Kakor vojaki ob budnici bodo zadržtele kosti in prah naših mučeniških očetov. Njih sveti duhovi bodo nema in mogočna priča, ko bomo pravično in strašno sodili tolikero krivico in krutost...! O —!«

»Amen!« sem tiho pritrdil in veroval.

Krepko sva si segla v roko in sva obmolknila med pobožno duševno prebavo svojih svetlih misli.

Ko se je navasoval, sem ga spremil topot jaz do vrha gologlavega brda. Spotoma sva govorila in se seznanjala.

»A tudi to me veseli, da je vsaj Vam prizanesla strašna usoda, ki je zadela toliko Vaših sobratov! Kaj bi ljudstvo brez svojega tolažnika in prijatelja?« sem mu čestital, ko sem slišal in tudi drugače vedel, kako je vlada grozovito preganjala, zapirala, trpinčila in ubijala srbsko duhovščino in srbsko ljudstvo.

»Pravzaprav se tudi meni samemu zdi čudno, da sem še tu. Kajti večkrat je bila moja zla usoda že prav blizu. Kadar mislim na to, mi je najhujše, da so bili moji bližnji bratje, ki so me črnili švabskim krvnikom!«

»Ali je to mogoče —? Taki so torej tudi Srbi?« sem se zares čudil.

»Srbi —? O Bog: Srbi —? Srb ne pozna izdajstva! Srbska zgodovina, vse naše narodne pesmi jasno pričajo, kako Srb sovraži in zaničuje izdajavca! — Po moji prostosti, če ne tudi po mojem življenju, so stregli drugi bratje... O Bog, da imamo take brate!«

»Odpustite jim, saj se niso zavedali svojih gr-
dih dejanj, ker so bili hlapci tuji volji, tuje misli.«

»Odpuščaj —, tako stoji zapisano. Ali jaz jim
tega ne odpustim nikdar! Nikdar!«

»Če pa so vendarle bratje, zaslepljeni bratje?«

»Dà, odpustil bi morda, če bi videl njihov res-
nični kes in kako plemenito dejanje za naš skupni
blagor.«

»Potem je dobro. Zakaj spoznanje pride in
vse drugo. V to verujem že od takrat, ko so ob
začetku vojne besneli sin proti očetu, brat proti
bratu, oče proti svojim otrokom, otroci proti svoji
žalostni materi... O, takrat je bilo človeku hudo,
in ga je bilo sram namesto njih za vsa njihova
blazna početja! — In ravno takrat je začela zlato
rumeneti obsanjana zarja onega našega dne, ko se
bodo bratje za vse veke zбоgali in pomirili v na-
ročju svoje potolažene matere!«

»Bog Vam ohrani in obvari Vašo veliko in
lepo vero!«

»Brez nje bi morali obupati na svoji strašni
Kalvariji!«

»In brez svojih prijateljev... Veliki svet ima
srce za nas. To vemo kljub vladnim zaprekam. Pa
tudi doma se še najde poštenjak celo med onimi,
ki se jih bojimo!«

»?«

»Dà, med orožniki, če verjamete ali ne! Orož-
niku, ki je bil Vaš rojak, moram namreč biti hva-
ležen, da nisem že bogvekje.«

»Torej je bil pošten mož?«

»In dober in pameten. Ovadbе, ki so posebno
izprva kar deževale proti meni, je utajil in redno
preprečil vsako preganjanje. — Bog mu daj srečo
in zdravje, kjerkoli je zdaj!«

»Kaj ni več tu?«

»Premestili so ga. Žalibog.«

A jaz sem vedel, da v onih časih orožnik ali
kak drug javni uslužbenec, ki je bil pošten in zna-
čajan, ni imel miru in obstanka.

»Takih mož nam bo še treba, zelo treba tudi
takrat, ko se uresničijo naše želje. Zakaj nikoli
nista bila red in mir potrebnejša, kakor bosta ta-
krat.«

Tako sva bila spet pri svoji topli misli, jedru
vsem lepim sanjam onih, ki so verovali in upali. —

»Da ne pozabim: Ali ste bili pri Jokinem
otroku?« sem poprijel, preden sva se poslovila.

»Bil. Dečko si je bil pokvaril želodec, ker je
jedel nezrele smokve. Torej nič hudega.«

»Ali ima več otrok? Kje je njen mož?«

»Ne; pomrli so ji vsi. Mož ji je padel ob Soči.«

»Torej: vojna vdova. Koliko je že teh rev in
koliko jih še bo!«

»Tudi po Kosovem je bila skoraj vsaka srbska
žena vojna vdova... In vendar, — in vendar...!«

»To je majhna tolažba. Sploh je pa med takrat
in zdaj velika razlika. Človeške žrtve imajo danes
večjo ceno. Na Kosovem so junaki dali svoje
življenje za lastno domovino, za domačo zemljo;
naše ljudstvo pa je danes nedolžna žrtev tujih
gospodarjev in spletkarjev.«

»Dà, dà: to je tisto, kar najbolj skeleče boli!«
je škrtnil naenkrat razjarjeni pop.

Ves čas, kar sem bil tam, sva se pogosto ob-
iskovala. Ob teh sestankih je pop Ilija govoril naj-
rajši o politiki, in sicer samo o srbski politiki.
Kmalu sem videl, da bi o čem drugem niti ne znal
govoriti, ker je bil mož res čisto majhnega obzorja
s površnim in zelo pomanjkljivim znanjem... Pa
vendar mi je bil za takrat vseč tak, kakršen je pač
bil. Rad sem ga imel zaradi njegovega velikega
srbskega rodoljubja in ker je bil — Srb. Ali njemu
je bilo srbstvo samo navdušen pojem, bobneča po-
litična rečenica, plitva in slepa. Srbstvu, ki ga
etično ali nraavstveno in globlje ni občutil, ni želel
večje politične moči zaradi gospodarskega na-
predka in širše prosvete; njegov svetli vzor je bila
srbska obrambna in napadalna vojaška moč, do-
kler ni popolnoma maščevano Kosovo polje... In
vendar mu je bilo strankarstvo pravo bistvo po-
litike, — vse drugo, čeprav je tudi srbsko, lahko
vzame vrag... Politika za osebnosti in njih ko-
risti se mu je zdela popolnoma prava politika...

Ali tako je z narodom, ki ga je izdalo njegovo
razumništvo. Sam tava in išče, pada in umira ka-
kor osirotel roj nemirnih čebel. Skoraj še hujše je
narodu, ki ima, kolikor je ima, leno in naduto, ne-
demokratsko izobraženstvo.

Obojno gorje že nad petsto let nosi srbsko
ljudstvo v Bosni in Hercegovini, kar sta ti pokra-
jini padli v turško sužnost. Kajti srbski plemiči,
ki so do takrat trdo vladali v teh krajih, so takoj
zatajili »krst častni«, da so si rešili in ohranili
»slobodu zlatnu!«

Tako je narod brez naravnih svojih vodij za-
ostal in posirovel v večnih bojih. In njegovi ple-
miči so ga kot poturčenci strašno drli in trpinčili.
Neki Črnogorec mi je pravil, da so bili begi in age
srbskega imena najhujši krvoloki, najstrašnejše
zverine. Kot posebno divje in nasilne mi je ime-
noval bege Martinoviće iz podgoriške okolice.
Narod je od tedaj strašno trpel; toda telesno bolj
kakor duševno. Nazadnje se je topo in leno vdal
v bridko usodo in se je le po posameznikih tiho
in krvavo boril s svojimi istokrvnimi zatiralci.

Ob njegovi strani sta bila samo pop, ki mu je
bil, čeprav sam neuk in neveden, v poskušanih
uporih dostikrat tudi vojskovodja, — in pa berač,
ki je kot narodni pevec in goslar v navdušene, ju-
naške pesmi zbiral hrepenenje po maščevanju in
prostosti.

In čim krutejši so bili poturčenci in Turki,
tem srditejšje je bilo uporništvo ali hajduštvo...
Takrat je tudi nastal značilni narodni pregovor o
poturici, ki je hujši kakor sam Turek.

Kako podobna je naša usoda usodi in zgodo-
vini naših balkanskih bratov! —

Iliji se je zelo čudno zdelo, da poznam te
stvari bolje kakor on sam in da mu navajam celo
nekaterе zgodovinske letnice.

»Ali turška sila je bila tako velika, da se je
nismo mogli ubraniti,« je ugovarjal.

»To je le deloma res in šele v poznejši dobi.
Na Kosovem, trdijo nekateri zgodovinarji, se je
zmağa že nagibala na srbsko stran. Ali v zadnjem
hipu, tikoma pred odločilno bitko, so se začeli
srbski knezi trgati med seboj v pričo svojega carja

Lazarja, ker pač niso hoteli poznati ne države in ne naroda, ampak so povsod iskali le same sebe.«

»Dà, o tem govori tudi narodna pesem.«

»Samo približno. Zgodovinska resnica se ne ujema zmerom s tem ustnim izročilom, ki je pa vendarle živa priča o takratni neslogi in nedemokraciji sebičnih in domišljavih, brezvestnih plemičev.«

»Srbska samozavest pa le ni umrla do današnjih dni. Le pogledajte naša mesta tu in ob morju: vse, kar je pristno slovansko, je srbsko!«

»To je včasih res, pa le včasih. Ob obmorskih mestih, ki na vse pretege italijančijo, rajši ne govorim dosti. Omenim Vam samo srbsko cerkveno občino v Trstu, ki ne kaže tržaškemu Slovencem prav nič slovanskega.«

»Boga mi, tega nisem vedel...«

Jaz pa sem počasi spoznal, da moj ljubi pop še o marsičem ni dosti vedel. Prav dobro je poznal samo svojo krevljasto politiko.

In vendar je bil za svoje razmere dober in zelo priljubljen pop. Vsi so ga radi imeli in so se zatekali k njemu po svet in tolažbo.

Kadar so ga kam klicali, da bi jim »Bôga molil« za zdravje in srečo doma in v vojni, sem ga rad spremljal, da sem kaj videl in slišal. Ko je opravil svoje molitve in neštevilna prekriževanja in blagoslovljenja, so se šalili z njim in ga poredno dražili tako ali tako. Kakega božjega poslanstva niso iskali v njem. Pop jim je cerkven uradnik, ki ima pravico in mora opravljati razne obrede. Popovski ugled mu gre samo, dokler opravlja molitve, potem je kakor vsak drug človek. Pa tudi sam si ne domišlja in ne prilašča nobenih pravic in posebnih odlik. —

* * *

Ko sem nekoč šel k popu, sva se ravno vrh hriba srečala z Joka.

»Kam pa, Joka?«

»Bog ti daj zdravje — kje pa je pop?«

»Ne vem, Jokica moja...« sem se ji nesmehtil, ker sem se bil spomnil, v kako zadrego sem bil spravil popa, ko sva govorila o Joki, in sem ga nehote menda nekaj ostreje pogledal.

Kajpada sem zdaj pozorneje posvetil na mlado vdovo.

»Kaj me gledaš?« je dregnila v moje misli in se je ženskozvito smehljala.

Če ne bi bila nesrečna vdova in mati, bi ji bil že znal odgovoriti, saj je bila prav brhka in čedna ženska.

»In kam greš ti?« je hitro vprašala, kakor ne bi pričakovala ali marala odgovora na prejšnje vprašanje.

»K popu. Pa ga ne bo doma, ko ga že ti iščeš.«

»Seyeda je doma, če ni pri tebi.«

Oba sva se spustila navzdol proti popovemu domu.

Pred vasjo so po ozkih njivicah pobirale bele srajce in bela krila slabotno snopje in ga znašale na stožčasto kôpo, ki je rumeno rastla sredi belih srajc in belih kril in je bila kmalu skoraj večja kakor sam zvonik plahe cerkvice.

Bele pečine so drhte v vročem solncu. Na vsaki je po turško sedela stara balada in je kakor zaigran muezin vreščele in otožno pela o odrezanih glavah ali o nakoljenih bivših srečnejših gospodarjih te žalostne, opustošene zemlje. V soteskah se je skrival odmev zahrbtnih strel, okoli razvalin starih stražnih stolpov, ki so mrko gledali na neznatna polja in siromašne vasi, so skrivnostno prhutali strahovi trpinčenih ujetnikov, — a nad vso otožno pokrajino se je leno nosil spomin bedno umrlega in pozabljenega junaštva in obupa...

Vštric mene je stala Joka, molčeča in mirna kakor neznana prihodnost. Misel je potegnila oči s široke in globoke slike in jih je ustavila na mladi ženi.

»Oprosti,« je hitro dejala in ostro gledala v daljno sotesko, »jaz pojdem v to stran!«

Ko sem se gredoč ozrl za njo, je tonila ravno njena rdeča čepica v strmim in razrvanem jarku, ki je globoko požiral vijugasto neznatno stezo.

Popa ni bilo doma.

Popadija se je veselo iznenadila, vrgla je pletenje iz rok in me je presrčno pozdravila.

»Prosim, sedite, ... morate. Saj Ilija ne more biti več daleč,« je drobila in se navidezno zgrajala nad malim Vukom, ki je nezvesto spustil njeno krilo in se zmagoslavno polastil moje sablje.

Popova družica, komaj dvajsetletna, krepka in jako lepa žena, je sedla nasproti mene in me je ljubeznivo silila z malo južino, ki jo je bila hitro pripravila. Njeno kratkočasno in silno preprosto govorjenje je bilo kakor mila godba sredi tihe hoste. Ženskih čenč nisem nikoli posebno maral, a to žensko, čeprav ni bila nikaka izobrazena in gosposka dama, sem rad poslušal. Reva je znala komaj dobro pisati in brati. Njen oče je bil pop. Ilijo je spoznala, ko je bil še mlad bogoslovec. Tikoma pred njegovim posvečenjem sta se vzela in prišla, ko je dobil bogoslove, takoj sem. — Ali si ne želi v lepše, večje kraje? Ne. Čemu? Tu sta in dobro je tako. — Kaj pa otroci in njihova odgoja? Kakor Bog da! Tudi njen oče si ni nikoli belil las zaradi tega. Zakaj bi si jih Ilija, njen dobri Ilija? Med govorjenjem so se ji na zdravem, resnično lepem licu prižigale vse čiste, svetle zarje strmih gorá in širnih morij in so svetlo in zlato napolnile nizko sobo... Za njenim hrptom je na steni visela stara slika častitljivega svetega Save. Svetnik je gledal naravnost na skromno popadijo; njegova siva, težko valujoča brada se je za spoznanje zganičila ob vsakem stavku lepe žene. Ozadje slike je bilo zlato in rdeče ter urejeno kakor lep mozaik ali stara bizantinska svetinja...

Pop Ilija se je res kmalu vrnil in se me je zelo razveselil, iznenaden pa ni bil.

Ob slovesu je mali Vuk bridko jokal za svetlo sabljo, popadija pa se je smehljala in me lepo vabila, da bi se oglasil spet kaj kmalu. Pop me je spremil.

»Nekaj ovac, ki so moja bira za to leto, moram še zastrichi.«

»A kje so ovce?«

»Na onile planini. Isto pot imava.«

»Stopiva torej.«
 »Saj bi bil že preje zastrigel, pa sem zvedel, da si ti pri meni.«
 »Kdo ti je povedal?«
 »Ona, ki si jo pred dobro uro menda prav veščaško ogledoval.«
 »Torej Joka —?«
 »Joka, dà.«
 »Ali čudno naglo te je znala najti.«
 »Ni težko, ko vsak pozna moja pota.«
 Navihano se je smejal in se vlekel za redke kocinice svoje revne bradice.
 »Torej Joka bi ti bila všeč?« mi je mežikal.
 »Joka in ti se motita. V njeno nesrečno življenje res ne bi mogel segati.«
 Postrani me je pogledal in je umolknil.
 Ko sva prišla do križpotja, se je tiho zasmejal in je stegnil roko proti visoki planoti, opisani z belo črto široke državne ceste.
 »Glej, lepa Marica kuha črno kavo. Saj vidiš onile dim?«
 »Vidim. — Dobro kavo napravi,« sem dejal in se delal, kakor ne bi čutil njegove bodice.
 »Veš, prejle sva se srečala, ko je šla od botre, in me je vprašala, kdo si.«
 »Torej vidiš, da mi ni do Joke?« sem se smejal.
 »Rekel sem ji, da si naš človek in moj prijatelj.«
 »Hvala za priporočilo.«
 »— ki ti ne bo pomagalo. Samo moj blagoslov pred poročnim oltarjem bi jo omehčal, če si tudi ti že kaj tiščal za njo. Tuji častniki in vojaki jo menda zelo oblegajo.«
 »A kako je zatožila mene?«
 »Ti se smeješ in tolmačiš onim, ki ne znajo govoriti po naše.«
 Kadar smo namreč imeli vaje, smo se vselej ustavili v krčmi pri lepi Marici, ki nam je kuhala črno kavo, da bi se oblizal po njej sam turški sultan. Ampak dišeča črna kava gotovo ni bila najtežji magnet, ki je vlekel nase en cel velik vojni bataljon vojakov, starih od trideset do petdeset častitljivih let. In čim starejši je dedec bil, tem silneje ga je pritegoval — in potegoval naš krasni magnet.
 Tudi drugi dan po obisku pri popu nas je mili magnet imel kmalu vse pred seboj.
 »Pomagaj!« so me prosili nemški in madžarski tovariši, da bi jim tolmačil.
 Lepa Marica, veliko, močno in krepko razvito dekle, precej pod dvajsetimi leti, se je solnčno nasmehnila, ko me je zagledala:
 »Ali si res pobratim popa Ilije?«
 »Sem.«
 »Torej si naš človek?«
 Brhka Srbkinja je seveda mislila, da sem Srb. Kajti samo v tem slučaju bi bil »naš človek«. Te vere ji že zaradi popa nisem smel podreti.
 »Najrajši bi bil samo tvoj, zlato moje!« sem se umaknil pravemu odgovoru.
 »Pusti neumne šale, saj nisi kaka švabska mrha!« je tiho dejala in me je mehko pogledala kakor dozda menda še nikoli.

»In misli na ženo in otroke doma...«
 »Pop me je torej izpodrezal prav popolnoma?«
 »Ne; sam si mi pravil, da si oženjen.«
 »Glej no, saj menda res.«
 »Vidiš, pozabil si, ko se toliko šališ in...«
 »Saj nisem pozabil, — kako bi mogel kaj takega pozabiti?«
 »Da si povedal sam?«
 »Ne; — da sem oženjen.«
 Prijazna Marica se je že napol nasmehnila — kar je jezno kriknila in se ostro obrnila. Kajti doteknila se je je roka predrznega madžarskega žida. Dekle je bilo v lice blede in se je treslo togote, ko me je prosila, da naj gospodom povem, kako se mora ona mesto njih sramovati radi takega nedostojnega vedenja.
 »Vse, kar je prav, gospodje,« sem učil. »Pustite jo, vas prosi. Saj reva tako nima drugega, kakor svojo deklinsko čast, ki je tu doli mnogo večje in stalnejše vrednosti, kakor pa v vaših krajih. Ta njen biser dobi samo mož, njen pravi mož kot poročno vezilo. Če bi jo kdo pripravil ob njeno deviško čistost, bi jo pop v cerkvi javno osramotil, in vsi bi jo do smrti zaničevali, ako bi se tudi samo enkrat izpozabila s kakim tujcem.«
 Kajti taka je ponosna srbska kri, sem v mislih dopolnil svoj resni nauk.
 »Meni je ta morala silno všeč,« je pritrdil vesel Dunajčan. »Vendar bi nam bilo prav, če bi tukajšnje krepstne device vsaj, dokler traja vojna, opustile svoje trdne sklepe.«
 »In bi bile take, kakršne so naše prismode, ki norijo doma in počenjajo stvari, da je poštenih žensk, kolikor jih je še, sram ženskosti in takih vrstnic,« je trpko pribijal postarn častnik in občudujoč prikimal lepi Marici.
 »Bog bodi zahvaljen, da sem že v svetem zakonu, ko mi je že morala biti dodeljena tudi ta huda pokora za moje pregrehe in nerodnosti! Kajti gorje, stokrat gorje onim, ki bodo današnja dekleta jemali v zakon!« je skoraj molil častnik z veliko brazgotino na glavi, ki jo je bil dobil na ruskem bojišču.
 »In kaj bo, ko se vrnemo domu in bomo poravnali račune?«
 »To bodo strašne stvari. Za marsikoga bi bilo bolje, če se ne bi vrnil. Zakaj boljša in častnejša je smrt kakor osramočeno in zasmehovano življenje.«
 Mlajši gospodje pa so bili bolj podjetne volje in niso marali resnih misli. Njim je bilo življenje všeč tako, kakršno je pač bilo. —
 »Ali si jim povedal?« je vprašala Marica, ki je ves čas mirno stala ob ognjišču in nas trdo gledala.
 »Sem. Pravijo, da ti želijo vse dobro.«
 »Mir naj mi dajo, in Bog ž njimi!«
 »Bodi brez skrbi, pridna Marica.«
 Dekle so poslej res pustili nekoliko bolj na miru. A tudi sicer so se Nemci in Madžari zelo zresnili.
 Kajti v državi je začelo tiho pokati na vseh koncih in krajih. Zlagane zmage niso mogle več

pomirjati niti onih, ki so trdovratno še verovali v zmago nemške misli in madžarske zaigranosti. Slovani, Jugoslovani in Čehi, smo v nestrpnosti stiskali pesti, ker še ni hotel napočiti dan pričakovane, a nepoznanega dogodka, ki bi odrešil svet, vsaj naš svet.

In tako smo naposled doživeli veliko blagovestje sloveče, zgodovinske majniške deklaracije!

Kakor bi nas bili pretresli močni električni toki, smo zadrhteli ob njenem mogočnem glasu in smo se molče spogledavali, ker si še nismo upali izpregovoriti olajšujoče izpovedi velike svoje vere. Ampak v katerikoli naš obraz si pogledal, z vsakega so ti odvriskavale velike in svečane misli svoj široki in donebesni živio!

Moj sosed, češki stotnik, je privihral in je planil:

»Ali si slišal?«

»Sem — tu je list.«

Za hip nisem mogel reči več, tako je vrelo in kipelo v meni. Onih, ki so že toliko trpeli zaradi svoje slovanske misli, ki naposled vendarle sijajno zmaguje, sem se najprej in najbolj spominjal. —

Majniška deklaracija se je vojakov prijel globlje kakor drugega prebivalstva.

Tudi temu navdušenemu češkemu rodoljubu so se tresle mišičaste roke, ko je drhteče bral ponosno besedilo one odrešilne blagovesti. In čeprav sem vse dobesedno poznal, sem vendarle gledal čez njegovo ramo v list in sem znova čutil, kako me obliva neka nedopovedna sladka zona.

»Sakra, sakra — kaj praviš?« je vzklikal, iz kalnih oči mu je gorelo.

»Naša ofenziva napreduje in zmaguje!«

»Zmagujemo...! Sakra...!«

Ko sem spremljal svojega razigranega sosedu, je pritekel za nama Niko, moj vrli strežnik, in mi je javil, da me je obiskal pop Ilija.

»Pa kaj je, da se držite tako veselo in na smeh?« sem se čudil drugače silno resnemu vojaku.

V zadregi je umikal oči in se je izvijal, dokler tudi meni ni ušel smeh.

»Slišali smo, da bo zdaj konec vojne,« je naposled izdal.

»Kaj ste slišali?«

»Poslanci na Dunaju so sklenili, da je vojne že zadosti.«

Kakor sem mislil, da morem in smem, sem mu razložil pomen in namen majniške deklaracije, o kateri so vojaki kmalu začeli navdušeno in pogumneje razpravljati kakor mi častniki.

»Ampak gospod poročnik se je strašno razsrdil in nam je prepovedal govoriti o tej stvari,« je napol potožil, napol zatožil vdani Niko.

Čeh me je resno pogledal.

»Kak človek je pravzaprav ta poročnik?«

»Žid; žid iz Zagreba.«

»Potem ni nevaren. Židje prav dobro slutijo, kakšen bo konec. Samo za vsak slučaj bi radi nekaj časa držali še staro železo v ognju. Zarenči pa le nad njim, da ne bo plašil moštva in si lastil pravic za tvojim hrbtom.« —

Doma je skočil predme pop Ilija. Po vsem obrazu mu je hodil radosten smehljaj.

»O, prijatelj moj — saj ti je že znano, kajne?« je kriknil in mi stiskal obe roki.

»In tudi to je slovensko delo!« je hvalil. »Zdaj razumem tvoj slovenski ponos. O, če ne bi bil Srb, bi bil rad Slovenec!«

»Dà, zdi se res, da je veliki čas pri nas naposled le našel velikih ljudi! To pa zato, ker imamo svojega velmoža, dr. Janeza Ev. Kreka, ki ga ceni ves slovanski svet in spoštujejo vse domače stranke.«

»Jugoslavija, Jugoslavija —! Kako si že blizu!«

»O, nam Slovencem je Jugoslavija že staro blagovestje! Vanj verujemo z vso svojo trpečo dušo. Brez te vere bi bili že omagali.«

»In še nekaj ti moram povedati,« je hitel in rdel, preden se je poslovil.

»Če je novica lepa, govori; drugače mi pa ne kvari današnjega srečnega dne,« sem se šalil.

»Zame je lepa: žena mi je rodila sinčka, pravega junaka!«

»Roko mi daj, Ilija: Bog daj srečo!« sem čestital. »Koliko jih že imaš, Srbije junaški?«

»Četvero; hvala Bogu.«

»Četvero že? Ali ti ne gre ta stvar malo prehitro od rok, srečni oče? Saj si star komaj osemindvajset let!«

»Hvala Bogu: Naše pleme poginuti neče!«

»Nikakor ne! Jalovcev, mrtvih vej, pri vas menda res ni.«

»Seveda ne. Toda pustiva to in obljubi mi, da prideš na botrinjo k meni.«

»Prosim. Prav rad in z velikim veseljem te pridem občudovat v sredo tvoje tako vidno in hitro rastoče družinice. Če bi bil pravoslaven, bi se ti ponudil za botra.«

»Dragi prijatelj, o kako krasno si mi olajšal moj smeli poskus! Glej, bodi res boter mojemu sinu; prosim te.«

»Kaj bi kot katolik mogel biti?«

»E, Bog je eden in prav tisti tvoj kakor moj!«

»No, svečenik si in veš, ali bi bil veljaven boter.«

»Saj bi pravzaprav ne bil edini boter. Botrov bo najbrže več. Prvi in pravi boter bo seveda Srb, a ti bi bil soboter.«

»Potem je že vse v redu.«

»Hvala, boter!«

»Prijatelj in boter,« sem vzkliknil v hipnem domisleku, »če hočeš, bomo botrovali, kakor ni še nihče!«

»Seveda, seveda!« je hitel.

»In botrov bo kakor listja in trave!«

»Bog ti pomagaj!« se je čudil.

»Kajti tvojemu sinčku, srbski moj brat, naj botruje — majniška deklaracija sama!«

»Boga ti živega! Sijajno! Sijajno! — Ali kako?« se je križal in je skoraj norel od navdušenja.

»Čeha imava, hrvatskih častnikov je tudi nekaj tu, ti sam še preskrbiš Srba kot prvega botra, a jaz bi zastopal slovensko ime!«

»Sijajno! Sijajno! Sijajno!« je vzklikal in se kar ni mogel pomiriti. »Do katerih gospodov naj se torej obrnem?« ga je zaskrbelo.

»To lepo prepusti meni. Jutri ti povem nekaj imen, da izbereš.«

»Prosim, izbiraj sam, pooblaščaj te.«

Ko je naposled napočil določeni čas, smo opravili krst v popovi hiši. Krstil je naš vojaški pravoslavni pop Dušan.

Otroka, ki ga je držal srbski kmet Nikola tako, da je bil obrnjen proti solnčnemu vzhodu, in je ležala njegova glavica na njegovem levem laktu, je polnoštevilno obstopila majniška deklaracija, resna in svečana...

Ob strani je stala popadija, lepa in prežeta s tisto materinsko nežnostjo in svežostjo, ki sta mili in ljubki lastnosti mladih mamic. Njene velike, črne oči, ki so materinsko božale malega pogana, so sijale od vdane, neizmerne sladkosti; nad njimi so se lepo bočile v prijetnem, širokem loku goste, skoraj košate obrvi iste globoke barve kakor njeni vranječrni lasje, ki so ohlapno sedeli na njeni prijazni glavici kakor težka kazaška kučma; po njenem lepem belordecem licu je hodila neskončna sreča in je potrepetavala ob vsakem nemirnejšem dihu otrokovem.

Dečko je bil močan in zdrav, o čemer nas je takoj prepričal, ko je napel svoja skoraj že šest tednov stara pljučka. Potem se je zanimal, zares zanimal za dogodke, katerih poglobitno in prevažno središče je bil.

Pop Ilija bi se bil rad držal resno in važno. Pa dolgo ni mogel. Nemirno se je prestopal in je sevajočih oči ogledaval svojega junaškega sinčka. Mlademu očetu se je razločno videlo, kako ponosno in srečno je njegovo srce.

Pred otroka je stopil pop Dušan. Na sebi je imel štolo vijoličaste barve, v rokah pa obredno knjigo in je bil silno resen. S pojočim glasom, ne da bi koga pogledal, je začel brati blagozvočne, kratke uvodne obredne molitve.

Ko se je pogodil z botrom, da se otrok odpoveduje vragu in njegovi oblasti, mu je trdo ukazal, naj vraga izpljune:

»Izpljuni ga!«

In boter je, kakor to zahteva obred, na lahko pljunil čez otroka na tla.

»Pohodi ga!« je zapovedal skoraj še srditeje.

Boter je iztežka stopil na »vraga« in ga je odločno in temeljito pohodil.

»Na, hudič, zdaj pa imaš!« sem škodoželjno privoščil in strgal korenček peklenškemu rogatcu »Bo vsaj mir pred teboj!«

Ko je pop Dušan prebral zmagoslavno in daljšo molitev, in smo se naromali okoli oltarja, oziroma mize tako, da smo si med povorko podajali otroka iz rok v roke, je namignil debeluhasti babici iz bližnjega mesta. V hipu je bil poganček nag kakor šivanka. Začudeno je gledal okoli sebe, dejal pa ni za enkrat še nobene. Da bi ga bilo kaj posebno sram, nisem mogel dognati. Tega predsodka fantek res še ni imel; menda zato ne, ker je bil še pre-

malo časa na tem grešnem svetu in se ni imel kdaj spriditi. Žena ga je prišla za obe pod pazduhi in ga je postavila v globok prazen škafo, ki ga je služkinja prinesla na sredo sobe.

In zdaj je pop Dušan položil knjigo na mizo in z obema rokama krepko pograbil veliko vrtnarsko ročko vode in ga je, obrnjen proti solnčnemu vzhodu, obilil med trikratnim ponavljanjem:

»Kreščajetsja, rab božji Branko, vo imja Oca i Sina i Duha svjatego« — od vrha do tal, kakor takrat moj patron sv. Janez Krstnik v motnem Jordanu samega Jezusa Nazarenskega!

Saj ne rečem; za gotove slučaje sem celo prepričan pristaš Kneippov, — ampak zdaj mi je bilo pa kar prav, da nisem bil krščen po pravoslavnem obredu.

Naš najmlajši kristjanček Branko ni kazal, da bi hotel kdaj biti posebno goreč zagovornik slovečega bavarskega homeopata, ampak se je odločno nagibal na stran trmoglavih alopatorov. Ali preden je postal deležen res zanesljive mamine alopatrije, ga je babica urno zavila. In potem smo se ga polastili botri, ki smo se znova razvrstili v povorko okoli mize in smo peli s popom staroslovensko zahvalnico, podajajoči si dečka iz naročja v naročje tako, da je zdaj ležala njegova glavica na našem desnem laktu.

Medtem pa sta si brhka Joka in petnajstletna Darinka, deviška popova svakinja, pod košatim orehom pred hišo hudo prizadevali kakor tista samo na posvetne stvari misleča svetopisemska Marta, da bi bilo po našem hvalevrednem opravilu močno potrebnega okrepčila in drugega dosti in še malo več.

O primojzelenagora, in bilo je kakor na starem slovenskem ženitovanju: jesti dosti, piti dosti; pa tudi trajalo bi bilo nekaj dni, če ne bi bil botrom nagajal sitni čas. Miza se je kar šibila pod jančevino in svinjino, na ražnju pečeno, ki so jo okusno narezale okrogle roke zorne Darinke. Prikuh ne bom našteval, ker jih je bilo preveč, in vseh še imenovati nisem znal. Vse skupaj smo dobro in po pameti zalivali —, no, o vinu res ne rečem nobene; samo toliko bi rad dejal, da je teklo kakor srečno življenje in gredo, o gredo pa kakor mlada ljubezen...

Junačili smo in se zabavali do trdne noči. Preden smo se poslovili, smo se podpisali v krstno knjigo, da bodo še pozni rodovi vedeli, kdo je bil boter čvrstemu Branku. V dotični stolpec smo zapisali: Za majniško deklaracijo — in vsak boter je na moj predlog dodal svojemu imenu še ime svoje domovine.

Pop nas je hotel posamič spremljati, pa nismo pustili. Prepričali smo ga, da opravi nujnejše in potrebnejše delo, če se spravi lepo pestovat in zibat.

Otok živih.

Andrè Čebokli.

Pred enim stoletjem je bila volja božje previdnosti: vetrovi naj utrgajo seme z belih in s črnih hoj, z bukev in z jesenov, z borov in s hrastov in z drugih dreves ter naj ga vržejo v sredo golega nadiškega proda.

Vetrovi so čuli zapoved, jo izpolnili — — in danes objema voda Nadiža mlad zelen gozdič sredi belega proda in poje ž njim hvalo božji previdnosti: veličastno zveneč mezzo-sopran valov v duetu z visokim koralnim baritonom zdaj šumenja bukev in hrastov, zdaj šušenja borov in hoj, zdaj žuborenja belih topolov. Tako strastno ga objema, da se zajeda vanj in izpodkopa tihe domove mirnim družinam ptičk in drugih živalic, kot iz nagajive ljubosumnosti nanje, ki se smejo po gozdu igrati in peti.

Vendar čemu ta gozdič?!

Za igračko nadiškim valovom — ?! — —

Ali je vzrastel tako hitro in se zarastel tako lepó, da si tisoč in tisoč živalic ustvari v njem svoje domove, ker jih je preganjal ves svet — ? — —

Kdo vé — morda pa je ravno meni, neukrotljivemu vaškemu otroku, vzrastel v največje veselje — — in mi rasel v edino tolažbo tega sveta — ? — —

I.

Odkar mi domá, v šoli in v vasi postaja pretesno — odkar sem že vsakemu v nadlogo in povsod odveč — odkar že delam škodo po polju in po gozdovih — od tedaj, če le morem, se vsak dan ukradem materi in šoli in hitim v varno okrilje samotnega gozdiča: rajši ga imam kakor svoj dom, v njem mi je ljubše kakor pri materi.

Ves srečen tečem, a iz nenadnega strahu se še skrivam zdaj za zid, zdaj za drevo in pogledujem, če kdo ne sledi za menoj. Zakaj bojim se, da me ulovi in odpelje nazaj k ljudem — —.

Zdim se že globoko v gozdiču. Postojim sredi solnčne jase in se začuden oziram po visokem drevju, po pisanih ptičkah in za škrjančkom v nebo.

In mine me ves strah pred ljudmi. Prsi se mi napnejo, roke dvignem kvišku, silijo mi z očmi za škrjančkom v nebo in vzdihnem, ker še ne znam vzklikniti čuvstva in misli z lepo besedo: »Svoboda — —!« — globoko in glasno:

»Aaaa — — —!«

Bos, in kakor sem umazan in strgan, plešem, čeravno ne znam. Pojem, a ne dolgočasnih cesarskih in šolskih, temveč svoje in posvojem. Vriskam, da me slišijo kar v deveto deželo — — vpijem in s škratcem se pogovarjam — —.

Takega junaka se čutim, da se tudi povodnjega moža ne bojim — — da bi se pretepal z zajcem in z lisico,

Skakljam dalje, mimo bukev in jesenov — pa se mi nekaj pordeči v košati črešnji in vzkliknem:

»Ojoj!«

In že sem v njej. Črešnjice mi kar migljajo, kakor kri rdeče. Toliko jih je, kakor bi mi jih sveti Miklavž — naš patron — gosto nabral na dolge vrvce. In čim više plezam, tem več jih je in tem lepše so. Brž sedem v koračo dveh debelih vej in trgam črešnjice z usti, eno po eno.

O sveti Duh, kakó sem se jih najedel! Kakor nikjer in nikdar več na svetu.

Pod hladno črešnjo ležim na hrbtu v zeleno-zametnem mahu. A ta mah je lepši in mehkejši kakor moja posteljica. Tu ne bi me budile iz sna strašne sanje o mršavem mlinarju in črnem Rezijanu rdečih oči — — ne o škratu in ne o povodnjem možu — —. Marveč tu bi mirno spal in sanjal o čisto drugih ljudeh: ki so lepši — — ki so boljši — — ki vse drugače govorijo — —.

A moje sanje o sreči in lepem življenju so kratke — —. Prehitro se zbudim iz njih in pogledam v nebo:

»— — o dá, Božec je še boljši ko mamka.«

Zmislim se, da gledam danes prvič takó izvznaka v nebo. Čisto in zelenomodro ko voda Nadiža mi postaja sinje in sinje — — nedosegljivo, kakor utrudljiva in mučna neskončnost — —. Vse to čutim v svoji otroški duši, silno čutim — le razodeti si ne morem, zakaj — — — in vroče vzdihnem:

»O, Božec, kako si daleč, daleč od nas!«

Spomnim se rajnke sestrice in rajnkega bratca. Stara mamica mi vsak večer pripoveduje: »Rožici in Francku je Bogec dal še v gorkem grobu velike bele peruti. Zletela sta ko angelčka k njemu v neskončna nebesa.«

In premišljujem:

»Zakaj so nebesa tako daleč, daleč? Koliko časa, koliko let bodeta frlela v nebesa? Revčka, kako bodeta trudna — — —«

Po nebeškem jezeru prijadrajo beli oblaki.

»Glej, glej bele ovčice, kako hitre imajo nožice — —.«

Za tisočerimi oblaki se vleče črn oblak.

»Halo! Za njimi pa v črnem plašču stari in skrbni pastir.«

Skozi liste švigne in zašumi.

— — —?

Oreh počí.

»Morda je škratec lanske orehe?«

Zaderem se:

»Ahaa — —.«

Prav tiho se plazim do oreha, gredé poberem dobršen štrkelj in ga vržem navsomoč:

»He.«

A preden je udaril štrkelj ob steblo, je že čepela veverica vrhu črešnje. In še čepi, kakor prestrašena in upehana,

Kaj še, upehana? Komaj trenem z očmi, ho, jo že vidim v jesenu, kako kuka izza debla s prav velikimi očmi. In še posmeha se mi. Nakar pobem drug štrkelj in zaženem:

»Ná.«

In je ne vidim več.

Pod istim, do tal obrastlim jesenom zagledam pri sivi skali napolskrito slavčkovno gnezdo. Iz njega molijo trije drobni kljunčki in mi ščeketajo. Pa jim nimam kaj dati. Vzamem jih na dlan vse tri in jih gorko pobožam:

»Mraz vam je?«

In kakor na eno je starka že nad mano. Z veje na vejo skače v strahu in trepetu za svoje mladiče in težko čaka, kdaj se spravim.

Premladi so. Nazaj jih denem v gnezdo, ki je mehko postlano, in grem.

Ozrem se, da bom dobro vedel za mesto. Medtem že stoji starka na zadnji vejici pred gnezdnom in se še vedno huduje nad mano. Jaz pa ji odgovorim:

»No, čakaj! Čez štirinajst dni so pa moji.«

Potem pozobljejo trije kljunčki vsak svojo mušico.

Spet šumi listje. Nekaj se tiho plazi od desne.

»Zdaj me imajo.« In se skrijem za najbližje drevo.

»Ne boj se. Utekel sem mu tudi jaz.«

To je sosedov Tonček, s šolsko torbico čez rame.

»Veš kaj.« Prav tiho govori in mi kaže leskov grm. »Tam, pod tistim grmom leži zajec in se v solncu greje. Mlad je. Ubijva ga.«

»S čim?«

»S kolom. Saj spi.«

»Prej nama uteče.«

»Pa s kamnom.«

Vsak od svoje strani greva nanj, vsak po naročje kamnov. A koj nato jaz postojim in čisto tiho kličem:

»Tonček, Tonček!«

Pogleda me vprašujoče.

»Gleda.«

»Res. Pa še ne gane se ne. Dela se, kakor bi spal.«

Zajček naju gleda, gleda z velikimi, sivimi, skoraj belimi očmi. Bolj ko se mu bližava, manj se naju boji. Kakor bi se norčeval iz naju.

Tedaj velim:

»Tonček. Štej: ena — dve — tri!«

Kamenje frči, zadene zdaj eno, zdaj drugo drevo. zajca pa ne.

»Vidiš« — kaže zdaj Tonček v smeri za zajcem — »kako se naju boji.«

»Kakor veverica mene.«

»Mogoče naju pa že pozna, da vse pobijeva —.«

Medtem zaslišim kosa peti na leskovem grmu in ga pokažem Tončku:

»Glej ga, kako rumen kljun ima in kak dolg rep. Lanski bo.«

»Uloviva ga.«

»A v gajbi ne poje tako rad kakor tu.«

»Mu pa vrat zadržnem.«

II.

Kadar se najbolj bojim ljudi — kadar najmanj verujem v življenje — tedaj se zatečem v gozdič sredi belega proda, da se oddahnem in spet vzljubim življenje.

Tu, v blaženem miru in tihi samoti, sem in bom večni otrok. Še večji ko ob svojem rojstvu. Ničesar si ne lastim, kar ni moje; ničesar ne kratim živalcam tega gozdiča — — ker danes vem, kako mi je hudo, odkar so mi okradli dom in odkar sem prišel ob svoje najlepše mladostne dni — —. Ne kradem več otrok materi ptički — ne preganjam več veverice s štrkljem — ne kamnjam več zajčka — ne pohodim več črva in mravlje — ker noč in dan mislim na to: kako so vzeli ljubečega sina materi na vojsko — kako so me lovili z železnimi hlodi — kako so me z vročim jeklom kamniali — kako so mi hoteli stopiti na grlo in glavo.

Šele tu se čutim človeka, živ atom milijonskega človeštva — vendar z vso pravico do življenja. Majceno delce sem, soživeče in sodelujoče v velikanski masi tisočletnega kolesa. Petindvajset let ristem in se pripravljam za življenje. In če bi me že prvo uro vojne zadel en gram trdega jekla, ali če bi me umorili z eno kapljo najhujšega strupa — — Bog sam tedaj vé, koliko materinih skrbi v trudu in trpljenju bi bilo zastonj, koliko očetovih, koliko mojih — —. In vse to in še koliko lepih upov in sladkih nad tiho me ljubečega srca bi bilo v eni uri — nič, razen mrtvega mesa in mrtvih kosti — —. Neskončnega gorja pa bi bilo za štiri leta manj!

O ironija — — —!

Pa saj sem v živem otočnem gozdiču, v žgočem solncu sredi poletja. V mehkiem mahu ležim ter gledam in poslušam. Vidim in slišim ono, kar sem videl in slišal kot otrok, samo čudodruge so moje misli — —.

Veverica skoči iz votlega panja starega hrasta. Počepne na vejo in se zagleda vame. Jaz vanjo, oko v oko. Mirne so njene oči, okrogle in velike. Čiste in svetle. In nič se me ne boji. — Ali ne pozna nič strahu, kakršnega poznam jaz: ko je vendar toliko in toliko hudobnih ljudi na svetu, ki mučijo, morijo in ubijajo — —?! Ali pa se čudi mojim očem, ki so vsak večer zalite s solzami — —?!

Jaz bi jo do večera rad gledal, da bi imel vsaj eno noč suhe in čiste oči — —. Ona pa ne. Poskoči in izgine.

Čez par trenutkov priskaklja od nekod z orehom v ustih. Odkod ga ima? Kje je neki tista shramba? Ali tudi ona veriži, kakor vsak tretji človek?!

Prav blizu panja, svojega doma, počepne, z lepim košatim repom pokonci, in grize. Prej ko pregrize luščino, prilazijo iz panja njeni trije mladiči, drobni in nežni in s cvetočimi repi. Pozorni jo gledajo: učijo se orehe jesti. Potem jih pelje. Uči jih plezati po deblu in po vejicah; skakljati z vejice na vejico in naposled skriti se.

»Veverica, povej mi, kje je neki tvoja shramba? Tja pojdem in jih zagrabim polno prgišče, da

jih ponesem neki materi, ki nima niti toliko, da bi učila jesti svojega otroka. — Jaz pa znam že jesti — a tudi nimam kaj. Zato bi se rad vsaj orehov pošteno najedel. — Pa še prinesiti mi jih mora, čeravno znam plezati in skakljati: učili so me, da sem plezal in skakljal za ljudmi — —. A zdaj ne morem več. Moje roke in noge so suhe in toge od samega glada: kri mi gre na vodo, kakor tisočerim drugim ljudem — — —.

Težko vstanem in grem dalje. Kosmati črv, učeni inženjer, mi prekriža pot. Zdaj vem: steza skozi gozdič je 99 pedi široka.

Kam gre? Si išče nov dom? Gotovo ga dobi. Če pa gre vdova s šestimi otroki, ki ji je granata raztrgala dom in moža, iskat po svetu nov dom, tedaj ga čisto gotovo ne dobi: zakaj človek se boji človeka — —.

Spet mi nekdo križa pot. Živa veriga mravelj se vleče čez njo. Kako veselo hitijo. Ali gredo na svatbo, ali na božjo pot? Saj mari ne na vojско — —?!

Pod skalo zagledam v solncu gadje gnezdo, belo in črno pisano okroglo ploščo. Premrzi me in postanem. Ko pa vidim in čutim mir, v katerem spijo, mi postaja spet gorko. In ne bojim se jih več, ker vem, da so gadje, če jih le ne zdražiš, manj strupeni kakor ljudje — —.

Še celo pod mano grebejo živalce. Koliko bujnopisanih metuljev leta okoli mene, koliko

prepevajočih ptičk nad mano. Tisoče in tisoče prebivalcev ima ta gozdič — pa Bog naj vé vsem za dom in za ime.

Kamor stopim in koder grem, hodim med domovi mrčesja, ptic in drugih živalic. Vse so bolj vesele kakor mi — —. Ljubijo svoj red in svoj mir in v svojem nagonu izpolnjujejo božje zapovedi. A svojega nagona ne zlorablajo tako, kakor zlorablamo mi, gospodarji vsega sveta, iz gole lakomnosti silo človeškega razuma — —. O, žival je boljša ko človek!

Kamor se ozrem, vidim in slišim življenje, lepše in resničnejše kakor naše — —. Smrti pa veliko manj kakor med ljudmi — — —.

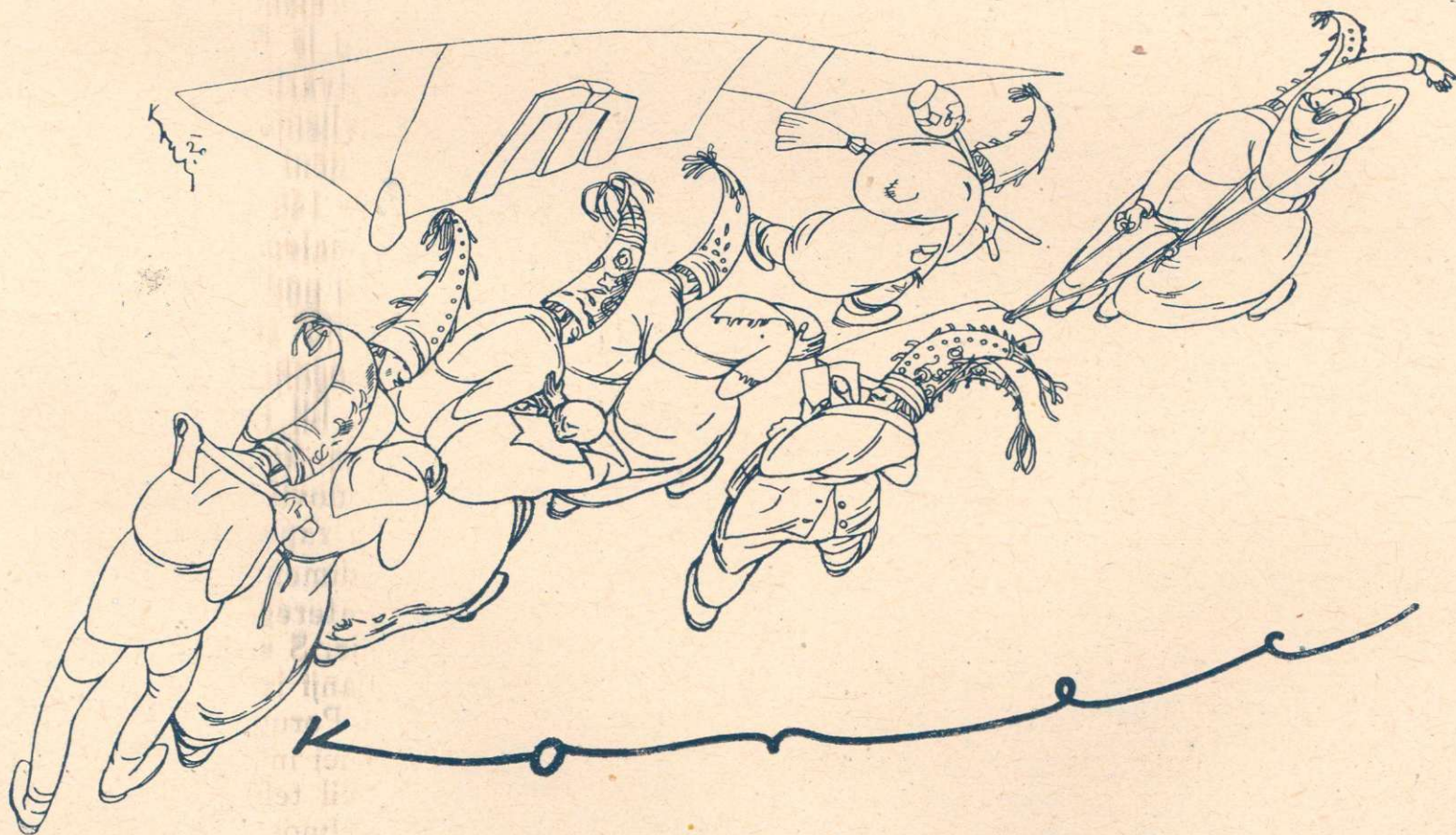
Solnce gre k božji gnadi. Iz temnega grma odmeva glasna, v hrepenenju vzklikajoča pesem slavčkova. Vem, poje le njej in svojim otrokom. Na druge pa nič ne misli.

In jaz?!

Še nisem zapel in ne pojem pesmi, da ne bi mislil na tisoče in na milijone drugih ljudi, ki tudi v sreči ljubezni trpijo v trudu in skrbah — —; ki stradajo vsakdanjega kruha in hirajo od gladu —; ki umirajo od strahu in groze peklenskega ognja tega sveta — — —.

Vsako noč se spomnim sebe in vseh iz let strahu in groze. Zdi se mi, da sem sredi med njimi, da iz noči vpijem med nje:

»Žival bi bil rajši ko človek — — —!«

„Konec.“

Rafael.

Ob četrtni stoletnici njegove smrti (1520—1920). — Alojzij Res.

Zgodovinski dogodki, ki so se v zadnjem dvoletju odigrali na našem jugu, so tako prevzeli vse naše mišljenje in čuvstvovanje, da smo pozabili za trenotek na vse, kar ni bilo v najtesnejšem stiku z narodovo bodočnostjo. A tudi ostala Evropa je nemirno iskala formule miru (in jo še vedno išče) in duševno življenje, vdušeno od vojne, si je le kradoma in boječe iskalo poti na solnce, da se po razrvanosti in razdrapanosti vojnih let na novo orientira. Ni čuda, da smo pozabili mi in z nami ostali kulturni svet na štiristoletnico enega največjih človeških duhov: Leonarda da Vinci, ki se je spomnila le peščica ljudi in se očistila in znova poživila ob njegovih večnostnih vrednotah.

Toda tudi letošnje leto nam vzbuja spomine na dan, ko je 6. aprila 1520 — na veliki petek — zatisnil oči v Rimu ne sicer največji, pač pa najpopularnejši slikar, Rafael Sanzio iz Urbina, ki zavzema v zgodovini upodablajoče umetnosti tako važno, čeravno ne popolnoma zaslužno mesto.

Njegov lastni portret nam predstavlja lepega mladeniča razumnih, simpatičnih potez, z golim vratom in temnokostanjevim, kodrastimi lasmi, ki jih pokriva slikarska čepica. Njegove oči so mehke, deklško zasanjane, ki te živo spominjajo Peruginovih Madon. Ves njegov nežni, blede obraz je bolj ženski nego moški, s tiho, čuvstveno otožnostjo pokrit. Resnične bridkosti ni na njem, vse njegovo življenje je poteklo v miru, brez viharjev, brez katastrof, zato ni ustvaril nikdar pretresujočega, duševno dojemljivega dela. Kakor je značilnost njegovega portreta bolj tipična kot pa osebna,

tako je skoro vsako individualnost v svojih slikah zabrisal in posplošil v tipičnost. Kakor njegova notranjost, tako tudi njegova umetnost ne pozna disonanc. Vse, kar je v naravi ostrega in trdega, je omilil, zaokrožil. Ne samo enotna oblika, tudi njegova kompozicija se giblje v mehkih, valovitih linijah. Njegovo življenje je bila harmonija in v nežne harmonije je zlil vso mnogoličnost življenja in nič ne moti ugodne ubranosti. A še nekaj nam odkriva ta njegov portret: mislec, iskalec novih poti, novih svetov Rafael nikoli ni bil. Čelo njegovo je gladko, brez gube, »želve mu niso lazile pod kožo« kot n. pr. Michelangelu, ki je imel od notranjih bojov spachen obraz. Rafael ni poznal ne izkusil duševnih borb, ni poznal prometejskega vzgona, ne bolestin ur dvoma in pekoče razdvojenosti, ki mučijo genija, ko ne ve poti, ko obupa nad lastno močjo. Prevladoval je v njem ženski element nad moško stvariteljsko silo, — sprejemljivost za to, kar so drugi ustvarili. Le tako je razumljivo velikansko število del, ki jih je ustvaril v komaj sedemintridesetih letih svojega življenja, le tako je razumljiv njegov skoroda neorganični razvoj.

Rojen dne 6. aprila 1483 — ki je bil tudi veliki petek — v Urbinu, malem apeninskem mestecu v Umbriji, ki je bil tedaj pod vladno Guidobalda da Montefeltro precej važno središče humanistične kulture, je Rafael, ta bogonadarjeni otrok, zgodaj izgubil očeta (mater je bil izgubil že prej), pridnega, skromnega slikarja, ki je izšel iz šole Piera della Francesca, najplodovitejše umetniške struje quattrocenta. Preden je zapustil svoje rojstno mesto, je prejel Rafael rudimentarne nauke v slikarstvu od Timotea Viti, katerega mojster je bil Francesco Francia iz Bolonje. S sedemnajstim letom je prišel v »bottego« (tedanji izraz za »atelje«) izrazitega umetnika Pietra Perugina, ki se je bil proslavil že z deli v Florenci in v Rimu. Pri njem se je Rafael dobro priučil tehniki in prevzel ž njo tudi vso Peruginovo osebnost in stil s tako popolnostjo in s takim uspehom, da je Vasari po pravici

Viri: Rafaelova dela. — Giorgio Vasari: *Le vite dei più eccellenti pittori, scultori e architetti*. Izdaja Sansoni, Firenze. — Iz obširne literature o Rafaelu sem uporabljal sledeča dela: Adolfo Venturi: *Raffaello. Nel IV.º centenario della sua morte*. Roma, 1920. — Muther: *Geschichte der Malerei*. Bielefeld-Leipzig 1906. — Moeller van den Bruck: *Die italienische Schönheit*. Piper & Co. München, 1913. — Karl Woermann: *Geschichte der Kunst*. Leipzig 1908. — Burckhardt: *Cicerone*.

trdil: »Njegove kopije je od mojstrovih originalov komaj mogoče razločevati; razlike med načrti Rafaela in onih Pietra ni mogoče z gotovostjo določiti.« Dosegel je tedaj prvi cilj: ustvariti dela, enakovredna onim maestra Perugina. V tedanjih Rafaelovih delih (»Sposalizio«, »Križanje«, »Madona degli Ansidei« in druge; pod Timotejevim vplivom je naslikal »Vizijo mladega viteza«, »Sv. Mihaela« in »Tri gracije«) je bila neka iskrenost, prisrčnost, ki se sicer ne sme zamenjati z globino, a ki je Perugino ni nikdar dosegel. Od njega je Rafael povzel stil, zunanje okraske in občutja, ki jih je iz svoje prirojene naivne nature prelil v čuvstveno resničnost. V tem smislu je bilo njegovo slikanje peruginsko. Za Rafaela je postalo še celo usodepolno, da se Perugina in njegove sladkobnomehke note, potem, ko ju je vase vsrkal, do gotove meje nikdar ni mogel popolnoma otresti, tako da imajo skoro vse Madone do one »del Granduca« tisti južnombrijski ton, ki pa je zanje odločilen.

Toda utrujenost in zastareli provincialni nazori mojstra Perugina niso mogli za delj časa prikleniti nase mladega, razboritega, slaveželjnega talenta, kot je bil Rafael. Zamikal ga je svet, zvalilo ga je k sebi vse sijajnejše umetniško žarišče: Florenca, kamor je prispel l. 1504.; s tem je začel drugo dobo svojega umetniškega življenja.

Leto 1504. je bilo za florentinsko umetnost odločilnega pomena: značilo je početek nove dobe silnega umetniškega poleta. Po velikih umetniških generacijah quattrocenta, po zgodnji smrti Ghirlandaja in Filippina Lippija, po predčasni betežnosti Sandra Botticellija, po odhodu Leonarda v Milan, je pričela stara florentinska stvariteljna sila proti koncu 15. stoletja propadati. Življenjski tok humanizma je blaznofanatični Savonarola s silo zatrl in pod njegovim neodoljivim vplivom so umetniki, kot fra Bartolomeo, spokorno zavgrli paleto ali pa se posvetili samo njeni nabožni plati. Nad florentinskim realističnim značajem je zmagala Peruginova umbrijska sentimentalnost in njegov bogati in solidni oljnati kolorit je popolnoma modificiral tudi tehnično smer. V skulpturi sta poudarjala Andrea Sansovino in Benedetto da Rovezzano bolj dekorativno kot pa kiparsko stremljenje in sta zanemarjala sijajno tradicijo Donatella.

Iz tega duševno in umetniško obubožanega življenja sta se ob zori 16. stoletja pojavila v Florenci nenadoma dva titana: Michelangelo Buonarroti in Leonardo da Vinci. Bilo je v avgustu leta 1504., ko so ob velikem navdušenju vsega florentinskega ljudstva postavili pred Palazzo Vecchio ogromni kip »Davida«, mladostno delo Michelangelovo, ki nosi že vse znake njegovega bodočega razvoja in tvori začetni kamen novega vstajenja kiparstva. Tisti čas se je vrnil v Florenco tudi Leonardo in po naročilu Soderinija, načelnika (»gonfaloniere«) florentinske republike, pričel slikati v veliki dvorani del Consiglio »Bitko pri Anghiariju«, zmagoslavno epizodo florentinske zgodovine. Srečna misel prebrisanega Soderinija je bila, da je istočasno naročil Michelangelu poslikati nasprotno stran omenjene dvorane, ki naj bi predstavljala drugo epizodo zmagujoče florentinske misli: poraz

Pisancev, teh večnih sovražnikov procvitajočega mesta ob Arnu. Tako se je leta 1504. pričela med obema velikanoma umetniška tekma, dvoboj med najstarejšim predstavnikom naturalistično eksperimentalne smeri in najmlajšim borcem za idealistično smer oblike in moči. Ta dva kartona, Leonardova »Bitka pri Anghiariju« in Michelangelovi »Kopajoči se vojaki«, sta tedaj razburila ves kulturni svet, ga razdelila v dva tabora in odločno zaokrenila ves dotedanji razvoj upodablajoče umetnosti, tako da ju je Cellini imenoval »šolo sveta«.

In zgodilo se je, da je tiste dni prišel Rafael prvič v Florenco. Tu ga je obdal popolnoma nov, še nepoznan svet. Kar je predvsem nanj učinkovalo, so bili veliki cikli fresk, ki so bogato krasile florentinske cerkve in kapele. Videl je Giotto v S. Croce, Masaccia v S. Maria del Carmine, Uccello v samostanih, Andreja del Castagno v S. Maria Nuova, Baldovinettija v S. Trinità, Ghirlandaja in Filippina v S. Maria Novella. Vse te dramatične scene, tako živo občutene in podane s tolikim monumentalnim čutom, so nujno učinkovale na mladega dojemljivega duha Rafaelovega.

Odločilnega vpliva za njegov stilistični razvoj pa je bil Leonardo. Če bi se bil Rafael iz Urbina neposredno podal v Florenco, ne da bi bil prej šel k Peruginu, bi Leonardova in Michelangelova presilna umetnost njegovo šibko individualnost ubila. Tako pa ga je Peruginova šola utrdila in rešila. Sicer je bil njegov skriti, častihlepni cilj, doseči Leonarda (kakor je posebno pozneje tajno občudoval in zajemal iz Michelangela), toda značilno je, da se mu ni približal neposredno, ampak potem fra Bartolomea, ki je ob novem preporodu umetnosti znova prijel za čopič. V Leonardu je bilo toliko demoničnega, tajinstvenega, negotovega, je bila nevarnost in skušnjava, ki se jih je Rafael zbal. V njem je bila otroška, niti ne deška, pač pa bolj dekleška nprav, ki mu ni dovoljevala iskati negotovih, še neustaljenih tal. Do dobrega meniha pa je imel zaupanje, tudi umetniško. Prevzel je od njega vse, kar je ta sprejel od Leonarda, predvsem grupacijo, ki jo je fra Bartolomeo dvignil do popolnosti, a ž njo tudi ono »prelitje barv«, kakor ga imenuje Vasari, ki je postalo čar vseh Rafaelovih lastnoročnih del. Njegove florentinske Madone, ki so utemeljile njegovo slavo (Madona z liščkom, s pajčolanom, v zelenju, la belle jardinière), poleg njih gruče (n. pr. Sv. Družina v Monakovem) so brez poznanja kompozitorskih pravil fra Bartolomea sploh nemožne.

Veliko nežne lepote je v teh slikah. Predvsem so Jezuščki in Ivančki teh Madon (nastali zopet pod Leonardovim vplivom. Primerjaj n. pr. sv. Ano) s kodrastimi plavimi lasmi in s finimi, prosojnimi, medenozlatimi telesci čudovita živa bitja. Toda, kakor s me biti otrok tipičen, odrastli človek pa mora biti individualen, ker se nam vidi sicer dolgočasen in brezpomemben, tako se nam zdé Rafaelove Madone v svoji tipični nežnosti in ljubkosti navadne in skoroda površne. Isto je z barvo Marijinih oblek, ki je skoro vedno ista: modra in rdeča, in ki ga reši skrbi za kompliciranejši in finnejši barvni okus. Tudi umbrijska pokrajina se

venomer ponavlja in mu služi kot cenena kulisa za občutje, ki ostaja skoro vedno isto: niti stafaže ne spremeni, le nijanso vsakokratnega dejanja. Čuditi se moramo, kako neproblematičen je Rafael moral biti, da se je v teh florentinskih Madonah, ki so ljudem očitno ugajale, mogel tolikokrat duševno ponavljati, in to na tak način, kot se je zgodilo. Zdi se, da temu ni bila vzrok toliko njegova lastna lirika, kolikor novi kompozitorski element, ki ga je potom fra Bartolomea prevzel od Leonarda.

Rafael je bil ravno dokončal veliko oltarno sliko »Madono z baldahinom«, ki nosi najočividnejši pečat Bartolomejevega vpliva, ko je glas o njem segel že do Rima, kamor ga je l. 1508. odpoklical njegov sorojak arhitekt bazilike sv. Petra, Bramante, na poziv papeža Julija II., da poleg Michelangela, ki je že pričel z delom v Sikstinski kapeli, poslika »stanze«, razkošne papeške dvorane, katerih zadnja, »della Segnatura«, je še vedno čakala okrasitve. Z Rafaelovim prihodom v Rim se je pričela zadnja in najvažnejša doba njegovega umetniškega razvoja.

Ko je Rafael pričel s svojimi rimskimi monumentalnimi deli, so bili duševni predpogoji zanje vse drugačni kot v Florenci. Medtem ko je srednji vek ustvarjal iz vere v Boga in je božanstvo popolnoma prešlo v vse ustvarjanje, je rinascimento ob odkritju antike in zmagi humanizma preložil žarišče duševnega življenja od Boga na človeka, je mesto srednjeveške mistike zavladal epikurejski, hladno računajoči duh, ki ni več iskal tragike v notranjosti človeške psihe, pač pa v zunanji komparzeriji, ki ni — vsaj na videz — nasprotovala novemu vstajenju antike. Toda, kako združiti dva nasprotujoča si svetova: antiko in krščanstvo, ne da bi se odrekli niti prvemu, niti drugemu, in da bi vsaj zunanja obleka bila krščanska, ne da bi skrivala antično vsebino? Najti izraza za religioznost, ki je v srcih komaj še tlela, je bila naloga tedanjih umetnikov, ki so jo rešili samo umetniško, ne da bi versko sodelovali. V kolikor so bili čustveni ljudje, kot mladi Rafael, so božanstvo prelili v človeške forme brez tragičnega doživetja, kakor je to delal quattrocento, ampak s harmonično mehko so ustvarjali one nežnolepe Madone, ki so tedanji epikurejski sentimentalnosti tako zelo odgovarjale, kakor so bile pozneje erotičnemu malomeščanstvu najbolj všeč. Dosegli so intimni vtis, ki je za domačo uporabo zadostoval.

Toda za reprezentacijo je bilo treba vse več: treba je bilo monumentalnosti. Tedanji družabni ustroj je zahteval za novo vstalo življenje veličastnih oblik, katerih predpogoje je Rafael že našel v Rimu. Mislil je, da umetnost tem duševneje vpliva, čim čutnejša je, in čutnoduševna družba mu je verovala. Človek je stopil kot simbol na mesto božanstva, prirodo so uporabljali za kuliso, umetnost je postala scenarična in s tem v bistvu nemonumentalna, kakor ni bila v duhu več monumentalna, odkar ni bila več sveta: le na ta način, da je človeštvu dala iluzijo božanstva, je dosegla vsaj iluzijo monumentalnosti.

Rafaelu je takó kompozicija postala sama sebi namen, ki je pa nujno razpadla v dekompozicijo,

ker ustvarjajočo silo ima vedno le enotnost, znak samorastlega umetniškega vzgona, kar pa Rafael nikdar ni bil. Dokument tega razvoja so »stanze«. V središču papeževega življenja, v sobanah, kjer sta prebivala Julij II. in Lev X., in odkar so izšle slovite bule v dobi nemške reformacije, je smel Rafael napisati na steno veroizpoved nove generacije, ki se je za stoletja zdela magna charta monumentalnega slikarstva. Tu je Rafael začel svoje novo delo, ki je postalo mejnik med umetniškim naziranjem quattro- in cinquecenta. Kar je Masaccio samo od daleč zaslutil, kar je Alberti na sholastičnem pojmovanju pričel zidati, kar je fra Bartolomeu bilo še posebnost, to je Rafaelu postalo sistem. Srednjeveški mojstri so izšli iz celote, Rafael iz delov: pri Giottu se razvija dejanje v mistiki, pri Rafaelu se godi na sceni. Srednjeveška umetnost je zajemala svojo enotnost iz duševnega preobila, ki je izžarevalo s težko resnobo. Nova umetnost je hotela doseči to enotnost s hotenjem, zavedno, če treba tudi s silo. Da je pri tem nevarnost neorganične, s silo strnjene celote ležala zelo blizu, nam najbolje pričajo Rafaelove »stanze« same.

Že pri »Disputi del Sacramento« se prvotni močni vtis ob paznem motrenju razblini. Lepe gručice z lepimi figurami si delijo ta celotni vtis z banalnostjo in afektiranostjo. V tej monumentalnosti ni več one globoke religioznosti, kot n. pr. pri Giottu, pač pa prevladuje koncilsko razpoloženje in teološko hladni razum diha iz stene. Mnogo posameznih delov nosi pečat izredne lepote na sebi, tako je vtis svetnikov na vencu oblakov v resnici nekaj lepega, ker je umetniško resničen. Toda one organične umetniške enotnosti, ki je za monumentalna dela neobhodno potrebna, v sliki pogrešamo kljub njeni detajlni lepoti.

Tudi »Atenska šola« na drugi strani »stanze della Segnatura« deluje mogočno na nas, ker je patos, ki jo napolnjuje, v celoti doživljen, ker slutimo v miru, ki za tem patosom leži, veliko duhovno strast cele dobe. Tu je Rafael ustvaril sliko sodobne idejnosti, podal vstajajočo misel antike, kjer se mu ni bilo treba hliniti z neobčutenim razpoloženjem. Izobličil je vsebino z doživetjem duhovne zgodovine in jo postavil v solnčnojasno arhitektoniko Bramanteja. Napolnil jo je z izrazitimi glavami velikih sodobnikov, ne da bi iskal modelov po cerkvenih stopnicah. S figurami in gručami, ki jih je vse doživel, je ustvaril prizor, v katerem živi duh sijajnega desetletja. Od mogočnih postav obeh filozofov, Aristotela in Platona, v sredini do nežne, prosojnobe postave mladega urbinskega kneza v Pitagorovi gruči, pa do čiste lirike naslonjenega, piščočega mladeniča in preko Diogenove postave veje iz slike duh veličine, ki ji z monumentalnostjo ideje daje enotnost forme.

Toda Rafaelovo poslikanje »stanz« žalibog ne znači vedno višjega stremljenja, vedno večje popolnosti in dozorelosti, kakor se je to zdelo pri »Atenski šoli«. Zgodilo se je, kar se je pri tako ogromnem delu, ki si ga je Rafael preko svojih moči naložil na šibke rame, moralo zgoditi. Ko se je zdelo njegovo ustvarjanje na vrhuncu, so mu moči od-

povedale in njegov toliko obetajoči polet je katastrofalno končal. Začel je svoje delo z brezprimerno marljivostjo, ki je bilo edino, kar je Michelangelo na njem hvalil. Toda končal je s tem, da je narisal komaj kartone, vso izvršitev pa prepustil mnogobrojnemu učencem. Že »Parnas« na tretji steni Segnature je šibak in raztrgan. Homer kakor Dante ostaneta popolnoma nedoživljena, iz enega je postal mršav pozêr, iz drugega pa neužiten statist. Ostali pesniki so po literarnem pojmovanju tedanje humanistične generacije popolnoma otročje zamišljeni.

V drugi »stanzi d'Elidoro« je Rafael še enkrat zbral vse svoje sile in ustvaril grandiozno sliko »Mašo v Bolseni«. Tu je prešel iz monumentalno absolutnega v historično dramatičnost in v njej podal svoje najbolj živo, najbolj ritmično monumentalno delo. Osrednjo kompozicijo iz »Dispute« in »Atenske šole« je združil tu z ono statično kompozicijo, ki je obvladovala freske trecenta in quattrocenta, le da tu prihaja ritem iz globine in ne od strani slike. Na levi mir, na desni nemir, oboje pa je združeno z magično tihoto v sredini ozadja, kjer kleči sivi duhovnik pred čudežem, kjer sveče goré kot rumenordeči nageljni in obdaja oltar občutje skrivnostnobronaste barve. Iz globine slike je sinil nemir preko prizora, kakor veter, ki beži preko svetov, in se razširi do gruče tekačev, da se končno ustavi v plapolajočih haljah. Vpliv celote je presilen, da bi opazili pomanjkljivosti nekaterih posameznosti.

A že v drugih freskah Elidorove dvorane je najpomembnejša: »Rešitev sv. Petra« le kolorističen umotvor, kjer se poslužuje Rafael odseva in protiodseva in je freska v tej dvojni luči tematično in eksperimentalno važna. Tudi svetloba ne izhaja iz žarišč in je v nasprotju z Grünwaldom in Rembrandtom le naslikana, da se lesket oklepov vidi kakor prilepljeno srebro in mesec visi na nebu kakor papirnata plošča s cenanim efektom. V ostalih freskah, ki očitno kažejo močan vpliv Michelangela in antike, pa se jasno odraža žalostni razkroj Rafaelovega iluzijonističnega monumentalnega stila. Tu ni več monumentalnosti, le še škodljiva historija, iz katere je izginilo zadnje umevanje za stensko slikanje, historija, ki je v dolgem stoletnem razdobju, ki loči propast monumentalnega slikarstva do njega obnove, ki jo je pričel Puvís de Chavannes in nadaljeval Ferd. Hodler, pokrila skoro vse okrasa potrebne stene evropskih javnih stavb, pri katerih je bilo pa najbolj mučno, da so se njeni stvaritelji mogli sklicevati na Rafaela.

Rafael je bil v svojem bistvu nemonumentalen, ker mu je manjkala ona vztrajna osebna moč, vzdržati monumentalno idejo tudi v monumentalni obliki. Značilno je, da so njegovi kartoni za stenske preproge Sikstine še najbolj močni, medtem ko v »stanzah« izvedba načrt oškoduje in ga oslabi. Ti kartoni (sedaj v kensingtonskem muzeju) pa hočejo biti le skica in samo skica in ta spontanost jim daje silo in čar, ki sega preko prvotnega vtisa.

Do visoke popolnosti in najčistejše lepote pa se je povzpел Rafael samo v portretu. Pri njem ni

dopuščal pomaganja svojih učencev, kar se pri njegovih velikih kompozicijah tako zelo pozna, zato se jih manira ni dotaknila, ki bi njih vrednost in čistoto učinka omejevala. Omeniti bi bilo najprej zgodnji, še florentinski portret »Neznanke«, ki visi v galeriji degli Uffizi. Je to eden izmed najlepših portretov rinascimenta, ki se lahko kosa z vsakim Holbeinom in van Dyckom. Z dovršenim okusom je podal tu Rafael mehko medeno barvo narahlo razsvetljenega obraza, golega vratu in prs, ki se zdé, da diha, da živé in od katerih odseva motnozлата verižica; temnozelená in temnordeče obrobjena obleka z belimi čipkami se tiho preliva v črno ozadje. Neka umbrijskoflorentinska sanjavost leži na celi sliki in ji daje poseben čar. Duševnost se je tu enakovredno združila s slikarsko tehniko v dovršeno celoto, kjer je prva izraz drugega in narobe.

V Rimu je Rafael poleg Siktinske in Madone della Sedia ustvaril portrete obeh svojih največjih mecenov, papežev Julija II. in Leva X. Julij sedi v temnordeči kardinalski obleki na dragocenem stolu z zlatim naslonjalom, ki gori z istim ognjem kot duša tega moža z izrazito lepo glavo, z rdečkasto zagorelim obrazom in prodirajočimi očmi, moža, ki si od Michelangela za svoj kip ni izposloval knjige v roké, marveč — meč. Za njim je Rafael portretiral Leva z bledim, trudnim obrazom in ob njegovi strani dvoje ostrih, mrzlih kardinalskih obrazov. Dalje je Rafael ustvaril podobe ostalih predstavnikov rimske družbe: realistični portret antikvarja in bibliotekarja rimske kurije, Tomaža Inghiramija z mesnatimi rokami in s šiklecim očesom; rafinirano psihologijo v obrazu Bibbiene, poeta, diplomata in kardinala obenem; ustvaril je portret Castiglionijev (ki je tedanji humanistični družbi dal prvo knjigo o »bontonu«: »Il Cortegiano«) in epigramatika Tebaldea, ki je humanistično dvorski kult prenesel iz Urbina in Ferrare v Rim. Bila je to družba odličnih, omikanih ljudi, ki je obdajala Rafaela in ga častila kot svojega boga, in ki je ob njegovi smrti žalovala, kakor ni žaloval še nihče za nobenim umetnikom, družba, ki jo je tedaj preziral v Rimu le en mož, ki pa je imel vse težjo, usodepolnejšo pot: Michelangelo Buonarroti.

* * *

Rafaelova sicer zgodnja, a ne prezgodnja smrt, ker nam njegovo izčrpano življenje ni moglo nič več dati, je zaključila veliko dobo humanizma. O nobenem slikarju se mnenja niso tako križala, ko pri Rafaelu, ki so ga eni povzdigovali do nebes in imenovali »kralja slikarjev« (Goethe), drugi se pa z ironijo odvrčali od njega (Taine). Moderna znanstvena kritika je določila njegovo pravo vrednost, ki jo kljub temu, da gledajo neprikrito izza vseh njegovih del druge umetniške osebnosti: Timoteo Viti in Perugino, Leonardo in fra Bartolomeo, Michelangelo, Sebastiano del Piombo (»Madona della Sedia«) in antika, ne dá utajiti, a slejslejkoprej uživa Rafael najširšo in občo popularnost, katere skrivnost leži predvsem v njegovi neproblematičnosti in onem sladkobnočutnem tonu, ki je najširšim slojem ugajal vedno in povsod.

Franc Grafenauer.

Obrtnik, oratar, politik in — pesnik. — Ob njegovi šestdesetletnici. — Dr. Val. Rožič.

France Grafenauer se je rodil dne 2. decembra 1860 na Brdu (Mostah) pri Šmohorju v Zilji na Koroškem. Njegov oče je bil kmet-posestnik in orgljar. Tudi naš France je ostal zvest očetovemu poklicu. Obiskoval je dvorazredno nemško ljudsko šolo na Brdu in en tečaj IV. razreda v Šmohorju. Po končani ljudski šoli je ostal doma pri svojem očetu ter mu je pomagal pri kmetiji, katero je pozneje tudi prevzel. Med tem se je doma sam pridno izobraževal. Posebno rad je prebiral sveto pismo, katero je skoro na pamet znal. Pa tudi druge slovenske, kakor tudi nemške knjige je z veseljem prebiral. Zlasti je rad čital spise politične in gospodarske vsebine, predvsem so ga pa zanimali govori poslancev v deželni in državni zboru. Bil je namreč čudovito nadarjen in brihtne glave. Zato so ga doma na Brdu kmalu izvolili za predsednika slovenske kmetijske podružnice. Toda komaj 28 let star, je prišel že v navzkrižje s paragrafi. Leta 1888. je bil tri mesece v preiskovalnem zaporu radi veleizdaje. Kmalu je bil znan širom nemške in slovenske Koroške. Leta 1897. je bil izvoljen v koroški deželni zbor in je ostal koroški slovenski deželnozborski poslanec do razpada Avstrije. Grafenauer je bil kot slovenski narodni poslanec v koroškem deželni zboru znan kot zelo marljiv, pa tudi prebrisan zastopnik slovenskih pravic in interesov. Toda bil je žalibože sam. Njegovi govori so bili duhoviti, »bliskoviti« in so krepko učinkovali tudi na njegove nasprotnike — Nemce, tako, da so ga večkrat skušali s krivičnim mamonom izvabiti v svoj — recimo namesto nemški — v nemškutarski tabor. Toda Grafenauer je ostal veren in značajan sebi in svojemu narodu ter se ni vdal vabljivim sirenskimi glasovom svojih nemških sorojakov. Obetali so mu visoke časti, denar in udobno življenje. — Leta 1907. je bil izvoljen v državni zbor na Dunaju, ravnotako leta 1911. Tudi v državnem zboru je krepko, odločno in prepričevalno povzdignil svoj glas v obrambo svojih zatiranih Korošcev, tako da se je avstrijska vlada vedno »bala« njegovih jedrnatih govorov.

Toda prišla je krvava svetovna vojska in vrata državnozborske palače so se zaprla za par let. Na poslanca Grafenauerja pa je prevelika državna skrb obrnila svoje čuječe in pazno oko, ker je bil znan kot prekucuh, državi nevaren, zvit in prekanjen človek in, kar je bilo glavno — kot srbo- in rusofil. In tako se je zgodilo, da je bil Fr. Grafenauer na podlagi ovadbe kot rusofil 2. februarja 1916 na svojem domu nepričakovano aretiran in odgnan najprvo v vojaški zapor v Beljak in odtod v Celovec pred vojaško sodišče. Obdolžili so ga, ker je prerokoval, da bodo zmagali Rusi. — Obsojen je bil na pet let težke ječe, katere je 18 mesecev tudi presedel pod isto streho s Čehom dr. Kramarjem v Möllersdorfu blizu Dunaja. Šele cesarsko pomiloščenje leta 1917. ga je z drugimi vred rešilo nadaljnje jetniške usode, oziroma smrti. — Potom obsodbe in zapora so mu odrekli tudi nadaljnjo pravico do poslanstva in tako se je zgodilo, da leta 1917. posla-

nec Grafenauer po krivici nemške justice ni smel nazaj v državni zbor.

To je kratka, suhoparna povest truda in dela, bridkosti in težav, trpljenja in žrtev polnega Grafenauerjevega življenja za njegove zvesto ljubljene rojake — koroške Slovence.

Toda poslanec Grafenauer ni bil samo kmet in politik, on je tudi pesnik.

Ko je bil naš France Grafenauer zaprt za visokim obzidjem v temni jetniški celici tam v daljnem Möllersdorfu, ko je bil čisto sam s seboj kot samotarec, tedaj so se skoro izpolnile nad njim preroške besede Goethejeve: »In der Stille bildet sich das Talent«. Grafenauer je v večni spomin na to žalostno dobo v svoji ječi opisal v verzih celo svoje življenje, zlasti pa dobo, ki jo je preživel v raznih zaporih leta 1916. in 1917. (Beljak, Celovec in Möllersdorf.)

Svojo pesniško produkcijo je sam naslovil »Hudi dnevi«. Povest v verzih. Spisal 1916/17 Franc Grafenauer. Naslov je enkrat spremenil in svoje delo krstil tudi takole: »Moj profil.« Povest iz hudih dni. V verzih zložil Franjo Grafenauer 1916/17.

Naj sledi nekaj primerov iz te zanimive »Knjige življenja«, ki obsega nad 550 verzov:

Uvod.

Zakaj da za verze sem vnet,
majal z glavó bo in prašal svet.
Odgovor naj čuje,
ki moje verze utemeljuje.

Štiri so leta minula morenja,
sled njih izbrisal le časa bo tek;
kar so pa meni zadala trpljenja,
verzi naj moji pričajo v vek. —

Jaz sem obrtnik, oratár,
ki blagor naróda mu mar
je bil vsekdar.

Zato me v groze in nasilja letih
zadela sovražnikov je jeza prokletih.

Zato naj pesem moja gre
iz kraja v kraj in naj budi
povsod spomin na hude dni,
ki naj enakih nam nikdar
ne da jih včakati neba vladar.

Ko človek bere Grafenauerjev »Uvodnik«, se nehote spomni ljudskih pesnikov, orgljavcev, ki so zlagali in peli narodne pesmi v 18. in 19. stoletju. Tudi Korošci so že imeli takega »kmetiškega pesnika«, Andreja Schuster-Drabosnjaka iz Drabosinj pri Jezercih nad Vrbo (rojen 1768, umrl po letu 1818.). Ljudski koroški poet je bil tudi tkalec Miha Andreaš iz Roža (1762 do 1821), sodobnik Drabosnjakov. Kakor sta imenovana dva koroška slovenska ljudska poeta zapustila sled v slovenski slovstveni zgodovini, tako bo tudi naš France

Grafenauer po sto letih vreden naslednik svojih dveh ožjih koroških rojakov.

Grafenauer pravi dalje o sebi:

»Kar dal sem na papir,
Podoba moja je in nje okvir.« — — —

Svojo verzificirano povest je razdelil v štiri dele:
I. Nepričakovan obisk. — II. Slovo in prva postaja. —
III. V Celovcu. — IV. V Möllersdorfu.

Iz I. dela:

Objeli solnčni žarki
so v gaju vas in grad
in križem snéga jarki
oznanjali pomlad.

»Oblasti ste naznanjen
kot mož nestrpen, zvit,
nevaren in prekanjen,
dejanski srbovit.

Da tajnosti poznate
sovražnih nam držav;
zovete Srbe brate
in Ruse, kar ni prav.

Da Srbom ste poslali
v podporo kronic več,
iz nas se norčevali,
kar je kazniva reč.« —

Kar oče knjig je hranil,
kar teklo je s peres
in smrtno čas ni ranil,
vse prišlo je v pretres. —

Iz II. dela (Slovó):

V solzah sem se poslavljal
s slovesom brez besed,
le »z Bogom« sem ponavljal —
slovó je bil pogled. —

Le čista vest podala
z menoj se je na pot
in skrbno varovala
me v hudih dneh je zmot. —

III. del (v Celovcu v zaporu):

Pripadal sem družinam,
ki smrt jim zre v obraz;
trinogom — tem zverinam,
kot plen prištet bil jaz. —

In vsaki dan novincev
pod streho nam je dal;
kot da bi iz zločincev
svet samih le obstal. —

Morili so me dnevi,
me trle so noči,
ubogi meni revi
pomoči bilo ni. —

Iz IV. dela (v Möllersdorfu):

Polnoč je klad'vo bilo,
brebrižno, kot vselej;
a v me bridkost je lilo,
bridkost brez konca mej.

Sem spomnil se domačih,
izvil iz prs se vzdih;
po luni in oblakih
poslal sem vzdih do njih. —

Oba sem prosil eno,
popotnika nebá:
Pozdravita mi ženo,
otroka moja dva. —

Oblaki! le hitite
do okna izbice;
v megló se spremenite
krog moje hišice. —

To moja je družina,
ki hudo bol trpi;
pogreša mene, sina,
zdihuje — in molči.

In ko se poslovite,
priplavajte nazaj;
odzdrav mi prinesite,
sèm v daljni, tuji kraj.

Zadosti je udarcev,
moj Bog in moj Gospod,
usliši prošnje starcev,
ohrani njih zarod. —

Marija, Božja mati!
Tolažba v žalosti!
Pod križem vidim stati
jaz Tebe, — mene Ti. —

O groza grozna, kleta,
prenehaj že enkrat!
O, pridi ura sveta,
da ljubi brata brat.

Svet bil je solz dolina —
sedaj je solz morje;
očeta, hčere, sina
in matere gorje.

Kot narod (namreč Slovan) ves zaslepljen,
za slavo tujca vnet;
med sabo tuj, razcepljen,
bi rekel, da — proklet,

se tujcu v last ponuja
kot narod velikan;
mu lastna moč je tuja,
ker sebi je neznan;

vrlin tu ne naštevam,
ki naš jih rod ima;
za nje se ne ogrevam,
dokler jih sam teptá.

Ko znanost bi vršila
v modrosti svoj poklic
in ne le govorila,
bi svet bil rešen vic. —

Človeška je postava
najlepši umotvor,
ji služi vsa narava,
kot služi hiši dvor.

Pogledal sem v naravo
in v sramu sem spoznal
da jezikovno spravo
uči nas še žival.

Kar v eno pleme spada,
enak ima svoj glas;
pogubonosno vlada
zmešnjava le pri nas.

Naloga res velika,
še speča, čaka nas;
brat z bratom išči stika,
da najdeta svoj spas.

Čuj, znanost, znanja dika,
čuj strune moje glas: —
Enakost le jezika
pogube reši nas!

Pravico svet sovraži,
ji kliče v enomer:
Prepričaj me, dokaži,
da res si Božja hčer.

Kdor priden je učenec,
rad mojstra se drži,
mu plete slave venec,
pod ščit njegov beži.

Sin Božje porodnice
resnico je učil,
in svet, napit krivice,
na križ ga je pribil.

Tako se glasijo Grafenauerjevi »Hudi dnevi«
v verzih. Bralci naj sami sodijo o pesniški žili našega
koroškega trpina Grafenauerja. Reči mora vsak ob-

jektiven čitatelj, da so verzi ljudskošolskega učenca z
dvema razredoma nemške šole na Brdu v Zili v starosti
55 let lepi, lepi pa še bolj zato, ker jih je rodilo življenje.

Prva slovenska dramatična igra.

Ob dvestopetdesetletnici spisal V. Steska.

Ljubljanski jezuiti so zapisali 26. januarja 1670 v
svoj dnevnik opazko: »Osmim dijakom smo dovolili,
kakor prejšnja leta, igrati igro »Raj«. Osebe smo prej
prereševali, da bi se ne pripetilo kaj neprimerne-
ga. Dijake smo opomnili, naj se varujejo. Vedli so se dosti
primerno.«¹

Dnevnik torej pripoveduje, da je dobilo osem dija-
kov dovoljenje igrati igro »Raj«. Kje so jo igrali? V
katerem jeziku?

Znano je, da so imeli jezuiti povsod v svojih šolah
tudi gledališče. Jezuitski general P. Klavdij Aquaviva
je v organizacijskem učnem redu za redovne gimnazije
določil: »Tudi igrokazi naj se ne zanemarjajo, saj hira
pesništvo brez gledališča.« Igre so bile, samoobsebi
umevno, poštene, z vzpodbudno vsebino, omejene na
moške vloge in na latinski jezik.

Kakšen namen so pač jezuiti imeli z igrami? Go-
tovo so hoteli vaditi učence v govorništvu, gladiti jim
jezik, navaditi jih olikanega kretanja in zavednega
nastopa.

Odkod so dobivali igre? Dobrih iger tedaj ni bilo
na razpolago. Protestantovske šole so igrale kar cele,
nespremenjene stare latinske igre Plavtove in Terenci-
jeve in se niso ozirale na to, da so nekatere precej
polzke in pohujšljive. S tem so mnogo zagrešili. Jezuiti
so pa imeli pri igrah vzgojen namen. Izbirali so le po-
štene igre s plemenitim namenom. Ker jih ni bilo dosti,

so jih morali sami pisati. Pomislite, da so vodili jezuiti
leta 1759. okoli 800 šol, torej so morali imeti veliko
zalogo, če so hoteli na vsaki šoli na leto le po enkrat
igrati. Igrali so navadno koncem leta, med šolskim
letom pa o raznih slovesnostih, znamenitih obiskih,
domovinskih slavnostih, zlasti pa o pustu.

Pesniki so zajemali snov tem dramam iz zgodovine,
svetne in cerkvene, iz svetega pisma in iz baj-
slovja. Skoro vsaka važnejša oseba iz svetopisemskih
zgodb je postala glavni junak kake drame, n. pr. Izak,
Gedeon, Savel, David, Salomonova sodba, egiptovski
Jožef, Naman, Judita, Daniel itd. Iz zgodovine so ope-
vali macedonskega kralja Aleksandra, Julija Cezarja,
Rudolfa I., Tillyja, Andronika, Marijo Stuart.¹

Tudi v Ljubljani so se jezuiti ponašali z igrokazi.
Vsaj po enkrat na leto so uprizarjali igre, včasih pa
tudi po večkrat. Večinoma so bile igre latinske, včasih
deloma nemške, n. pr. v igri o kmetijskih uporih.

Igra »Raj« pa leta 1670. ni prišla na jezuitski oder,
ampak so jo dijaki uprizorili zunaj kolegija. Motili bi se
pa, ko bi menili, da so dijaki leta 1670. prvič nastopili
s to igro. Ne, marveč so jo igrali že mnogo prej. Dnev-
nik piše 22. januarja 1657:² »Oče rektor je ugodil dija-
kom, ki so prosili, da bi smeli iti na večer, kakor pra-
vijo »s paradižem«. Toda s slabim uspehom.« Tudi leta
1659. so dobili dijaki isto dovoljenje.³ »Vedli so se pri-
merno, vredni tudi poznejšega dovoljenja.« Isto pripo-

¹ *Diarium Praefecturae scholarum in archiducali Col-
legio Societatis Jesu, Labaci inchoatum anno 1651 etc. —
Anno 1670. 26. Jan. — Data est facultas paradysum ex-
hibendi studiosis octo, quod annis quoque antecedentibus
factum: revisae tamen prius personae singulorum, ne quid
indecentis subreperet, de quo cavendo etiam praemoniti,
gesserunt se satis modeste.*

¹ Slovenski učitelj 1902, 148.

² Anno 1657. 22. Jan.: Item concessa est licentia a
Patre Rectore studiosis quibusdam petentibus, ut possint
noctu ire (ut vocant) cum Paradiso. Sed malo successu.

³ Anno 1659. Concessit P. Praefectus circumire studio-
sis cum Paradiso, in quo uti et sequenti anno 1660. valde
bene et modeste sese gesserunt, digni ulteriore gratia.

minja dnevnik tudi za leto 1660.¹ na dan 31. januarja. Te opombe nam dokazujejo, da so dijaki igro »Raj« uprizarjali že leta 1657. Toda, ker igro imenujejo kar podomače »s paradižem iti«, je verjetno, da se je ta rečenica udomačila radi že prejšnje navade. Bržkone so torej to igro igrali že prej, samo da ni zapisano v dnevniku.

V mestu so igro lahko predstavljali v nemškem jeziku. Zunaj mesta, to je zunaj mestnega ozidja, bi bilo to nemogoče, ker bi jih ljudje ne razumeli. Tu so morali igrati slovensko. Tudi o tem nam priča dnevnik, ko piše 6. februarja 1670:² »Nekaterim ubožnejšim dijakom je bilo dovoljeno, da smejo zunaj mesta nekoliko dni igrati »Raj« v domačem jeziku.« Ta opomba nas prepričuje, da so igrali slovenski, in sicer v predmestju ali zunaj mestnega obzidja, kjer niso več stanovali pravi meščani, ampak kmetje, čolnarji, ribiči in drugi, po mnenju tiste dobe manj imenitni ljudje.

Gotovo je torej, da so vsaj že leta 1670. jezuitski dijaki ljubljanski igrali v slovenskem jeziku, verjetno pa je, da so to igro uprizarjali že več let prej.

Kdo je prvotno zložil to igro? Nekaj časa sem mislil, da je ta igra prevod nemške igre, ki jo je 8. oktobra 1550 zložil znani nemški pesnik Hans Sachs (1494—1576), ki je zapustil 34 zvezkov svojih del, med temi 6200 spevov. Med njegovimi pesnitvami je več sto dramatskih iger; samih pustnih iger je 85. V to vrsto iger spada tudi igrokaz: »V raj potujoči dijak« (der ins Paradies fahrende Schüler), ki obsega 320 stihov. V igri nastopajo tri osebe: kmet, kmetica in dijak. Vsebina je ta:³ V samotno vas pride črnošolec in vstopi v kmetsko hišo. Kmeta ni bilo doma, odšel je v gozd. Kmetica vpraša črnošolca: »Odkod ste?« »Ubožen črnošolec sem in prihajam iz Pariza.« Kmetica je razumela »iz paradiža« in zato naglo reče: »Prijatelj, pridite v hišo, da Vas kaj več vprašam.« Reče mu, naj sede in mu dobro postreže. Kmetica izpregovori: »Imela sem prej moža, ki pa je pred tremi leti umrl. Dober in pobožen je bil, zato je gotovo v paradižu. Ker ste bili v paradižu, povejte mi, ali ga niste videli?« — »Seveda sem ga videl,« odgovori črnošolec, ki je takoj spoznal, koliko je ura. »Kako se mu kaj godi?« »Slabo, slabo! Nima denarja, nima obleke. Ko bi dobri prijatelji ne skrbeli zanj, bi moral od lakote umreti.« Žena je bila vsa preplašena in je rekla, da bi rada dala denarja in obleke, ko bi le koga dobila, ki bi mu mogel te stvari izročiti. Črnošolec se je precej izjavil, da pojde kmalu v raj, ker mora tudi še drugim denarja prinesiti. Kmetica se je razveselila in je odhitela v shrambo po potrebne stvari. Ko jih je donesla, je črnošolec hitro odšel. Opoldne pride kmet domov. Žena mu natančno razloži, kaj je doživela. Mož se ujezi in reče: »Lepa ta, kako te je osleparil!« Urno si izbere najhitrejšega konja in se za črnošolcem požene. Črnošolec je že precej daleč stopal pravkar tik močvirja. Ko opazi jezdeca, spozna razmerje, skrije naglo svojo culo za grmovje, si

nekoliko preuredi obleko in prime za lopato, skrito v grmovju, ter se dela kakor bi bil cestar, ki popravlja cesto. Kmet ga vpraša: »Mož, ali niste videli črnošolca?« »Seveda sem ga videl, pravkar je hitel tod čez močvirje v gozd.« Kmet skoči s konja. »Glejte, za njim moram, toda s konjem ne morem skozi močvirje; držite mi malo konja!« Črnošolec zažabi konja za uzdo, mož pa odhiti preko močvirja v gozd. »Le išči ga!« reče črnošolec, skoči na konja in puhne po cesti naprej. Kmet je zastoj iskal črnošolca po gozdu. Ko pride nazaj na cesto, ni bilo ne o konju ne o črnošolcu nikjer sledu. Tedaj se kmetu v možganih zablisne: »To je bil sam črnošolec; sedaj pa imam, kar sem iskal!« Ko pride domov, ga žena vpraša, če je došel črnošolca. »Seveda sem ga; da bi pa hitreje prišel v paradiž, sem mu daroval še konja.«

Tako pripoveduje Hans Sachs. Jasno je, da ta igra ni istovetna s tisto, ki jo omenjata jezuitski vestnik in Valvasor. Za to igro zadostujejo trije igralci, za ono jih je treba osem. Valvasor mimogrede omenja igro »Raj« (das Paradies-Spiel), pri kateri sta imela važno vlogo dva hudobca.

Ko so namreč igrali dijaki nekoč igro »Raj«, je imela smešne posledice. Valvasor¹ piše, da je pred malo leti živel blizu lukovskega gradu v brezoviški župniji kmet, čigar žena je bila pijanka. Navzlic vsemu trudu je ni mogel odvaditi te napake. Ko nekoč v Ljubljani o zimskem času prenoči, vidi igro »Raj«, ki so jo dijaki uprizorili. Dva dijaka sta predstavljala vraga. Po dokončani igri je prenočeval pri mesarju, kamor je prišel tudi dijak, ki je predstavljal hudobca. S tem se domenita, da mu pride na pomoč, kadar ga pokliče in mu za to obljubi precejšnjo napojnino. Kmalu se je ponudila ugodna prilika, da svoj namen doseže. Na praznik odide žena v gostilno. Kmet, prepričan, da je pred polnočjo ne bo domov, se hitro odpravi v Ljubljano, poišče dijaka in mu naroči, naj vzame seboj vragovo krinko in kožuh. Ko prideta na pot, kjer bi se morala žena vrniti iz gostilne, se skrije dijak za grm in se našemi, kmet pa odide v gostilno po ženo. Med potjo ji očita, da mu dela sramoto in da ga spravi še na beraško palico. Nato ji pripoveduje, da se je sešel s črnošolcem, ki mu je povedal korenito sredstvo, da bi ženo poboljšal, in sicer s pomočjo dvanajstih vragov. Žena se nasmehne, češ, da ga je črnošolec dobro potegnil in da bi bilo boljše, ko bi bil rajši sam zapil denar, ki ga je dal dijaku. »Niti ti, niti tvoj črnošolec, in ko bi jih bilo tudi sto, ne bi mogli niti najmanjšega vraga iz pekla priklicati. Pa poskusi in dokaži, da nisi izdal denarja zastoj in in da te ni črnošolec kot bedastega backa osleparil!« Mož odgovori, da bi to pač mogel, da pa je pozabil imena dvanajstih vragov, ker jih še nikdar v življenju ni čul.

Ko prideta do določenega kraja, izpregovori kmet: »Moje premišljevanje ni bilo zastoj. Spomnil sem se imena enega hudobca.« Pri teh besedah začne risati s palico kroge, mrmra skrivnostne besede in naposled zakliče: »Vrag, pridi po mojo pijano babo!« Ko te be-

¹ Anno 1660. 31. Jan. NB. Hoc et priore anno modeste concessum ludum, ut vocant Paradisi, produxerunt studiosi.

² Anno 1670. 6. Febr. Data licentia aliquot pauperibus studiosis exhibendi paradisum idiomate vernaculo extra urbem per dies aliquot.

³ Glej: Dr. Julius Sahr: Hans Sachs und Johann Fischart etc. Sammlung Göschel. Nr. 24; in zbirko: Heinrich Mohr: Der Narrenbaum. Herder, Freiburg. Str. 84—87.

¹ Die Ehre d. Herzogthums Krain, XI, 351. Knjiga je bila dotiskana l. 1689., torej se lahko ujema z letnico 1670. Valvasor piše: »und sahe das Paradies-Spiel der Studenten mit an, bey welchem, nebst andren Vermasquierten, sich zween Studenten mit abscheulichen Larven und Kleydern sehen liessen.«

sede izpregovori, skoči hudobec in pričinja s suknersko ščetjo neusmiljeno drgniti in čohati po kmetičini glavi. Žena je bila vsa opraskana in je vsa preplašena kričala. Mož jo je popihal proti domu, kakor bi se bil hudobca zbal; žena pa je bila vesela, da je mož samo enega hudobca poklical, ker, ko bi jih dvanajst, bi gotovo ne bila ostala živa. Odslej se je temeljito popboljšala, ker se je bala, da bi vdrugo mož ne priklical več teh hudobcev.¹

V »Raju«, ki so ga predstavljali jezuitski dijaki, je torej bila docela druga vsebina. Sklepati smemo, da je v tej igri nastopalo osem igralcev; dva sta predstavljala hudobca.

Kdo je torej igro zložil? Kdo jo je prvotno zložil in v katerem jeziku, še ni dognano. Kdo jo je poslovenil, ne moremo trditi. Mogoče, da je to storil Janez Schoenleben, ki je bil l. 1650/51 šolski ravnatelj ali prefekt na jezuitski gimnaziji v Ljubljani. Igro so igrali, kakor smo omenili, vsaj že l. 1657. in slovenski, če ne prej, vsaj l. 1670. Bolj verjetno pa je, da jo je preložil o. Josip Zelenič (Sellenitsch), ki je deloval v Ljubljani l. 1658. kot pesnik gledaliških iger. L. 1658. 5. avgusta so igrali dijaki njegovo latinsko dramo »Theodosius junior« v

¹ Glej tudi: Jos. Novak, Zgodovina brezoviške župnije. Str. 64—66.

zahvalo kranjskim deželnim stanovom, da so na svoje stroške sezidali jezuitsko gimnazijo.¹

O igri »Raj« vemo torej le malo, vendar nas že ta drobci veseli, ker je najstarejše sporočilo o slovenskih igrah, o slovenski dramatiki pred 250 leti. Poslej zgodovina molči o slovenski Taliji do l. 1789., ko so uprizorili Linhartovo »Županovo Micko«. Da bi se bila proizvajala opera »Belin«, ki ji je besede zložil in priobčil v Pisanicah l. 1780. o. Janez Damascen in uglasbil Jakob Zupan, učitelj in pevovodja v Kamniku,² nimamo dokazov.

Radovedni smo kajpak, kakšna je bila igra »Raj« v formalnem, zlasti jezikovnem oziru. Žal, da tega ne vemo, ker se besedilo ni ohranilo; gotovo je bilo precej okorno, kakor sploh slovenski spisi tiste dobe. Ko bi pa bilo besedilo ostalo do današnjih časov, bi pa pričalo, da je slovenski jezik v teh 250 letih lepo napredoval in z njim sorazmerno tudi slovenska drama in dramatika.³

¹ Blätter aus Krain, VII, 1863, 72.

² Ljudevit Stiasny: Kamnik, str. 161.

³ Glej tudi Mittheilungen des histor. Vereins für Krain, 1858. 9. — Programm und Jahresbericht des k. k. Ober-gymnasiums zu Laibach f. d. Schuljahr 1860. Geschichte des Laibacher Gymnasiums. Von Joh. Nečasek. Str. 10. — Anton Trstenjak, Slovensko gledališče, str. 23.

ZAPISKI

Slovstvo.

Fran Levstik: **Poezije**. Uredil C. Golar. — I. zvezek: str. III.—XVI., 140. — II. zvezek: str. 191. — III. zvezek: str. 192. — V Ljubljani 1920. — Založila Jugoslovanska knjigarna. — Broš. zvezek po K 12.—, vezani po K 24.—.

Fr. Levstika smo poznali do nedavna kot našega najboljšega kritika, jezikoslovca in kot pisatelja »Martina Krpana«. In vendar je začel svoje literarno delovanje s pesništvom. Leta 1854. je izšel droben zvezek njegovih »Pesmi«, ki so postale radi ozkosrčnega razumevanja usodepolne za Levstikovo življenje. Zapustiti je moral semenišče nemškega viteškega reda v Olo-mucu, ker ni mogel pripoznati tega, kar so mu očitali njegovi tožniki, namreč da so njegove pesmi pohujš-ljive. Pesmi se niso smele prodajati in tako je Levstik, ki se je medtem lotil drugega javnega dela in nam ustvaril s Stritarjem kritiko, ostal pozabljen kot pes-nik. Sicer se je še vedno intenzivno pečal s pesništvom, a večina njegovih pesmi je izšla šele po njegovi smrti v prvih dveh zvezkih vzorne Levčeve izdaje njegovih zbranih spisov. Iz te izdaje smo lahko spoznali, da je bil Levstik največji pesnik svoje dobe. Samo žalibog ni bila ta izdaja pristopna širšim krogom in tudi v šolah se ni polagala posebna važnost na pesniško stran Fr. Levstika; šele novejši časi so v tem oziru nekoliko boljši.

Zato je bilo zelo hvalevredno delo, da so se izdale Levstikove poezije, posebno ker je izdaja njegovih zbranih spisov že davno pošla.

»Pričujoča izdaja hoče biti poljudna ljud-ska izdaja, da spoznamo Levstika, našega velikega pesnika, v življenju tako nerazumljivega in preganja-nega,« pravi urednik Golar v prvem zvezku str. XVI. Kaj je mislil Golar pod poljudno ljudsko izdajo? Če je mislil podati samo izbor najboljših in za Levstika najbolj karakterističnih poezij, tedaj bi bil lahko vse to napravil z enim samim zvezkom in marsikdo, ki ni imel pojma o pesniku Levstiku, bi bil že v tem spoznal njegovo veliko pesniško vrednost. V teh treh zvezkih je pa skoro več od polovice Levčeve izdaje ponatis-njenega, a še to brez vsakega kriterija. Pri najboljši volji nisem mogel zaslediti sistema, po katerem se je ravnal urednik pri izdaji. Edino pri prvem zvezku se zdi, da je služila za podlago izdaja iz l. 1854., pri dru-gem in tretjem se vrsté pesmi le slučajno druga za drugo. In vendar daje izborna Levčeva izdaja toliko migljajev za lepo sistematično ureditev! Sicer si pa mislim populariziranega Levstika v približno taki iz-daji, kot je Prijatljeva Stritarjeva antologija. Za tako izdajo pa je treba res finega estetskega okusa, ki loči natanko dobro od slabega, manj dobro od dobrega. Taki izdaji naj stoji eventuelno na čelu kratka literarna raz-prava o Levstikovih poezijah. Golarjev življenjepis v prvem zvezku je dober, a govori premalo o p e s n i k u Levstiku.

Pri prireditvi teksta se je držal Golar v splošnem Levčeve redakcije, le pri onih pesmih, ki so bile tiskane v zbirki l. 1854., je sledil deloma tudi prvotnemu tekstu in je jezik le v toliko izpreminjal, kolikor zahtevajo današnja slovniška pravila, dostikrat pa je obe izdaji kontaminiral, če se mu je zdelo potrebno. N. pr. pri pesmi »Uvod« (I. str. 3) je vzel 1.—3. kitico iz l. 1854., 4. kit. je iz l. 1854., izvzemši zadnji verz, 5. kit. iz Levca itd.; zakaj je izpustil v 9. kitici verz »ozre s prijaznim se nasmehom náme« (Levec) in v 11. kit. »v prikazni rajske se mi duh zamakne«, si ne vem razlagati. V splošnem je ponatis iz Levca dober, edino samovoljno premikanje interpunkcij kvari dostikrat tudi smisel.

Nikakor pa ne morem odpustiti Golarju, da je v Levstikovih zbranih spisih prezrl Levčevo »Izjavo« (V. zv. str. 353), ki pravi, da pesmi »Na Pivki« (Golar, II. str. 53) »niso Levstikove, ampak Vilharjeve in da so zmotno uvrščene med Levstikove pesmi«.

V splošnem ta izdaja Levstikovih poezij ni dobra, a marsikdo, ki se dosihdob ni zanimal za Levstika kot pesnika, bo vendar našel dosti lepega v njih.

R. Mole

Simon Jenko: Pesmi. Uredil dr. Joža Glonar. V Ljubljani 1920. Založila Tiskovna Zadruga. Natisnila Narodna tiskarna.

Dr. Glonar je uredil Jenkove pesmi v splošnem po kronološkem principu, s par izjemami, ki so razvidne na prvi strani kazala, dasi ne popolnoma jasne. Zakaj bi baš pesem »Po slovesu« iz leta 1855. morala otvoriti kólo Jenkovih umetnin, zakaj ne n. pr. »Korak v življenje«, ki je, o čemer nas poučuje kazalo, že iz l. 1853.? So li tu odločali morebiti estetski momenti na škodo v splošno izvedenemu kronološkemu principu? In če bi bili res merodajni estetski momenti, zakaj pa niso bili tudi drugod, kar bi bilo zbirki le v korist? Seve, potem bi bil pa zopet prerušen kronološki princip!

Zdi se mi, da kronološki princip pri takih poljudnih izdajah sploh ni na mestu. Saj občinstva ne zanima toliko vprašanje, k e d a j n e g o k a j n a m j e z a p e l n a š J e n k o . »Obujenke« so umetnina enotna, nedeljiva, isto velja o »Obrazih«. To je bila Jenkova umetniška volja, ki jo je jasno dokumentiral v prvi izdaji svojih pesmi, ki jo je sam uredil. To njegovo voljo je upošteval Funtek v svoji izdaji, ne pa dr. Glonar. Zaradi nesrečnega kronološkega principa je moral dr. Glonar obe umetnini raztrgati, razdrobiti in s tem tudi zatemniti lepo enotno harmonično občutje, ki ga doživimo, če čitamo »Obujenke« oziroma »Obraze« v Jenkovi prvotni, oziroma v Funtkovi izdaji. Zdi se mi, kot bi gledal lep, žalibog, razbit kip! Za kronološko razmotrivanje vendar zadostuje, da se pri vsaki pesmi v k a z a l u nahaja datum, kedaj je pesem nastala, oziroma če to ni ugotovljeno, kedaj je bila prvič priobčena; pesmi same pa naj bodo urejene po estetskih principih. Želimo, da bi gospod doktor te naše želje pri drugi izdaji upošteval.

Ivan Mazovec.

Ivo Trošt: Moja setev. Zbrani mladinski spisi. II. zvezek. V Ljubljani 1920.

V »Društvu za zgradbo Učiteljskega konvikta« je našel nekdanji Dobravec in sedanji urednik »Zvončka« Ivo Trošt založništvo svoji zbirki mladinskih spisov. Troštova mladinska »setev« bi utegnila biti bogata po svoji količini; po svoji vsebini ne zasluži v l. 1920, ve-

liko več, kakor samo bibliografsko zabeležitev. Pripovedno slovstvo naših »šolnikov-pisateljev«, ki sicer pridno narašča in po organizaciji programa uspeva v zbirke, pomeni sploh in nasplošno mnogo plehkosti, plitkosti in papirnosti, ki včasih nima niti mej navzdol v neokusnost in skrajni pisateljski diletantizem. Vkoliko je danes Trošt avtoriteta na polju takega »šolniškega« pripovedništva, ne vem. Slutim, da uživa gotov sloves prav tako kakor Gangl vsled svoje starejše slovstvene popularnosti, ki sega pri Troštu še v dobo pred Ganglom v Dom in Svet prvega desetletja. Vsebinska II. zvezka njegove »setve« nima najvažnejšega: poezije. O umetniški samoraslosti govoriti bi pomenilo naravnost neokusnost. Povestica »Petranova Ljudmila« je vsiljivo vzgojna natrpanost tipičnih romanticitet starejše ljudske in vzgojne povesti. »Božični izlet« (iz Kobarida v Čedad) bo morda, kakor si najbrž pisatelj obeta), mala aktualnost.

D. I. P.

Engelbert Gangl: Dolina solz. Tri enodejank e. Ljubljana 1920.

Da Gangl nima dramatičnega daru, je dokazal že tedaj, ko se je bil pojavil ob Cankarju kot nekak bojevnik za naturalistično dramo. Pozneje je napisal za pokrajinski oder nekako proletarsko trilogijo, ki je morda istovetna z njegovimi tremi enodejankami v »Dolini solz«. Tega ne vem sicer, vidim pa, da je Gangl s to svojo knjigo pokazal ne le da ni dramatičar, temveč tudi da nima ni malo literarnega okusa in da piše s tisto naivno samozadovoljnostjo, s katero so se udeleževali naši starejši rodoljubi, s katero orje Gangl ledino našega mladinskega slovstva in s katero je označil zbirko svojih pesmi: Moje obzorje. Kakor svojčas pri »Sinu« in »Sadu greha« o naturalizmu je Gangl v treh enodejankah nekaj slišal o moderni cikličnosti enodejank in posnel v to obliko tri »proletarske« slike, katere je krstil z banavzično praznim naslovom: Dolina solz. Potem, ko se je razdeklamiral v »Dveh svetovih« v pozi salonskega proletarca in v besednosti plehkega časnikarstva (str. 35), je pokazal v »Dediščini« (67) svojo nespretnost v zgradbi simbolnega filozofizma in hotel podati v »Trpinih« groteskno sliko proletarstva, ki pa baš s svojo kanibalsko »pretresljivostjo« silijo na smeh in kričijo po novem Mencingerju. Da hoče biti Gangl na račun proletarstva v slovstvu aktualen, še ni greh. Greh je, da prav nič ne skuša govoriti iz duše in besede teh ljudi, katerih govorici bi bil mogel prisluhniti vsaj v slovstvu, v proletarski drami Nemcev, Francozov, Rusov. Kdor pa karakterizuje govorca ne zmore, naj ne piše naturalizma. O okusu Ganglovega visokorečja pa so me poučile sledeče cvetke, ki jih bo spreten parodist z veseljem zabeležil za morebitno porabo: po črevih ropoče kakor majhna nevihta (19), da ne splašim tvoje nežne nature, tvojih mehkih čustev (31), lepe so tvoje besede, Janko! Od drugod ne morejo biti nego iz globokega prepričanja (33), Ne dotikaj se Mare, ne dotikaj se je niti z jezikom (124) in Tvoje besede se glase tako, kakor bi hotele zbadati (124).

Dr. I. Pregelj.

Damir Feigel: Bacili in bacilke. Humoreske. Narodna tiskarna v Gorici. Deset humoresk, domislic v okusu in jeziku prve Feiglove zbirke: Pol litra vipavca. Da jih je baš deset in da spopolnijo označbo v

naslovu, je pisatelj povzel še enkrat »bacil zgovornosti« in tako precej srečno obudil občutje lekarniško-zdravniškega ozračja, ki ga dihajo neizvirni dovtipi besed: agentitis, žlahtomanija in elektrocephale. Goriški Murnik ni globok, a je prijeten zabavnik in v tem oziru najboljši sotrudnik nekdanjega »Domačega prijatelja«. Humoreska »Zmota nad zmoto«, ki je v zbirki najboljša, vzbuja občutje, da bi mogel Feigel s treznim in načrtnim negovanjem svojega daru vzrasti še nad temperamentnost nadarjenega feljtonista. Predvsem bi se mogel izpopolniti v obliki, ki je še preveč slovenščina poprečne naobraženosti, narodnostno netipična in ki zlasti premalo karakterizira v govoru in dvogovoru. Besedni dovtip je sploh neznamenit in satirično parodiranje ne presega Murnikovega. Kakor oblika, ni niti motivnost vsebine prvotnoizvirna, dasi priča o močni domišljiji v gotovem, sicer omejenem obzorju. Z obzorjem zna zrasti tudi vrednost Feiglovega slovstva.

Dr. I. P.

Kratka srbska gramatika in čitanka. Sestavil dr. Josip Mencej. V Ljubljani, 1920. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna.

Gospod pisatelj je vkljub prvotnemu odporu upošteval v splošnem moje »pikolovstvo« in zato drugo izdajo njegove gramatike tistim, ki se hočejo hitro v glavnih obrisih seznaniti z ustrojem srbohrvatskega jezika, lahko mirne duše priporočim. Dobro je, da je uvedel v slovnico e-kavsko narečje, ki vedno bolj prodira, tudi slovnične napake iz prve izdaje je gospod pisatelj odstranil, pravopis je izveden dosledno fonetsko in slovnici pridružena čitanka je zanimivo sestavljena in se prijetno bere. Želel bi, da bi gospod pisatelj v tretji izdaji le upošteval moje opombe o ostankih duala in jih nekoliko pregledneje obdelal, lahko magari kar pri števniki. Nadalje je treba pri mehkih soglasnikih (n. pr. str. 18 pri voc. sing.) omeniti tudi »lj« in »nj«; sam »j« ne zadostuje, ker je tako »lj« kakor tudi »nj« enoten glas, kar Srbi v svoji azbuki tudi lepo izražajo z enotnim pismenim znamenjem Љ, oziroma Њ. »Tisuća« se piše z mehkim ć, zato naj se tisk. napaka na 24. strani v prihodnji izdaji izloči. Ker je v knjižici uvedeno e-kavsko narečje, naj bi se v tretji izdaji pri predlogih mesto »osim«, ki je v rabi predvsem v zapadnih krajih, uporabila na prvem mestu oblika »sem« (n. pr. sem toga), ki je med e-kavci skoro izključno v rabi. Na koncu naj še omenim, da je poglavje zaimkov v tej drugi izdaji daleko bolje obdelano nego v prvi. Po vsem tem knjigo še enkrat priporočam.

Ivan Mazovec.

Umetnost.

Kosta Strajnić: **Josip Plečnik.** Sa 82 reprodukcije. Vinjete na koricama i naslovnom listu crtao František Kysela. Klišeje pravili »Unie«, Jan Štenc, Husnik & Häusler. Štampala Pražská Akciová Tiskárna. Zagreb 1920. Izd. Čelap i Popovac.

Lepo izdana knjiga nam prinaša slike del Josipa Plečnika, Slovenca Ljubljančana, umetnika evropskega glasú, o čigar imenovanju za profesorja arhitekture na ljubljansko tehniko smo pred kratkim čitali. Vprašajte sebe in svoje znance, kaj veste o Plečniku,

pa si boste morali bržkone odgovoriti nekoliko osramočeni, da vam je znano k večjemu njegovo ime. Ne čudite se torej, da Strajnić vzklika na koncu svojega uvoda k ti publikaciji:

»Što nam... koristi posedovati genialnoga Meštrovića i velikoga Plečnika, kada nismo u stanju, da shvatimo njihova dela?« O Meštroviću veste pač nekoliko več, videli ste mogoče tudi kako njegovo delo, če ne v originalu, vsaj v reprodukciji, a o Plečniku, Slovencu, umetniku, ki je tu postavljen v isto vrsto z Meštrovičem, ne veste nič. Žalostna nam majka! Pa saj pravi že prastari rek: Nemo propheta in patria!

Svoj tekst je Strajnić razdelil na tri dele. V prvem pod naslovom »o suvremenoj arhitekturi« nam nariše kratek pregled postanka in razvoja moderne arhitekture. Nova stremjenja so se pojavila sredi XIX. stoletja na Angleškem v boju zoper takrat moderni eklekticizem v arhitekturi in postavila zahtevo po času primerni, estetskim in praktičnim potrebam odgovarjajoči zidavi. Preko Belgije je to novo stremjenje prišlo na Nemško, kjer je koncem XIX. in začetkom XX. stoletja porodilo novo arhitekturo, katere zastopnik je bil v Avstriji Otto Wagner s svojo šolo. Vodilna misel nove arhitekture je ustvaritev novih umetniških oblik za nove stavbene materiale (železo, steklo in beton), ter na drugi strani z ozirom na materialno stanje, higieno in estetiko ustvaritev okusnih toda stvarnih, praktičnim potrebam odgovarjajočih prostorov, katerih arhitektura se ozira bolj na prijetno stanovanje kakor na zunanjo okrasitev. Poleg teh reformističnih idej, zadevajočih posamezne stavbe, so obrnili isto pozornost tudi celim skupinam, kakor nam jih predstavlja mesto, katero naj bi bilo urejeno po enotnem široko zasnovanem načrtu po istih načelih estetike, praktičnosti, udobnosti in higiene kakor posamezne stavbe, kajti moderna arhitektura nima skrbeti za telesno udobnost in blagostanje posameznih ljudi (kneza itd. v preteklosti), ampak odgovorno modernemu socialnemu čuvstvanju za blagostanje širokih mas.

Preko Wagnerja pelje pot modernega razvoja k Plečniku, o katerega življenju in delovanju govori Strajnić v II. poglavju.

Rojen je bil l. 1872. v Ljubljani. Gimnazija, kamor so ga poslali študirat, ni odgovarjala njegovim nagnjenjem, zato jo je zapustil in se učil pri očetu doma mizarstva. V 14. letu svoje starosti je prišel na Obrtno šolo v Gradec. Tu se je tudi prvič seznanil z arhitekturo. Iz Gradca je prišel kot arhitekturni risar za načrte za opremo notranjih prostorov na Dunaj. Pri neki priliki je na razstavi v »Künstlerhausu« videl Wagnerjeve načrte za novo berlinsko katedralo, ki so ga tako navdušili, da se je javil v Wagnerjevo arhitekturno šolo. Wagner ga je začel ceniti in mu pogosto prepuščal v izvršitev naročbe, ki jih je sam dobil. Prvič je na ta način javno nastopil kot ureditelj dekoracij jubilejne razstave v dunajski rotundi. Znan pa je postal o priliki razpisa konkurence za Gutenbergov spomenik. Njegov načrt je dobil prvo ceno, čeprav ga niso izvršili. Ko je dovršil arhitekturno šolo, je odšel na študijsko potovanje v Italijo in na Francosko, odkoder se je vrnil nazaj na Dunaj in še eno leto deloval v Wagnerjevi delavnici; nato pa je začel samostojno.

Karakteristično zanj je, da je skupno z nekim znanim arhitektom prevzel notranjo uredbo nekega velikega hotela v Varšavi, a takoj prekinil delo, ko je videl, da njegov tovariš stavi cene, ki bi pomenile očitno izžemanje naročitelja. To je storil kljub temu, da na Dunaju ni živel v sijajnih razmerah, ampak služil komaj toliko, da je mogel izhajati. Zanj je namreč arhitektura notranja potreba in obenem dejanje temelječe na etičnih načelih, kakor vsako drugo. Ves čas, kar je bil na Dunaju, je postavil samo eno najemno hišo, vse drugo so bila dela, ki niso imela nobene zveze z modernimi kapitalističnimi podjetji. Proti nemoralni nameri podjetnikov-posameznikov, bogatiti se na račun revnih najemnikov, je Plečnik postavil arhitekturi etični cilj: pomagati vsakemu človeku do tega, da zdravo in udobno stanuje. Iz tega je razumljivo, zakaj je posebno rad prevzemal dela za rodbinske hiše in vile, ki so jih stavili v dunajski okolici. Posebno ljubezen je kazal za estetsko udobno ureditev stanovanjskih in drugih notranjih prostorov.

Največje Plečnikovo delo na Dunaju je Zacherlova hiša v I. okraju. Tovarnar Zacherl je dal Plečniku na razpolago za izvedbo njegovega načrta popolno svobodo brez ozira na materialne stroške. Le na ta način se je mogla Plečnikova umetniška osebnost popolnoma razviti, le na ta način je bilo mogoče, da je nastalo res veliko delo ne samo praktično, ampak tudi estetski vseskozi pretehtano.

Po Zacherlovi hiši pa se je Plečnik bavil pretežno z religiozno umetnostjo, delal je načrte za cerkve, kapele, oltarje, nagrobne spomenike, znamenja itd. Njegova umetniška fantazija je veliko pesnila v ti smeri samo, da zadosti notranji potrebi po izražanju tega, kar je zanimalo v umetniškem oziru njegovo dušo, in tako je nastala cela vrsta načrtov, ki pogosto sploh niso bili namenjeni za javnost, ali pa se vsaj po večini slučajev niso uresničili. Cerkevna umetnost mu je namreč samo sredstvo, da tem potom izrazi svoja verska čuvstva! In le na ti podlagi si moremo misliti pravega verskega umetnika, le na ti podlagi, se nam zdi, da so mogli ustvarjati svoja velika dela anonimni umetniki vernege srednjega veka. — Plečnik je izvršil samo eno večje cerkveno arhitekturno delo: cerkev sv. Duha na Schmeltzu na Dunaju, kjer je spojil sakralno arhitekturo s posvetno (cerkev, župnišče in najemno hišo) v harmonično celoto.

Leta 1911. je bil nato pozvan za profesorja na umetniško-obrtno šolo v Pragi, kjer je ostal do svojega poziva in imenovanja na ljubljansko tehniko. Od tega časa se je posvetil popolnoma svojemu pedagoškemu poklicu in žel tudi najlepše uspehe. Leta 1913. ga je profesorski kolegij dunajske akademije trikrat enoglasno izbral za naslednika Ottona Wagnerja, vendar šovinistični nemški politični krogi niso hoteli dopustiti imenovanja Slovenca na tako važno mesto, zato ga ministrstvo ni potrdilo.

Kako vzvišeno pojmuje Plečnik svoj poklic kot umetnik, nam dokazujejo najlepše njegove lastne besede, ki jih citiram po Strajniću str. 18 in str. 19. Tako je n. pr. pisal o priliki izdanja del svojih učencev v nekem češkem časopisu:

»Ko objavljam dela svojih dijakov, bi želel, da bi bilo s tem čim bolj pomagano tem mladim ljudem. Jaz

sam pri tem res nimam nobenega deleža, za mlade ljudi pa je tak nastop koristna spodbuda. Kdo vodi dijake — jaz ali kdo drugi — je postranska reč; učiteljevo delo je samo eno: vzpodbuditi dijake, da iščejo in da ono, kar najdejo, z optimizmom obdelujejo, tako da pridobe zaupanje vase. Vse drugo je odveč; življenje tlači vsakega z železno pestjo, zbada ga s trnjem in — kakor pač odloči Previdnost, je srečen vsak na svoj način. Zato pojmem sam svoje mesto popolnoma navno brez kakšnihkoli maksim, in bom ostal to, dokler bo Bog hotel. Drug učitelj bi delal zopet drugače. Nietzsche pravi, poedinec nadkriljuje vedno v čem poedinca; naš pregovor pa: »vsi ljudje vse znajo«, pa tudi: »vsak ima svojo pravico«; končno torej: vanitas vanitatum, teh par kvadratnih metrov ne more nihče prekračiti, in tako gremo k počitku brez ponosa in vstajamo skromni.«

V razgovoru s Strajničem pa se je enkrat izjavil:

»Poudariti Vam hočem, prijatelj, da se moje arhitekturno delo ne razlikuje prav nič od posla vsakega poštenega delavca, pa naj se on imenuje mizar ali čevljar. Kakor oni, hočem tudi jaz v prvem redu, da koristim človeku. Ko sem izdeloval načrte za hiše, ki so jih navadno naročali bogataši, sem stremel vedno za tem, da bo moja arhitektura služila udobnosti stanovanja ne samo bogataševe družine, ampak tudi njegovega poslednjega služabnika. Moja vest mi nikoli ne dopušča, da bi pozabil trpljenje in težave prezrtih in ponižanih. Zato sem pri svojih načrtih za hiše posvečal isto pažnjo jedilnicam, salonom, muzikalnim dvoranam kakor kuhinjam, služabniškim sobam in pastirskim ložam. Ker sem občutil iskreno ljubezen napram bližnjemu, sem vedno stremel za tem, da se čim bolj približam visokemu cilju: postati človek v najbolj popolnem smislu te besede.«

Mislim, da ga te njegove lastne izjave označujejo bolje kot vse drugo.

3. poglavje ima naslov »Za jugoslovensku umetničku kulturo«. Tu govori Strajnić o žalostnem stanju jugoslovanske umetniške kulture, posebno kolikor se zrcali v stavbarstvu. Omenja bogato tradicijo jugosl. arhitekture, ki ima svoje spomenike v cerkveni arhitekturi Stare Srbije in Macedonije ter Istre in Dalmacije. In kljub temu, da imata dve jugoslovanski prestolici, Zagreb in Ljubljana, nemajhno arhitekturno tradicijo od konca srednjega veka sem, ki je sicer nastala pod vplivom tujih kultur — nemške in italijanske, moderna arhitektura teh mest ne vzdrži evropske kritike. Naj navedem prevod onega mesta, kjer govori o Ljubljani (str. 19 in 20): »Po zaslugi italijanskih priseljencev se je v XVII. stol. v Ljubljani toliko razširila italijanska kultura, da je skoro vsa inteligenca govorila italijanski. Takrat je bilo slovensko kulturno življenje pod neposrednim vplivom Italije. Slovenska inteligenca je obiskovala italijanske šole in italijanski mojstri so prihajali v Ljubljano, da postavijo harmonične cerkve in slikovite palače. Cerkevno arhitekturo je podpiralo visoko svečeništvo, svétno pa bogato plemstvo. Izmed takratnih ljubljanskih cerkva je treba najprvo omeniti stolnico in frančiškansko cerkev, ki sta zidani v oblikah rimskega baroka, nato uršulinsko cerkev s fasado zelo originalnih proporcij, cerkev svetega Jakoba v slogu jezuitskega baroka in cerkev nemškega viteškega reda v oblikah benečanskega ba-

roka, nazadnje impozantno stavbo semenišča, katerega arhitektura ima nekaj antične veličine. Medtem ko imajo ljubljanske cerkve reprezentativne fasade, se ljubljanske palače nazunaj ne razlikujejo mnogo od navadnih hiš. Zato pa kaže njihova notranjost redko bogastvo arhitekturnih oblik, ki se izraža posebno v duhovito komponiranih stopniščih. Iz znatnega števila privatnih palač je treba omeniti lepoto palač grofa Auersperga, baronov Lazzarini in Zoisa, pl. Ahačiča in Gerlizija. Zanimivo je, da je bil večji del ljubljanskih palač v novejši dobi izpremenjen v navadne najemne hiše. Zato je njihova arhitektura pretrpela znatne izpremembe. Ko se je pa l. 1895. pojavil v Ljubljani silen potres, so mnoge palače toliko trpele, da bi bilo mogoče njihovo arhitekturo rešiti samo s temeljito restavracijo. Toda, žalibog, takih restavracij po večini niso izvedli. Mirne duše so prepuščali brezvestnim špekulantom, da poškodovane hiše enostavno poderejo in na njihovem mestu sezidajo moderne spake. K sreči se je malo bolje godilo poškodovanim cerkvam. Precej po potresu so se cerkveni faktorji obrnili na tuje arhitekta, da izvedejo restavracije. Samo škoda, da so bili ti tujci bolj diletanti kakor umetniki. Z namenom, da napravijo poškodovane cerkve čim lepše, so pogosto komponirali nove šablonske fasade, ki so brez vsake zveze z arhitekturo notranjščine. Na ta način so bile uničene mnoge baročne cerkve, ki so dajale arhitekturi v Ljubljani poseben značaj.

»Kakor na arhitekturo stare Ljubljane, so imeli tujci tudi vpliv na arhitekturo nove Ljubljane. Medtem ko so baročne cerkve in palače stavili največ italijanski mojstri, so nove reprezentativne stavbe in najemne hiše stavili navadno dunajski in graški birokratski inženirji. Ti tujci so stavili skoro vse velike državne stavbe: sodnije, šole, gimnazije in bolnice. Treba je poudariti, da njihove umetnosti ni favorizirala samo deželna vlada, ampak tudi mestna uprava. Poleg vpliva teh tujcev, katerih dela kažejo v najboljšem slučaju suhi akademizem, se opaža v moderni Ljubljani največ usodepolni vpliv domačih podjetnikov, ki so stavili neokusne hiše s fasadami, ki estetski žalijo. Karakteristično je, da ima sodobna ljubljanska arhitektura le malo število stavb, ki so na evropski višini. To so predvsem stavbe slovenskega arhitekta Maksa Fabianija, med katerimi zavzema vidno mesto tiskarna Kleinmayr in Bamberg; potem dve veliki stavbi sarajevskega arhitekta Vancaša: knezoškofijska gimnazija in veliki hotel Union; nazadnje slovensko gledališče, delo praškega profesorja Vladimirja Hraskega, izvedeno v renesansističnem slogu, in hotel v parku Tivoli, ki ga je zamislil slovenski arhitekt Ciril Koch v gorenjskem narodnem slogu.«

Navedli smo dobesedno izvajanja Strajničeva o arhitekturi Ljubljane, ker so v splošnem popolnoma pravilna in ker bi želeli, da se njihovih resnic zavé čim večji krogi naše javnosti, da v bodočnosti popravi to, kar je polpreteklost zamudila ali pokvarila.

Navajamo še končna izvajanja Strajničeva v ti knjigi (str. 22), ki so bridko resnična: »Treba je že enkrat prenehati z zastarelim naivnim mišljenjem, da so jugoslovanski umetniki odvečen luksuz, ki ga je v najboljšem slučaju mogoče porabiti za propagando in reprezentacijo v inozemstvu. Treba je uvideti, da so umetniki najvišji izraz in cvet narodne kulture, in

da vrednost posameznega naroda zavisi od njihovega delovanja v narodni sredini. To se pravi: ni dosti samo, da imamo velike umetnike, ampak treba je umeti okoristiti se z njihovim delovanjem. Kaj nam na primer koristi, če imamo genialnega Meštrovića in velikega Plečnika, če pa nismo v stanu razumevati njihova dela? Ali potrebujete še večjih dokazov za našo umetniško nekulturo kakor je dejstvo, da do danes nismo čutili potrebe dvigniti v naši sredi vsaj leseno barako za največja Meštrovićeva dela, s katerimi nas je tako zelo zadolžil pred kulturnim zapadom; — ali kakor dejstvo, da bo v kratkem praznoval svojo petdesetletnico največji jugoslovanski arhitekt, ki mu dosedaj nismo dali prilike, da postavi med nami vsaj najpreprostejši kokošnjak.«

Nas Slovence mora res sram biti, da smo se dosedaj tako malo brigali za Plečnika in da ga z malimi izjemami sploh nismo poznali; sedaj ko ga bomo imeli stalno v svoji sredi, se mogoče vendar najde prilika in razumevanja dovolj, da pride prerok do besede tudi v lastni domovini. Ali mislite, da je zanj uteha, če mora molčati o svojem duševnem bogastvu ravno med svojimi ljudmi? Nemci in Čehi so zdavnaj pisali o njem v svojih publikacijah, zato moramo biti tem bolj hvaležni Jugoslovanu Strajniću, da nam je naslikal njegov umetniški portret in zbral njegova dela v sliki ter nam jih predložil za sedanjí čas in dosedanje jugoslovanske književne razmere v izredno okusni in razkošni publikaciji.

Še par besed k slikam,

Razvrščene so po teh-le skupinah: Arhitektura. — Interieur. — Umetnost vrta. — Religiozni radovi. Vsako sliko pojasnjuje primerna opazka o zgodovini, mestu in značaju dotičnega predmeta. Že iz tega pregleda je razvidno, kako mnogovrstno je Plečnikovo delo. Plečnik je arhitekt, in našim vseznalcem se bo zdelo bržkone malo čudno, če ne naravnost abnormarno, da se arhitekt, čigar naloga je staviti lepe visoke stavbe in sploh uganjati samo visoko, plemenito umetnost, peča s takimi stvarmi kot ureditev sobne oprave, ureditev vrtov, zamišljanje kapelic ali celo znamenj ob potih ter — *horribile dictu!* — kokošnjakov. Tem povem, da je moderni arhitekt kot Plečnik pač vse v svoji stroki, aranžer v velikem in malem, ki ne stavi samo sten in ne določa samo medsebojnih razmerij stavbnih mas, ampak značaj in sorazmerje sploh vsega, kar je v posredni ali neposredni zvezi z arhitekturo kot okras, kot oprava in oprema notranjih prostorov ter aranžma okolice, h kateremu spada vrt, trg, ulica, skupina hiš v njihovem razmerju do pokrajinske lege in prilagoditev njenemu značaju. Tako so pojmovali svojo nalogo vsi veliki arhitekti vseh dob, sevé se je posplošitev in poglobitev te naloge in njene razumevanja razvijala vzporedno z obćim razvojem splošne kulture človeštva. Iz tega je tudi razumljivo, da Plečnik v gori navedenih besedah poudarja, da je delavec, ki se ne razlikuje prav nič od vsakega drugega delavca tudi najnižje in najmanj umetniške vrste. Kadar bo naša javnost prav razumela to stališče umetnika-arhitekta, takrat bomo tudi lahko upali, da se ga ne bo več bala in ogibala, ker če tako dela, dokazuje samo, da se ga boji, boji se ga pa, ker ga ne razume in se boji blamaže tam, kjer bi si evropski

kulturni svet štel v čast, da razpolaga s tako silno potenco kot je arhitekt Plečnik.

Od posameznih slik Plečnikovih del opozarjam na slike Zacherlove hiše na Dunaju, največjega njegovega dela. Pogrešamo samo posebno tu tudi načrta, ki bi nam povedal marsikaj, kar bi nas zanimalo. — Opozarjam dalje na načrte za restavracijo romarske cerkve na Trsatu. Karakteristično za Plečnika je, da je izdelal te načrte brez naročila, iz čistega notranjega nagiba, ker ga je zanimal problem kot tak brez ozira na to, ali mu bo to prineslo kako materialno korist ali ne. Ti načrti so tako zanimivi in za umetniško kulturo naših dežel tako važni, da bi želel po možnosti izpregovoriti enkrat posebej in obširneje o teh in drugih podobnih Plečnikovih načrtih. Poudarjam tu samo najvažnejše: kako je Plečnik ustvaril brez uvedbe novih arhitektonskih elementov iz razmeroma precej ponižne arhitekture monumentalno in slikovito učinkujočo arhitektonsko skupino, pri čemer ni podiral starega, kot se večinoma dogaja, ampak samo genialno domislil naprej arhitektonsko misel, kot so jo dajale krajevne in stavbne razmere danega predmeta.

Velezanimiv je tudi načrt za farno cerkev v bližini Dunaja (sl. 15 in 16), kjer je za sicer prav neprikladen in neroden stavbni prostor originalno in genialno rešil nalogo postaviti cerkev, ki bi v najvišji meri odgovarjala vsem praktičnim potrebam.

Načrti za cerkev sv. Duha na Dunaju nam kažejo, kako neumoren je Plečnik v iskanju vedno novih možnosti rešitve, odgovarjajoče najbolj danemu materialnemu položaju, ter kako zna zamisliti umetniško učinkujoče oblike v novem materialu železobetona.

Mnogo zanimivega o njem in njegovem delu nam povedo tudi vse druge slike.

Želim samo, da bi ta prva obširna monografična publikacija o enem naših umetnikov ne našla samo veliko čitateljev, ampak tudi kupcev, da dokažemo založništvu, da se Plečnikova domovina zanima za njegovo delo in ga želi bližje spoznati posebno sedaj, ko ga ima v svoji sredi.

Frst.

Glasba.

Kogojev koncert dne 6. novembra 1920 v »Unionu«.

Leta 1916. mi je urednik »Doma in sveta« dr. Izidor Cankar predložil tri Kogojeve skladbe. Prevrnil sem ovojni list, oko je obstalo na prvih taktih »Istrskega motiva«, uho si je poizkušalo za očesom ustvariti točen glasbeni odmev; odložil sem in dejal: »Človek, ki je to napisal, mora biti glasbenik.« Ko so skladbe na instrumentu dobile točnejši izraz, je bila sodba le še trdnejša.

Pa je navzlic temu koncert učinkoval skoro kot razodetje. Zakaj tolike globokosti, tolike srčne toplote, kot so jo pokazale ta večer, morda nihče ni mislil, da vsebujejo Kogojeve skladbe. Neglede na to, da je moral skladatelj proti prvotni nameri sam igrati na klavir in spremljati petje, in je tako navzlic vsem velikim oviram, ki so se mu stavile na pot, koncert omogočil. Pa dasi ni pianist po poklicu, nas je marsikatero mesto tudi v

¹ Objavil ga je »D. i. sv.« l. 1917. v slavnostni, načelnostni številki. Tiskarna tedaj, žal, ni imela dovolj znakov za arpegge, tako da tisk ni povsem točen.

klavirskih skladbah ogrelo. Prav prisrčno in ljubko je donel *Andantino cantabile*, celo *Skica*, ki se nam je zdelo, da je bila najmanj pianistovski igrana, nam je vzbudila vtis, da je glasbena misel le nakazana, skoro bi dejal, nalahno pred nas vržena, nato zopet na debelo zajeta. Sploh teži Kogoj v prvi vrsti za čim globljim izrazom notranjega občutja. Kako to doseže, z gosto nasičenimi disonancami ali izrazitimi ritmi; z nekaj nizkimi basovskimi postopi, ki jih na izbran način pripravi, ali da nagrmadi polnih, silnih akordov; s sočnimi, v globoki barvenosti se prelivajočimi, božajočimi harmonijami ali z dvema, tremi toni, ki v trpkem, naravnost skelečem odporu drug ob drugega udarjajo: po tem ne vprašuje, za to nima nobenih določenih likov, ampak trenutek živega čuvstva da umetninam obliko, ki najbolj odgovarja notranjemu doživetju. — Kako je to notranje doživetje, kakó na zunaj učinkuje, se z besedo seveda ne da točno izraziti. Kar se pove, je le vse alegorija, vse povedano v prilikah, prispodobah, ki so vzete iz drugih vrst čutnega zaznavanja; to prilikovano govorjenje nam hoče samo to reči, da podoben občut, kakor ga dela kak predmet oziroma dogodek na vid, okus, vonj, čut, vzbuja tudi glasba. Zato vsaka sodba o glasbi, ki se javlja z besedo, zadeva resnico le izdaleka, le posredno, zastrto kot v uganki. Vendar pa je sodba z besedo tudi koristna. Če govorim n. pr. pri Kogoju o globokih barvah, o sočnih, božajočih harmonijah, o skelečih disonancah, sam glasbo bolj »doutmem«, to se pravi: s pomočjo prispodob svojega duha usposobim, da globlje čuti s skladateljem, hkrati pa tudi bravcu utiram pot do lažjega »umevanja«, t. j. spoznavanja lepote, v kolikor se javlja v glasbenih proizvodih. Seveda mi pa najbolj zgovorna beseda ne zadostuje; to, kaj naj v glasbi čutim, mi pove le glasba, beseda me more pač vsaj nekoliko ubrati, dušo postaviti v nekak dej, jo nekako uglasiti, da začne ob poslušanju glasbeni čut v meni glasbene vtise tako váse sprejemati, kakršni so v resnici, in se v njem vzbudi točen, jasen odmev. Če glasbeni občut ne sprejme vtisov tako, kot so, če se v njem ne vzbudi točen odmev tega, kar je sprejel, mi glasba ne ugaja in najmilejša in tudi najpravičnejša sodba, ki jo morem izreči, je: te glasbe ne razumem.

Za Kogojevo glasbo je treba dušo pripraviti prvič s tem, da se človek otrese misli na obliko, v kakršni smo bili vajeni slišati glasbo, zlasti pesem. Njegovi melodiki, če jo pogledamo samo na sebi, bi bil sicer nekoliko že Lajovic z drugimi utrl pot, da nam ne bi bila tako povsem nova, toda spremljanje in sploh vse občutje je pa v naši glasbi tako novo, da je morda le najbolje, če gre človek poslušat samo z naravnim čutom za glasbo, ali da svojega glasbenega znanja ne prinese s seboj, da bi ga imel za Prokrustovo posteljo, ki bi Kogoja hotel vanjo stlačiti, zakaj gotovo bo prevelik in treba ga bo obsekati. Zato smo doživeli, da so ljudje brez strokovne glasbene izobrazbe našli marsikako lepoto v skladbah, dočim so jih zopet priznani glasbeniki malodane v celoti zavračali. Zdi se mi, kakor da se v žlici ponavlja to, kar se je v kotlu godilo z Wagnerjem.

To odklanjevalno stališče podpirajo različni razlogi. — Nič posebno novega da to ni, da ruski boljše-viški skladatelji še vse hujše reči ustvarjajo. — Toda res je to, da doslej nihče izmed slovenskih skladateljev

svetovni glasbi ni odkazoval novih potov; zadovoljni smo bili in ponosni, če smo mogli n. pr. o Lajovcu misliti, da bi njegova dela mogla v svetovni glasbi častno obstati. In še danes menimo, da je dovolj, če glasbenik tisto občutje, ki danes napolnjuje svetovno umetniško ozračje, pri nas in po naše tako doživlja in podaja, da pomeni njegov samolastni način ustvarjanja doma čvrst korak naprej, v svetu pa nov brst, svoje vrste list, poseben dehteč cvet, ki si po svoje posebne vrste vonjivosti in gorki, ljubki pestrosti in hkrati svoji notranji sili in moči more priboriti prostor med Debussyji, Schönbergi, Strauši, Schreckerji...

Ne imenujem Schönberga in Schreckerja v tej zvezi, kot sta se ta dva mojstra zadnje čase imenovala, kakor da stoji Kogoj pod njiju vplivom; samo to hočem reči, da istočasno vsak po svoje poizkuša »iz dna« zajeti to, kar more najgloblje v glasbi podati. Če bi bilo namreč njim, ki tako radodarno sklepajo zveze med skladatelji, treba odgovoriti na vprašanje, v čem je ta Kogojeva odvisnost od omenjenih mojstrov, kaj je bistveno, bi jim bilo težko svoje trditve dejanski dokazati.¹ To tem bolj, ker so skladbe, ki so doslej tiskane in menda tudi te, ki so se proizvajale, nastale, še preden je Kogoj videl Dunaj in poznal Schönberga in Schreckerja.

Še tretji razlog za omalovaževanje so navajali glasbeni krogi: Kogoj komponira najprej klavir, spremljanje, nato še le priredi pevski glas. — Resnično ne vem, kako ustvarja, menim pa, da se rojeva vse hkrati. Pa denimo, da gre res tako, kot pravi ta ugovor, kaj za to? Saj ne gre za to, kako je delal, ampak kaj je naredil; da je svoje čuvstvo dobro izrazil, nam zadostuje.

Res je pa, da so doslej izvečine tako skladali, da je bil prej dan napev kot spremljanje, ker so skladatelji s poslušavci vred čutili glasbo v prvi vrsti melodično, kot pevci; starejši skladatelji so zamišljali skladbo v vodoravni črti (melodično) kot slikarji sliko najprej v risbi, v drugi vrsti še le barveno. Danes skladatelj hkrati z melodično risbo ustvari barveno občutje: z napevom vred spremljanje, mogoče bi bilo pa celo, da prej zamisli tudi barveno občutje, kakor slikar takoj izpočetka zasnuje umetnino v barvah brez predhodne risbe. Tako je risba, ki nastaja hkrati z barvenim zametkom, podrejena celoti, in dasi ni prva, je vendar s celoto, ki si je ni moč odmisлити, tem izrazi-tejša, ker jo celota osvetljuje, ožarja, greje, nosi...

In novejša melodična črta, ki je podrejena celotnemu občutju in ž njim hkrati rojena, zato tudi ni slabotnejša, ampak globlja, ker je nje izraz silnejši, podprt z vsem, kar glasba premore.

Mogoče je torej, da bi skladatelj najprej ugotovil splošno občutje, ki vse vsebuje, in tako v povojih nudi napev, in še le potem iskal točnega izraza besedi, ki

¹ Tako me je zelo mikalo, da bi po proizvajanju »Staro-slovenske maše« pri šenklaškem koncertu prašal kritika, ki sta govorila o odvisnosti instrumentacije od dunajske šole, naj mi na podlagi instrumentalne partiture, ki jima stoji na volji, povesta, kje in v čem je ta odvisnost, ki se je še do danes nisem zavedel. Če je samo tisti zadnji udarec — recimo pika v orkestru (ne samo v pavkah), ki se ob nekaterih sklepih nahaja, kar je kot značilno svojstvo eden presoje-vavcev omenil, potem si to piko parkrat odmislim in s to brezpomembno pritiko vse izgine...

naj v njej še posebej odseva glasbena zamisel. To si predstavljam tako, kot današnji arhitekt pogosto najprej zariše skupni, celotni vtis, ki naj ga predmet tvori. Ko je celotni občut podan, še le išče izraza oblikam, ki določajo posamezne člene.

Sploh se vsakomur, kdor vokalno sklada, ne-štetokrat pripeti, da zlasti pri kontrapunktičnem delu najprej napravi glasbo kot tako, nato pa še le nanese besedilo. Samo glavna glasbena misel je čisto določno spojena z besedilom; vse kontrapunktično delo mora pač biti tako zamišljeno, da se more beseda ž njim zvezati oziroma pódenj postaviti, toda ko se kontra-punkt ustvarja, na določeno besedo nihče ne misli.¹

In če gledamo novejšo opero: kdo bi si upal trditi, da na nešteto mestih ni bila prej ustvarjena glasba sploh in potem še le primerjeno besedilo?

In še en ugovor: reklama! Te bi mu pač ne smel nihče zameriti, dokler je ne zamerimo »Glas-beni matici«, »Ljubljani«, »Ljubljanskemu zvonu« itd., ki svoje prireditve vsaj toliko glasno oznanjajo, kot se je oznanjala pričujoča prireditve. In imenovana društva so znana, priznana, njih koncerti občinstvu priljubljeni, nastopajo z notranjo in zunanjo opremo, ki po svoji veličini in pestrosti sama vzbuja zajemanje, Kogoj je pa velikemu delu Ljubljane jako neprijetno znan kot neizprosni, brezobziren kritik, kot skladatelj pa — kakor se je sam izrazil — s »pohojeno pesmijo«. Čemu v dobrohotnosti šteti enemu v zlo, kar se drugemu v dobro?

Tako naj bo zapisano o tem koncertu marsikaj, kar je le zunanji okvir, ki je pa vendar le značilen za raz-mere, v katerih se porajajo nove kulturne sile. Da je njih kar moči otežkočeni nastop razburkal duhove, je čisto razumljivo; saj jih je še vsakdo, kdor je začel računati z novimi vrednotami; in teh je pri Kogoju že toliko, da jih mora vsakdo opaziti. Kdor jih sprejema brez predsodkov, ga v dno srca ogrejejo, kdor gre nadnje z običajnim merilom, ga vznemirijo, ker njih merilo skladb ne obseže.

Koncema ne smemo pozabiti gđc. Z i k o v e, ki je s svojim poglobljenim doumevanjem dala pesmim čutnega izraza, da smo bili presenečeni. Njen mirni nastop, preprosta, nevsiljiva kantilena, ki pa je me-stoma zrastle do neverjetne sile (Sprehod v zimi), pa zopet s skladateljem dihala nežni mir, vdanost do samo-pozabe (konec Sprehoda), nam vzbuja iskreno sočutje s siroto ob misli na »jastreba, ki je drobno ptičko vjel«, to so bile nepopisno lepe stvari. Prav tako si je težko misliti bolj resnobno otožnost, kot nas je z njo na-vdala v »Istrskem motivu«, ali v svoje vrste evangeliju bolestne odpovedi, ki jo oznanja zlasti konec pesmi »Stopil sem na tihe njive«. In valovi žalosti so se raz-livali na široko in zalivali srce, ki je zadevalo s ske-lečo rano ob ostro čer, štrlečo iz žalne poplave v Murna-Aleksandrova »Otožnosti«. Naj se v pesmi omenjajo rožice sred polja, v glasbi je ni bilo, samo neprestano se ponavljajoča bolečina. Zato gre Zikovi prav posebna zasluga za nenavadno silen vtis, ki ga je koncert na poslušavce napravil. Dr. Fr. Kimovec.

¹ Sicer pa umetniki s svetovnim glasom, kolikor mo-rem vedeti, včasih tudi tako ustvarjajo, vsaj Schrecker je nam, svojim učencem, pri kompoziciji ob neki priliki dejal, da se dá taka stvar izvrstno napraviti.

Razno.

Rafael — pesnik. Starim biografom ni bilo znano, da se je Rafael Santi poizkušal tudi v — pesništvu. Šele leta 1804. je izdal Fernow v Wielandovem »Mercuriju« tri sonete, ki so jih našli na skicah za razne figure, ki so služile Rafaelu pri slikanju »Teologije« v vatikanskih dvorinah. V teh sonetih ni one lirčne mistike, ki ga je navduševala pri ustvarjanju freske, pač pa ljubezenska strast, ki je našla izraza v silno slabih verzih brez poetičnega navdihnjenja. Kako se tudi tu Rafael bistveno razlikuje od Michelangela, ki nam je zapustil tako močne, globoko občutene sonete! Za dokaz naj navedem prvi sonet:

Un pensier dolce è rimembrare e godo
Di quello asalto, ma più grave el danno
Del partir, ch' io restai come quei c' anno
In mar perso la stella, s' el ver odo.

O lingua di parlar disciogli el nodo
A dir di questo inusitato inganno,
Ch' amor mi fece per mio grave affanno;
Ma lui più ne ringratio, e lei ne lodo.

L' ora sesta era, che l' ocase un sole
Aveva fatto, e l' altro surse in locho
Atto più da far fatti che parole.

Ma io restai pur vinto al mio gran focho
Che mi tormenta; che dove l' uom sole
Desirar di parlar, più riman fiocho.

Tudi v ostalih dveh sonetih je ostal Rafael »fiocho«, puhel in prazen.

Alrè.

Rafael na odru. Cesare Levi je v florentinskem literarnem tedniku »Il Marzocco«, XXV, št. 14, napisal

zanimiv članek »La fortuna di Raffaello nel teatro«, kjer pravi, kako je predvsem Rafaelovo ljubezensko razmerje do »lepe Fornarine«, njegov vrtočlavi uspeh in kraljevske časti, s katerimi so ga dvigali sodobni mogotci Evrope, njegov prepir z Michelangelom in intrige na dvoru Leva X. in Julija II. — kako je vse to nudilo raznim dramatikom in skladateljem vabljivo, romantično snov za dramatične in operne poizkuse, ki jih je skoroda na tucate in so skoro vsi ponesrečeni. Prvi tak poizkus nam je podal G. Ch. Braun z dramo v 5 dejanjih »Rafael Sanzio von Urbino«, Mainz 1819. Temu je sledil Antonio Tavoni: »Gli amori di Raffaello da Urbino«, za njim Gaetano Murini: »Raffaello e la Fornarina ovvero Amore e Genio«, Forlì, 1868. Srečnejši od teh je bil študent Luigi Ratti z idilično dramo »Raffaello e la Fornarina«, Padova, 1870. Toda najboljšo delo te vrste je napisal Paul Heyse »La Fornarina« po načinu historičnih dram Ernesta Wildenbrucha, toda tudi on se ni mogel dvigniti do resnega dramatičnega dela. Kakor v drami, tako tudi v operi Rafael ni imel sreče, ker so vsa dela po par predstavah utonila v pozabnosti. Pietro Raimondi je uglasbil »Raffaello di Urbino«, Rim, 1836; F. W. Telle »Raphael«, Dunaj, 1835, tem so sledili še drugi (Gurlitt, Méry, Centauri, Maggi) do operete Karla Zellerja »Die Fornarina«, dokler ni romantično navdušenje, ki je v XIX. stoletju zaneslo Rafaela na površje vsesplošne priljubljenosti in bilo pač glavni povod teh sladkih sentimentalnih poizkusov — zamrlo in z njim tudi zanimanje za »rafaelski problem«, kar upodabljaajoči in dramatski umetnosti gotovo ni bilo v kvar. *Alrè.*

Prejeli smo v oceno:

1. Damir Feigel: **Bacili in bacilke.** Humoreske. Narodna tiskarna v Gorici.

2. **Gospodarski Vestnik**, glasilo »Zveze gospodarskih zadrug za Slovenijo«, šestkrat na leto. Uredništvo in upravništvo: Ljubljana, Breg 12. Cena letno K 24.—, polletno K 12.—.

3. **49. in 50. izvestje drž. realke v Mariboru** za jubilejno leto 1919/20. Maribor 1920. (50 let višje realke v Mariboru.)

4. Dr. A. Breznik: **Slovenski pravopis.** Založ. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1920. Cena z draginjsko doklado K 12.—.

5. **Bob in Tedi, dva neugnanca.** Po John Habbertonovi knjigi: Helenina otročička, slovenski mladini po svoje povedal dr. Ivo Šorli. Zal. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1920. Cena broš. K 24.—, vez. K 30.—.

6. Dr. Jos. C. Oblak: **Izprehodi po koroški Sloveniji.** Zal. Tourist Office v Ljubljani. 1920. (Po slovenskem Rožu. — Naša Podjuna. — Dodatek. Koroško narečje, narodni značaj in poezija.)

7. »**Nova Evropa**«, urednik M. Čurčin; izhaja vsak četrtek v zvezkih po 32 strani v dveh identičnih izdajah: v cirilici in latinici. Naročba do konca 1. 1920. za izdajo v latinici K 80.— (din. 20.—), za izd. v cirilici din. 25.— (K 100.—). Naslov: Zagreb, Preradovićev trg 9.

8. Stendhal (Henri Beyle): **Vanina Vanini** ili pojedinosti o poslednjoj zaveri Karbonaraca otkrivenoj u Državi Papskoj. Tisak »Tipografija«, d. d., Zagreb 1920. Pril. 1. zv. Nove Evrope.

Redovita izdanja Matice Hrvatske za god. 1919:

9. Đuro Dimović: **Kraljević Marko.** Drama u 4 čina.

10. Dr. Fran Tućan: **Naše rudno blago.**

11. M. Nehajev: **Veliki grad.** Novele. (Vseb.: Veliki grad. — Zeleno more. — Doktorova noć. — Godiva. — Arkangelovo carstvo. — Iz neznanog kraja.)

Članovi prinosnici plaćaju za ove knjige K 32.—; zakladnici nadoplaćaju K 22.—. Poštarinu imaju namiriti članovi.

Izvanredna izdanja Matice Hrvatske:

12. **Euripidove drame.** Preveo Koloman Rac. Knjiga druga. Zagreb, 1920. (Vsebina: Helena. — Heraklo. — Heraklova djeca. — Hipolit. — Ifigenija u Aulidi. — Ifigenija u Tauridi.) Cena za člane Matice Hrvatske K 20.—, knjižarska cena K 24.—.

13. William Shakespeare: **Julije Cezar.** Tragedija u 5 činova; preveo dr. Milan Bogdanov.

vić. Zagreb. 1920. Cena za člane M. H. K 13.—, knjižarska cena K 16.—.

Ostala izvanredna izdanja Matice Hrvatske u novom popisu, koji se svakomu po želji šalje.

14. **Plebiscit u koruškoj Sloveniji.** Napisano dr. Valentin Rožič. Tiskom i nakladom društva »Gospodsvetski Zvon«. Ljubljana 1920.

15. **Herders Wochen-Kalender 1921.** Mit gegen 150 Bildern und farbigem Umschlag. Freiburg i. Br. 1920. Herder. Mark 8.— in doklade.

16. **Slavenski Jug.** Književno - kritički list. Izlazi svakog 1. i 15. u mjesecu. Ured. Branko Jovanović. Zagreb, Mrazovićeve ul. 10/II. Letno K 120.—; posamezna številka K 6.—.

17. Dr. Josip Smolaka: **Nacrt jugoslovenskog ustava.** Zagreb 1920. Hrvatski štamparski zavod, d. d., u Zagrebu. Cena K 28.—. (Sadržaj: Predgovor. — Država. Ustavna prava državljana. Zakoni. Narodna Skupština. Vladalac. Državni Savet. Državna služba. Pokrajine. Župe i općine. Sudska vlast. Financije. Škole. Vojska. Saobraćaj. — Prelazne odredbe. — Spisak privremenih zakona, koje mora doneti Ustavotvorna Skupština na dopunu Ustava. — Dodat. I. Administrativna počela Države Jugoslovenske. — II. Spisak: Župa i pokrajina.)

18. **Zrnje.** Mariborski kulturni vestnik. Št. 1. Izd. uprava »Slov. narod. gledališča« v Mariboru. Ureja dr. Pavel Strmšek. Cena štev. K 3.—. Izhaja tedensko. Naroča se pri upravi gledališča v Mariboru.

19. Dr. Ivan Grafenauer: **Kratka zgodovina slovenskega slovstva.** Druga, popravljena izdaja. Ljubljana 1920. Zal. Jugoslov. knjigarna, natisnila Jugoslovanska tiskarna. Cena z drag. doklado vred K 60.—.

20. Prof. Jožef Zidanšek: **»Novi Zakon«.** Prvi del: Sv. evangeliji in Dejanje apostolov. (Žepna izdaja.) — V Mariboru 1918 (izšlo lani). — Založila Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. — Strani 541.

21. **»Mladika«.** Tako je naslov novemu slovenskemu mesečniku, ki je začel izhajati koncem aprila 1920 v neodrešeni domovini — v Gorici. V uvodniku čitamo: »Nova nevarnost grozi krščanskemu naziranju in se razliva kakor povodenj po naši lepi domovini.

Ljubezen do naroda nam zato narekuje dolžnost, naj ga obvarujemo pred strupom novodobnih ruvarjev, da bi si ohranil čista katoliška načela. Vzpodbuje in pouka je treba ljudstvu zlasti v teh viharjih dneh. Le pošteno ljudstvo, ki ga ne razjedajo grde strasti, sme upati na boljšo bodočnost. — Raznovrstne so naše kulturne potrebe, in vsem zadostiti — kakor bi radi — ne bo mogoče. V skromnem našem lističu namenili smo se ljudstvu podati vsakega nekaj. — — — Radi bomo tudi priobčevali kratke sestavke leposlovne vsebine, dokler se ne povzpne do samostojne priloge. V razgledu bomo podali bolj zanimive dogodke po svetu in domovini. — — — Zavedamo se velikih težkoč, s katerimi se nam bo boriti, zlasti bomo občutili pomanjkanje duševnih delavcev; toda z združenimi močmi — upamo — bomo vsaj deloma zadostili zahtevam in potrebam ljudstva.« — »Mladika« izhaja 20. vsakega meseca. Uredništvo in upravnštvo »Mladike« je v Gorici, Gosposka ulica 2 (knjigarna). Stane celoletno lir 8.—. Lastnik »K. T. D.« v Gorici. Tiska »Narodna tiskarna« v Gorici.

22. Engelbert Gangl: **Zbrani spisi za mladino.** II. zvezek. Pripovedne pesmi. Drugi natisk. Ljubljana 1920. Last in založba »Društva za zgradbo učiteljskega konvikta«. Natisnila Učiteljska Tiskarna. Cena vez. K 14.—.

23. Ivo Trošt: **Moja setev.** Zbrani mladinski spisi. 2. zvezek. Ljubljana 1920. Last in založba »Društva za zgradbo učiteljskega konvikta«. Natisnila Učiteljska tiskarna. Cena vez. K 14.—.

24. **Kazališni list.** Zagreb. Uredn. i uprava Wilsonov trg 1. Izlazi svake subote. Letno K 120.—, posamezna številka K 3.—.

25. **Moderna francoska lirika.** Izbral in preložil Anton Debeljak. V Ljubljani 1919. Zal. in izdala »Omladina«. Cena broš. K 24.—, vez. K 30.—.

26. Vojeslav Molè: **Tristia ex Siberia.** Zal. in izdala Nova založba v Ljubljani 1920. Nova knjižnica 6. Tiskal Ant. Slatnar v Kamniku. (I. del: Tristia ex Siberia. II. del: Na Oceanu.) Cena knjige: nevezane K 30.—, vezane K 38.—.

„Dom in Svet“ leta 1921.

Ako ga primerjate z drugimi sočasnimi jugoslovanskimi leposlovnimi listi, upamo, da boste našli njegov obstoj popolnoma opravičen. Vabimo na naročbo za nov letnik. Obetamo, da ne bo zaostajal za letošnjim. Prisiljeni pa smo zopet povišati naročnino; upoštevamo težavni gmojni položaj večine naših naročnikov, težko nam je zahtevati žrtev od njih, toda v zavesti, da delamo dobro in potrebno delo, pričakujemo, da nam ostanejo zvesti tudi znanprej. Beriva je potreba, in cenejšega in boljšega in bolj okusno opremljenega jim danes ne more nihče nuditi. Izmed gradiva, ki ga imamo pripravljenega za letnik prihodnjega leta, opozarjamo na Pregljevo štiridejanko »Azazel« in na Lovrenčičevega »Trentarskega študenta«, ki bo predelan in opiljen prvič tiskan v celoti. Leposlovne doneske so obljubili nadalje pesniki: Bevk Fr., Jarc Miran, Kosovel Stano, Molè Vojeslav, Podbevšek Anton, Remec Alojz, Silvín Sardenko, Vodnik Anton, ter pisatelji: Čebokli André, Detela Fran, Dornik I., Finžgar Fr. S., Majcen St., Meško Fr. Ks., Velikonja N., Zorec I. — Izmed znanstvenih prispevkov opozarjamo na dr. Puntarjevo študijo o Prešernovih gazelah; o umetnosti bosta pisala dr. Iso Cankar in dr. V. Molè; objavili bomo portret Primičeve Julije; največji jugoslovanski umetnik Ivan Meštrović nam je dal na razpolago več fotografij svojih najnovejših del; dr. J. Debevec bo nadaljeval svoj prevod Divine Comedije; opremo lista je prevzel slikar in kipar Fr. Kralj, ki je ilustriral tudi »Trentarskega študenta«. — Urednik ostane dr. Fr. Stelè.

Prva številka izide začetkom marca. Naročnina bo stala letno 120 K, za dijake 90 K (želi se, da naročajo v skupinah).

V težkih razmerah zaključujemo XXXIII. letnik. Ali so se izplačale žrtve, s katerimi ga je založba vzdrževala ali ne, naj presodijo čitatelji.

Izhajal bo prihodnje leto še vedno kot mesečnik v trojnih številkah.
Uredništvo.

